

Nr 30.

Ankom till riksdagens kansli den 15 april 1936 kl. 1 e. m.

Utlåtande i anledning av väckta motioner om ändringar i arrendelagstiftningen, expropriationsrätt för jordbruksändamål, återupptagande av den sociala jordbruksfrågans lagvägar med mera.

Andra lagutskottet har till behandling i ett sammanhang förehaft sju inom riksdagen väckta, till lagutskott hänvisade motioner, nämligen motionerna i första kammaren nr 8 av herr *Lindhagen* och nr 285 av herr *Andersson, Verner*, samt motionerna i andra kammaren nr 13 och nr 62, båda av herr *Herou m. fl.*, nr 187 av herr *Falk*, nr 362 av herr *Elmroth* samt nr 486 av herr *Pettersson* i Dahl *m. fl.*

I motionen I: 8 har hemställts, att riksdagen hos Kungl. Maj:t måtte påkalla ett återupptagande av den sociala jordbruksfrågans lagvägar samt i sådant syfte — i anslutning till *dels* de tre äldre jordkommissionernas betänkanden i de delar som ännu ej varit föremål till bedömande, *dels* till de socialdemokratiska partimotionerna vid 1924 års riksdag och *dels* myckenheten enskilda motioner under årens lopp — kräva att för riksdagen måtte framläggas förslag till lagar:

1) om arrendatorklassens ytterligare säkerställande och slutliga frigörelse, så vitt rör permanenta arrenden, vilka ej äro hänförliga till större s. k. affärsarrenden;

2) om komplettering av ofullständiga jordbruk;

3) om förekommande av nya ofullständiga jordbruks uppkomst;

4) om bildandet av nya självförsörjande jordbruk med tillitande av mark från bolagsjord och större enskilda domäner;

5) om förbud jämväl för enskilda spekulanter att utan tillstånd förvärva jordbruk med tillhörigheter, detta med ledning av jordkommissionens betänkande den 15 december 1921, och norsk lagstiftning i ämnet;

6) om tryggandet av närbelägenhet och fruktbar samverkan mellan självförsörjande jordbruk och arbetarejordbruk; samt

7) om tryggandet av arbetarejordbrukens tillgång till varaktig arbetsförtjänst.

I motiveringen till motionen har arrendatorsklassens aktuella problem [jämför yrkandet under 1)] sammanfattats i elva punkter, nämligen:

1) en gemensam social arrendelag för hela riket;

2) frilösning av arrendejordbruk;

3) företrädesrätt (optionsrätt) till ny upplåtelse;

4) företrädesrätt till köp av jordbruket med laga tillbehör;

5) reglering av arrendebelopp;

Bihang till riksdagens protokoll 1936. 9 saml. 2 avd. Nr 30.

- 6) fastslående av jordägarens byggnadsskyldighet;
- 7) tvångsförlängning av korta arrendetider;
- 8) omedelbar ersättning till arrendatorn för verkställt botande av påsynade brister;
- 9) beredande av nytta för arrendatorer och torpare av det sjunkande penningvärdet;
- 10) kontroll över arrendelagens tillämpning från jordägarnas sida; samt
- 11) sanering av länsstyrelsernas godtycke i utövning av sin rätt att medgiva dispens från sociala arrendelagens stadganden.

I motionerna I: 285 och II: 486, vilka äro i det väsentliga likalydande, har hemställts, att riksdagen i skrivelse till Kungl. Maj:t måtte anhålla, att Kungl. Maj:t ville verkställa utredning beträffande vissa i motionerna ifrågasatta ändringar i och tillägg till den allmänna arrendelagen samt för riksdagen framlägga de förslag, vartill utredningen kunde föranleda.

I motionernas motivering har ifrågasatts, att i större utsträckning än vad nu är fallet allmänna arrendelagens bestämmelser skulle givas tvingande natur, att i uppräknningen av tvingande bestämmelser i 43 § skulle upptagas även bestämmelserna om syn, att en minimitid för arrendeavtal av t. ex. 5 år skulle föreskrivas i sådana fall, då det vore fråga om mera konstant arrendejord, att optionsrätt i någon form skulle tillerkännas förutvarande arrendator beträffande jord, som varit utarrenderad under längre tid, förslagsvis 20 år, samt att bestämmelser om obligatorisk medling vid tvister mellan jordägare och arrendator skulle införas.

I motionen II: 13 har föreslagits, att riksdagen måtte besluta hos regeringen begära förslag till expropriationslagstiftning, som medförde att storgodsens och bolagens jordbruksfastigheter kunde överlåtas för en jordreglering, för underlättande av jord- och skogstilldelning åt sådana jordbruk, som behövde kompletteringsareal för att deras ägare och brukare skulle bliva besuttna och för större möjligheter till jordbruksnybildning och upplåtelse av jordbruk åt obemedlade eller mindre bemedlade jordsökande, företrädesvis lant- och skogsarbetare.

Motionen II: 62 utmynnar i en hemställan, att riksdagen måtte besluta hos regeringen begära utredning och förslag angående bestämmelser, som böra utfärdas för att vid de arrendeavtal, där sociala arrendelagarna skola lända till efterrättelse, viss maximitaxa må kunna fastställas för de arrendeavgifter, som erläggas till jordägarna, så att icke betungande arrendeavgifter avkrävas arrendatorn.

I motionen II: 187 har yrkats, att riksdagen i skrivelse till Kungl. Maj:t måtte anhålla om förslag till ändring av gällande allmänna arrendelag i huvudsaklig överensstämmelse med synpunkter, som framförts i motionen. Enligt vad i motionen anförts skulle i arrendelagen föreskrivas, att samhället genom sina organ i vissa fall skulle kunna bestämma arrendebeloppen, ävensom införas tvingande bestämmelser av i huvudsak följande innehåll:

»1) att arrendeavtal skall upprättas skriftligt och omfatta en tid av minst fem år samt godkännas av härtill behörig myndighet,

2) att jordägaren är skyldig hålla för fastigheten nödiga byggnader,

- 3) att i fråga om syn påsynade belopp utbetalas till arrendatorn i den mån bristerna av honom avhjälpas,
 4) att arrendebeloppet fastställs i penningar,
 5) att avträdande arrendator erhåller företrädesrätt till förnyat arrende,
 6) att, om arrendator enligt arrendeavtal är skyldig utföra arbete eller erlagga arrende in natura, ersättning härför skall utgå enligt i orten gängse pris.»

Slutligen har i motionen II: 362, med åberopande av vad i motionen anförts samt andra i den däri berörda frågan — införande av lag om en moderniserad expropriationslagstiftning (för vissa jordbruksändamål) — väl kända omständigheter och förhållanden, hemställt, att riksdagen måtte besluta att i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla om utredning och förslag i sådant avseende vartill framställningen i motionen kunde giva anledning.

Beträffande de skäl, som anförts till stöd för de i motionerna framställda yrkandena, får utskottet, i den mån redogörelse därför icke lämnas i detta utlåtande, hänvisa till motionerna.

Utskottet kommer härefter att behandla de föreliggande spörsmålen i olika punkter enligt följande disposition.

I. Frågorna om komplettering av ofullständiga jordbruk, bildandet av nya jordbruk samt expropriationslagstiftning för jordbruksändamål [motionerna I:8 yrk. 2) och 4) samt II:13 och II:362].

II. Frågor rörande arrendelagstiftningen.

A. Gemensam social arrendelag för hela riket [motionen I:8 sid. 4 punkt 1; yrk. 1)].

B. Frilösning av arrendjordbruk [motionen I:8 sid. 5 punkt 2; yrk. 1)].

C. Företrädesrätt för arrendator vid köp; skydd mot salubjudande av utarrenderad egendom i vissa fall [motionen I:8 sid. 5 punkt 4; yrk. 1)].

D. Minimitid beträffande arrenden [motionerna I:285 och II:486 samt II:187 yrk. 1)].

E. Optionsrätt till nytt arrende [motionerna I:8 sid. 5 punkt 2; yrk. 1), I:285 och II:486 samt II:187 yrk. 5)].

F. Tvångsförlängning av korta arrendetider [motionen I:8 sid. 5 punkt 7; yrk. 1)].

G. Maximitaxor vid arrenden [motionerna II:62 och II:187].

H. Länsstyrelsernas dispensgivning enligt de sociala arrendelagarna [motionen I:8 sid. 6 punkt 11; yrk. 1)].

I. Jordägarens allmänna byggnadsskyldighet [motionerna I:8 sid. 5 punkt 6; yrk. 1) och II:187 yrk. 2)].

K. Tvingande bestämmelser i ökad utsträckning i allmänna arrendelagen [motionerna I:285 och II:486 samt II:187].

L. Komplettering av bestämmelserna i 2 kap. 43 § nyttjanderättslagen [motionerna I:285 och II:486].

M. Arrendeavtalets form [motionen II:187 yrk. 1)].

N. Omedelbar ersättning till arrendator för botandet av påsynade brister [motionerna I:8 sid. 5 punkt 8; yrk. 1) samt II:187 yrk. 3)].

O. Reglering av arrendebelopp och därmed sammanhängande spörsmål [motionerna I:8 sid. 5 punkterna 5 och 9; yrk. 1) samt II:187 yrk. 4) och 6)].

P. Kontroll över arrendelagstiftningens efterlevnad [motionerna I:8 sid. 6 punkt 10; yrk. 1) samt II:187 yrk. 1)].

Q. Obligatorisk medling mellan jordägare och arrendator i vissa fall [motionerna I:285 och II:486].

III. Förhindrande av uppkomsten av ofullständiga jordbruk [motionen I:8 yrk. 3)].

IV. Förbud i vissa fall för enskild person att besitta fast egendom [motionen I:8 yrk. 5)].

V. Samverkan mellan självförsörjande jordbruk och arbetarsmåbruk samt arbetarsmåbruks möjligheter till arbetsförtjänst [motionen I:8 yrk. 6) och 7)].

I. Frågorna om komplettering av ofullständiga jordbruk, bildandet av nya jordbruk samt expropriationslagstiftning för jordbruksändamål.

[Motionerna I: 8 yrk. 2) och 4) samt II: 13 och II: 362.]

Utskottet vill erinra därom, att fråga om frilösning av arrendejordbruk med stöd av expropriationsrätt i detta utlåtande behandlats särskilt för sig (se nedan under II B, sid. 18—23).

Frågorna om bildandet av nya jordbruk (rikets kolonisation) samt om förbättring av ofullständiga jordbruk hava tidigare vid många tillfällen varit föremål för utredning av sakkunniga samt prövning av riksdagen. Beträffande tiden till och med år 1929 lämnades en redogörelse för vad i dessa frågor förekommit uti sammansatta andra lag- och jordbruksutskottets utlåtande nr 1 vid 1930 års riksdag, och får utskottet härutinnan hänvisa till nämnda utlåtande sid. 51—72 samt 96—112.

För samma frågors behandling vid 1930, 1931, 1932 och 1933 års riksdagar redogjordes i andra lagutskottets utlåtande nr 40 vid 1934 års riksdag. Utskottet anhåller att få hänvisa till nämnda utlåtande sid. 1—9.

Den 4 december 1930 uppdrog Kungl. Maj:t i anledning av skrivelse (nr 276) från 1930 års riksdag åt *sociala jordutredningen* att verkställa utredning rörande, bland annat, de ytterligare åtgärder, som kunde anses ägnade att främja utökandet av ofullständiga jordbruk. Sociala jordutredningen avlämnade den 27 oktober 1933 förslag till åtgärder i sådant hänseende (statens offentliga utredningar 1933: 33).

I nämnda utlåtande upplyste sociala jordutredningen, att den genom rundskrivelser under åren 1931 och 1932 till egnahemsombuden, egnahemsnämnderna och kommunalnämndsordförandena sökt inhämta kännedom om tillgången och efterfrågan på jord för komplettering av ofullständiga jordbruk, såväl bolagsjord som jord i enskild ägo. En redogörelse för innehållet i inkomna svar lämnades i utlåtandet å sid. 21—29.

Sociala jordutredningen anförde (sid. 45), att det icke kunnat fastställas, i vad mån svårighet att erhålla lämpligt belägen jord till överkomligt pris förelegat, samt hänvisade till de slutsatser därom, som kunde dragas ur de uttalanden, som inkommit från orterna. Utredningen föreslog emellertid, att, om det i något fall funnes, att behov att komplettera ofullständigt jordbruk yppades, men lämplig jord icke kunde erhållas på skäligen villkor, organen för egnahemsrörelsen i orterna skulle lämna meddelande därom till egnahemsnämnden, som jämte eget yttrande skulle överlämna detsamma till statens egnahemsstyrelse.

I proposition nr 69 till 1934 års riksdag, vilken innefattade det väsentliga i sociala jordutredningens förslag, föreslog Kungl. Maj:t riksdagen att godkänna vissa ändringar i de av riksdagen förut antagna grunderna för den statsunderstödda egnahemsverksamheten.

Beträffande frågan om expropriation av jord för utökning av små brukningsdelar yttrade föredragande departementschefen, statsrådet Sköld, i propositionen följande:

Från åtskilliga delar av landet har ofta uttalats den meningen, att tilläggskolonisationens ringa omfattning till väsentlig del berodde på svårigheterna att på frivillighetens väg erhålla lämplig jord för de små brukningsdelarnas utökning. För riktigheten av denna uppfattning gävos åtskilliga belägg i den proposition nr 236/1933, vari Kungl. Maj:t föreslog utvidgning av rätten att påkalla expropriation av mark att jämväl avse markanskaffning för tilläggskolonisation. Propositionen i fråga vann emellertid ej riksdagens bifall. Ehuru enligt min mening starka skäl alltjämt tala för behovet av rätt till dylik expropriation, synes hemställan hos Kungl. Maj:t om framläggande av berörda förslag jämväl för årets riksdag, med hänsyn till riksdagens sålunda intagna ståndpunkt, ej böra göras. Såsom sociala jordutredningen antyder, läser införskaffandet av upplysningar rörande svårigheter för anskaffande av jord för tilläggskolonisation möjligen kunna säkrare än hittills klarlägga behovet av en expropriationslagstiftning för ändamålet.

I en motion, II: 68, framställde herr Herou m. fl. samma yrkande som i den nu föreliggande motionen II: 13.

På hemställan av jordbruksutskottet (utlåtande nr 49) beslöt riksdagen bifalla propositionen. Motionen II: 68 föranledde icke någon riksdagens åtgärd.

Den 4 maj 1934 utfärdades kungörelse (nr 124) om ändring i vissa delar av kungörelsen den 8 juni 1928 (nr 217) angående allmänna grunder för den statsunderstödda egnahemsverksamheten. Enligt 10 § andra stycket bör, därest behov att utveckla ofullständigt jordbruk yppas, men lämplig jord

icke kan erhållas på skäligen villkor, skriftligt meddelande därom av egnahemsombud, egnahemskommitté eller nämnd, som omförmäles i 9 § 3 mom., insändas till egnahemsnämnden, vilken har att överlämna detsamma jämte eget yttrande till egnahemsstyrelsen. — Kungörelsen den 4 maj 1934 trädde i kraft den 1 juli samma år.

Enligt vad utskottet inhämtat har något meddelande av angivet slag hitills icke inkommit till egnahemsstyrelsen.

Vid 1934 års riksdag hemställde vidare herr Lindhagen (i motioner I: 276, I: 277 och I: 279), att riksdagen måtte dels hos Kungl. Maj:t begära skyndsamma förslag till lagar om rikets kolonisation och om komplettering av ofullständiga jordbruk i riket med stöd av expropriationsrätt, dels ock i avvaktan på effektiva jordreformer provisoriskt antaga förslag till ändring av vissa paragrafer i gällande expropriationslag.

Andra lagutskottet anförde i utlåtande (nr 40) över motionerna:

Av vad här ovan anförts framgår, att statsmakterna vidtagit åtgärder av skilda slag, innebärande stora uppoffringar från det allmännas sida, för bildandet av nya jordbruk och förbättring av ofullständiga sådana. Förslag till ytterligare åtgärder i denna riktning ligga under riksdagens prövning. Riksdagen har, senast föregående år, vid tillgodoseendet av de syften, som förevarande motioner avse att främja, intagit den ståndpunkten, att tillfredsställande resultat kunna ernås, utan att expropriationsrätt för ifrågasvarande ändamål behöver anlitas. I år har ej heller från Kungl. Maj:ts sida förslag om antagande av lag om expropriationsrätt på detta område framlagts. I detta avseende har statsrådet och chefen för jordbruksdepartementet anført, att enligt hans mening starka skäl talade för behovet av rätt till dylik expropriation men att förslag härom med hänsyn till riksdagens förra året intagna ståndpunkt dock icke borde framläggas.

Enligt utskottets mening äga de skäl, som riksdagen tidigare anført mot de framlagda förslagen att införa expropriationsrätt på förevarande område, fortfarande giltighet. Utskottet finner därför ej anledning att tillstyrka vare sig de i motionerna I: 276 och I: 277 gjorda yrkandena angående hemställa till Kungl. Maj:t om förslag till lagar om rikets kolonisation och komplettering av ofullständiga jordbruk med stöd av expropriationsrätt eller det i motionen I: 279 framlagda förslaget till provisorisk expropriationslagstiftning.

Utskottet hemställde, att motionerna icke måtte föranleda till någon riksdagens åtgärd. — Reservation anmäldes av tre ledamöter. — Riksdagen biföll utskottets hemställan.

Vid 1935 års riksdag hemställdes i motion I: 257 av herr Lindhagen, att riksdagen ville hos regeringen begära skyndsamt förslag om skapande av självförsörjande jordbruk genom lag om ofullständiga jordbruks fullkomnande med odlingsmark jämte husbehovsskog samt nyskapning av självförsörjande jordbruk på oodlad jord med tillägg av husbehovsskog.

I en motion, II: 102, av herrar Eriksson i Sandby och Elmroth framfördes samma yrkande som i den nu föreliggande motionen II: 362.

Det må anmärkas, att i sammanhang med dessa motioner behandlades

även en motion (I: 258), i vilken framställts yrkanden rörande frilösning av arrendejordbruk.

Andra lagutskottet anförde i utlåtande nr 15, bland annat:

Utskottet har tidigare vid olika tillfällen framhållit, att statsmakterna redan vidtagit omfattande, för det allmänna med avsevärda kostnader för- enade åtgärder av skilda slag för att främja bildandet av nya jordbruk och för att förbättra ofullständiga sådana. Förslag till ytterligare åtgärder här- utinnan föreligga, såsom framgår av den ovan lämnade redogörelsen, till be- handling i riksdagen. Vid upprepade tillfällen har utskottet vidare förklarat, att enligt dess mening erfarenheten visat, att tillfredsställande resultat be- träffande nu avsedda verksamhet kunnat vinnas, utan att expropriationsrätt behövt anlitas. Skäl hava icke förebragts, som kunna föranleda utskottet att ändra ståndpunkt rörande frågan om expropriationsrättens behövlighet. En- ligt utskottets mening har icke heller i övrigt visats någon omständighet, som bör giva riksdagen anledning att göra framställningar till Kungl. Maj:t i en- lighet med de förslag, som innefattas i motionerna I: 257 och II: 102.

Utskottet hemställde, att motionerna I: 257 och II: 102 (samt även motionen I: 258) icke måtte föranleda till någon riksdagens åtgärd.

Reservation anfördes dels av herr Norman jämte fem andra ledamöter, vilka hemställde, att riksdagen i skrivelse till Kungl. Maj:t måtte anhålla, att Kungl. Maj:t ville låta verkställa utredning i syfte att få klarlagt i vad mån frilösning av arrendejordbruk och utvidgning av ofullständiga jordbruk skulle kunna underlättas genom expropriationsförfarande samt för riksdagen framlägga de förslag, vartill utredningen kunde giva anledning, dels ock av herr Lindhagen, som yrkade, att riksdagen ville hos Kungl. Maj:t hemställa om övervägande och förslag till en sammanfattande lagstiftning om kom- plettering av ofullständiga jordbruk ävensom bildande av helt nya självför- sörjande jordbruk med stöd tillika av expropriationsbestämmelser för er- forderligt förvärv av odlingsmark jämte husbehovsskog från skogsbolags samt enskilda spekulanter och större godsägares domäner.

Riksdagen biföll utskottets hemställan.

Vid 1933 års riksdag (propositionen nr 181, riksdagens skrivelse nr 280) beslöts inrättande av *arbetarsmåbrukslånefonden*, från vilken fond lån skulle utlämnas i ändamål att giva skogsarbetare eller därmed likställd arbetare tillfälle att förvärva mindre lägenhet, ägnad att bereda innehavaren utkomst genom jordbruk, drivet vid sidan av annan verksamhet.

Propositionen var utarbetad på grundval av ett utav sociala jordutrednin- gen den 5 december 1932 avgivet betänkande med förslag till åtgärder för beredande av ökade möjligheter för mindre bemedlade personer att erhålla egna jordbruk (statens offentliga utredningar 1932: 33). Sociala jordutred- ningen redogjorde jämväl i nämnda betänkande för undersökningar angåen- de jordtillgången (se sid. 39—52 samt 66—70; utredningens yttrande sid. 57 samt reservation sid. 83).

Arbetarsmåbruksverksamhetens tillämpningsområde begränsades ursprung- ligen till Norrland samt norra delarna av Dalarna och Värmland med möj- lighet för Kungl. Maj:t att i särskilda fall utsträcka verksamheten till andra

delar av riket. I anslutning till riksdagens beslut utfärdades kungörelse den 14 juni 1933 (nr 331) angående statsunderstödd arbetarsmåbruksverksamhet. Sedan genom beslut av 1934 års riksdag låneverksamheten utsträckts att omfatta hela landet, har därav föranledd ändring i sagda kungörelse verkställts genom kungörelse den 7 juni 1934 (nr 234).

Beträffande verksamhetens omfattning må nämnas, att under år 1933 beviljats 394 lån å tillhoppa 1,783,763 kronor, under år 1934 1,007 lån å 4,762,561 kronor samt under år 1935 1,379 lån å 7,139,735 kronor.

I årets statsverksproposition (utgifter för kapitalökning, bil. 7, punkt 11) har föreslagits, att riksdagen måtte medgiva, att statslån från arbetarsmåbrukslånefonden för år 1937 skall av Kungl. Maj:t få beviljas intill ett belopp av 12,000,000 kronor, ävensom såsom kapitalökning för fonden för budgetåret 1936/1937 anvisa ett reservationsanslag av 4,400,000 kronor.

Riksdagen har den 7 innevarande mars bifallit denna Kungl. Maj:ts framställning.

Vid 1934 års riksdag (propositionen nr 268, riksdagens skrivelse nr 349) beslöts inrättande av *arrendeegnahemsfonden*. Fonden förvaltas av statskontoret. I fonden skola ingå fastigheter, avsedda att upplåtas till obemedlade eller mindre bemedlade i syfte att skapa stadigvarande arbetstillfällen för självförsörjning. Till fonden får enligt Kungl. Maj:ts bestämmande från statens domäners fond överföras jordbruksegendomar, lämpliga att användas för det med arrendeegnahemsfonden avsedda ändamålet. Därjämte kan, likaledes efter beslut av Kungl. Maj:t, jord i enskild ägo inköpas av kronan och tilläggas fonden. De i fonden ingående fastigheterna skola uppdelas i lägenheter av sådan storlek, att brukaren därav kan erhålla sin huvudsakliga bärgring utan nämnvärt anlitande av lejd arbetskraft. De skola genom statens försorg bebyggas och iordningställas. Dessa lägenheter, vilka benämnas arrendeegnahem, upplåtas på arrende med rätt för arrendatorn att i sinom tid inlösa till honom upplåten lägenhet. Verksamheten handhaves av en särskild nämnd, statens jordnämnd.

Närmare bestämmelser rörande den med fondens medel bedrivna arrendeegnahemsverksamheten äro meddelade i kungörelsen den 15 juni 1934 (nr 279) om arrendeegnahem samt i instruktionen den 30 juni 1934 (nr 435) för statens jordnämnd.

Beträffande den hittills bedrivna verksamheten må nämnas, att 49 arrendeegnahem upplåtits till brukande den 14 mars 1935. Den genomsnittliga åkerarealen för upplåten lägenhet utgjorde 13.35 hektar. Till arrendet av dessa 49 arrendeegnahem hade inkommit tillhoppa 1,599 ansökningar. Statens jordnämnd har beräknat, att ytterligare ungefär 80 arrendeegnahem skola kunna utarrenderas från den 14 mars 1936. Av då färdigställda och utarrenderade cirka 130 lägenheter komma i runt tal 85 att ligga å för ändamålet särskilt inköpt mark och återstående cirka 45 å kronodomäner.

I årets statsverksproposition (utgifter för kapitalökning, bil. 7, punkt 9) har chefen för jordbruksdepartementet, statsrådet Sköld, anfört, bland annat,

att arrendeegnahemsverksamheten ännu befunne sig på försöksstadiet. Att densamma, om något resultat av verkligt social betydelse skulle vinnas, så småningom måste erhålla helt andra proportioner än de nuvarande syntes uppenbart. Departementschefen vore dock för närvarande icke beredd att föreslå åtgärder i sådan riktning.

Kungl. Maj:t har föreslagit, att såsom kapitalökning för fonden för budgetåret 1936/1937 måtte anvisas ett reservationsanslag av 1,800,000 kronor.

I särskild proposition, nr 89, till innevarande års riksdag har vidare föreslagits, att riksdagen måtte bemyndiga fullmäktige i riksgäldskontoret att tillhandahålla statskontoret ett belopp av 900,000 kronor såsom kapitalökning för arrendeegnahemsfonden under innevarande budgetår.

I samband med igångsättandet av arrendeegnahemsverksamheten beslöts vid 1934 års riksdag (propositionen 268, riksdagens skrivelse nr 349) inrättande av *arrendelånefonden*, från vilken fond s. k. arrendelån för anskaffande av jordbruksinventarier m. m. skulle kunna utlämnas till de personer, som antagas till arrendatorer av arrendeegnahem. Fonden förvaltas av statskontoret. Låneverksamheten handhaves av statens jordnämnd. Närmare föreskrifter om arrendelån återfinnas i kungörelsen den 15 juni 1934 (nr 279) om arrendeegnahem.

I årets statsverksproposition (utgifter för kapitalökning, bil. 7, punkt 10) har föreslagits, att riksdagen såsom kapitalökning för arrendelånefonden måtte för budgetåret 1936/1937 anvisa ett reservationsanslag av 175,000 kronor.

Till förbättring och ändamålsenlig utveckling av ofullständiga jordbruk m. m. kunna lån och bidrag av allmänna medel — utöver vad redan förut i utlåtandet omnämnts — i avsevärd utsträckning erhållas. Utskottet vill härutinnan erinra om *tilläggslån* (kungörelsen den 8 juni 1928, nr 218, med reglementariska föreskrifter rörande den statsunderstödda egnahemslåne- och premielåneverksamheten; ändrad genom kungörelserna nr 249/1932 och 170/1933), *premielån* (kungörelserna den 8 juni 1928, nr 217, angående allmänna grunder för den statsunderstödda egnahemsverksamheten; ändrad genom kungörelserna nr 249/1932, 169/1933 och 124/1934), *lån från allmänna nyodlingsfonden* (kungörelsen den 21 augusti 1925, nr 396; ändrad genom kungörelsen nr 300/1930), *lån från norrländska nyodlingsfonden* (kungörelsen den 11 juni 1926, nr 204; ändrad genom kungörelsen nr 301/1930), *täckdikningslån* (kungörelsen den 22 juni 1920, nr 332; ändrad genom kungörelserna nr 358/1921, 239/1922, 84/1930 och 306/1933), *gödselvårdslån* (kungörelsen den 11 juli 1918, nr 576; ändrad genom kungörelserna nr 186/1925, 241/1927 och 132/1931) samt *förbättringsbidrag och nybyggnadslån till främjande av byggnadsverksamhet på landet* (kungörelsen den 30 juni 1933, nr 473, med tillägg enligt kungörelserna nr 545/1933 och 438/1935). Vidare får utskottet omnämna *statsbidrag till jordförbättring å ofullständiga jordbruk*, innefattande nyodling, betesförbättring, stenröjning och jordkörning

(kungörelsen den 12 oktober 1934, nr 498), *statsbidrag till täckdikning* (kungörelsen den 30 juni 1933, nr 434) och *statsbidrag till gödselvårdsanläggningar* (kungörelsen den 30 juni 1933, nr 435; ändrad genom kungörelsen nr 189/1934), *statsbidrag till jorddelningsförrättningar m. m.* (kungörelsen den 22 juni 1928, nr 295) ävensom *bidrag av olika slag för kolonisationsverksamhet*.

I skrivelse, nr 166, hemställde 1935 års riksdag, bland annat, att Kungl. Maj:t måtte föranstalta om utredning angående vissa åtgärder till främjande av egnahemsverksamheten. Den 28 juni 1935 uppdrogs åt statens egnahemsstyrelse att i samråd med statens jordnämnd verkställa utredning och avgiva förslag angående åtgärder till åstadkommande av förbättrad anskaffning av jord för egnahemsändamål. Sedan egnahemsstyrelsen utlätit sig den 11 december 1935, begärde chefen för jordbruksdepartementet den 30 december 1935 Kungl. Maj:ts bemyndigande att tillkalla utredningsmän för att verkställa utredning och avgiva förslag rörande egnahemsverksamheten och andra med statens verksamhet på det sociala jordområdet sammanhängande frågor. Till statsrådsprotokollet anförde därvid chefen för jordbruksdepartementet, statsrådet Sköld, bland annat, att statsmakterna i olika former träffat anstalter i avsikt att för mindre bemedlade och obemedlade skapa möjligheter att erhålla egna jordbruk. En redogörelse lämnades för vad därutinnan åtgjorts. Vidare omnämndes, att från åtskilliga håll framställningar gjorts om ändringar i nuvarande regler för statens verksamhet på förevarande område, nämligen — förutom i riksdagens ovannämnda skrivelse nr 166/1935 — i riksdagens skrivelse nr 188/1934 om utredning rörande frågan om anställande av särskilda egnahemskonsulenter åt hushållningssällskapens egnahemsnämnder, i yttrande den 11 december 1935 av egnahemsstyrelsen över två framställningar från Västernorrlands läns egnahemslåntagareförbund och Västerbottens bostads- och egnahemslåntagareförbund samt i skrivelser den 12 november 1934 från Sveriges kronotorpare- och kolonistförbund, den 26 augusti 1935 från Malmöhus läns småbrukareförbund, den 14 december 1935 från herr Lindhagen samt den 20 december 1935 från Riksförbundet landsbygdens folk.

Därefter anförde chefen för jordbruksdepartementet:

På sätt framgår av det anförda, hava statsmakterna i sina strävanden att underlätta ekonomiskt mindre lyckligt lottade personers förvärv av egna jordbrukslägheter gått fram på i huvudsak tre vägar. Syftet med arrendeegnahemsverksamheten är att skapa jordbruk av sådan storlek, att brukaren därå kan erhålla full försörjning. Arbetarsmåbruken åter avse att bereda innehavaren utkomst genom jordbruk drivet vid sidan av annat arbete. Vad den egentliga egnahemsverksamheten beträffar, har utvecklingen gått i den riktningen, att någon ovillkorlig fordran på jordbrukens beskaffenhet ej upprätthållits i vare sig det ena eller det andra av angivna hänseenden. Angelägenheten av att för de fall, då möjligheter till extraförtjänster saknas, areal och ägoslag äro så avpassade, att utsikter finnas till bärgning och sysselsättning i jordbruket för brukaren och hans familj, ligger emellertid i öppen dag. Frågan om komplettering av s. k. ofullständiga jordbruk är därför också sedan

gammalt föremål för intresse. Särskilt är spörsmålet aktuellt under förhållanden sådana som de nu rådande, då genom stegrade priser å fodermedel försörjningsmöjligheterna för en del småbrukare, vilkas jordinnehav ej medger dem att själva producera sitt foder, försämrats. Det är en social angelägenhet, att dylika småbruk utvecklas antingen genom tillägg av jord från angränsande större fastighet eller genom sammanläggning med annat mindre jordbruk. De problem, som härvid yppa sig, äro många och svårlösta. Såsom egnahemsstyrelsen framhållit, torde en jordanskaffnings- och jordförmedlingsverksamhet av det slag, varom det här rör sig, ej kunna handhavas av de nuvarande lokala egnahemsorganen. Ifrågasätts kan, huruvida ej de organ, vilka böra anförtros förevarande uppgifter, borde, med hänsyn till arten av de spörsmål som möta dem, givas karaktär av statsorgan. Vid en dylik anordning torde böra tillika övervägas, huruvida ej åt sålunda nytillskapade organ borde överlämnas även den låneförmedlande verksamhet, som nu ankomme på egnahemsnämnderna. En fördelning å olika organ av varandra så närliggande uppgifter, som de nu berörda, förefaller nämligen vara mindre ändamålsenlig. Däremot kunde måhända vara lämpligt att uppdelade det nya lokalorganet å exempelvis två avdelningar, av vilka den ena finge ombestyras företrädesvis jordanskaffnings- och jordförmedlingsärenden och den andra svara för den låneförmedlande verksamheten. En sådan uppdelning kunde kanske jämväl övervägas i fråga om den centrala tillsynsmyndigheten, statens egnahemsstyrelse. Överflyttning enligt angivna riktlinjer av egnahemslåneförmedlingen å statliga organ torde medföra, att hushållningssällskapens befattning med egnahemsverksamheten komme att upphöra. Med hänsyn till den genomgripande förändring av sagda verksamhet, som detta skulle innebära, torde åtgärder i angivet syfte icke kunna vidtagas utan allsidig utredning. Jag förordar, att en dylik utredning kommer till stånd.

Vad arrendeegnahemsverksamheten angår, befinner sig denna ännu på försökets stadium. Tydligt är, att om ifrågavarande verksamhet skall fylla en social uppgift, fordras en högst väsentlig utvidgning av densamma. Lika tydligt torde vara, att en sålunda utökad arrendeegnahemsverksamhet icke kan, på sätt fallet är med den nuvarande, skötas allenast genom en central myndighet. Rörelsen måste decentraliseras. Om, såsom ifrågasatts i det föregående, de lokala egnahemsorganen ombildas och förstärkas, synes den tanken ligga nära att anförtro även handhavandet av den lokala arrendeegnahemsverksamheten åt dessa organ. I samband med att förutsättningarna för en dylik anordning utredas, torde böra övervägas att låta det nuvarande centralorganet, statens jordnämnd, uppgå i egnahemsstyrelsen och sålunda skapa en gemensam förvaltning för statens båda ifrågavarande rörelsegrenar. Erinnras må, att arbetarsmåbruksverksamheten redan står under egnahemsstyrelsens tillsyn. Sistnämnda verksamhet synes utveckla sig i stort sett tillfredsställande. Såsom denna rörelse är lagd, faller det sig naturligt, att den ute i orterna handhaves av kommunala organ. Någon omläggning av detta system ifrågasättes sålunda ej. Även denna rörelse torde emellertid kunna draga nytta av sådana för egnahems- och arrendeegnahemsverksamheten nytillskapade lokalorgan, varom förut förmållts. Ett samarbete mellan de kommunala och de andra organen synes kunna bli till gagn. Måhända kan å sistnämnda organ jämväl överflyttas något av det kontrollarbete med avseende å arbetarsmåbruken, som nu åvilar egnahemsstyrelsen. Vid den utredning, jag förordar, torde angivna synpunkter böra tagas under omprövning.

Egnahemsverksamhetens omorganisation enligt de linjer, vilka i det föregående skisserats, bleve såsom nämnts av genomgripande natur. Det torde därför vara lämpligt, att i samband med utredning i berörda hänseende jämväl överväges, huruvida behov kan förefinnas av andra ändringar i gällande

bestämmelser än de nu ifrågasatta. Nuvarande grunder för egnahemsrörelsen torde sålunda böra i sin helhet bliva föremål för översyn. Frågan om anställande av särskilda egnahemskonsulenter bör härvid inpassas i sitt sammanhang. Vid berörda översyn bör särskilt beaktas angelägenheten av att så klara gränser som möjligt dragas mellan å ena sidan de fall, där hjälp bör lämnas i form av egnahemslån, och å andra sidan arrendeegnahems- och arbetarsmåbruksverksamheten. Vidare torde övervägas sådana anordningar beträffande egnahemslån för inköp av jordbrukslägenhet, att dylik lägenhet, där ej fråga är om ställe av arbetarsmåbrukets typ, göres ekonomiskt bärkraftig, då möjligheter därtill överhuvud taget föreligga. Även en i det föregående ej nämnd sida av egnahemsrörelsen, nämligen den vilken avser främjande av tillkomsten av bostadsegnahem, bör upptagas till granskning, och detta jämväl ur andra synpunkter än de som kunna föränledas av ändringar beträffande verksamheten i övrigt. Likaledes bör, vad angår arrendeegnahems- och arbetarsmåbruksverksamheten, utredningen i den omfattning så må visa sig påkallat få avse också andra frågor än de i det föregående uttryckligen nämnda.

Vid den genomgång av gällande bestämmelser rörande ifrågavarande olika former av statens sociala jordverksamhet, som sålunda torde äga rum, bör vad förut sagts angående vikten av att ofullständiga jordbruk må kunna utökas till full bärighet särskilt beaktas ej blott ur de tidigare berörda synpunkterna om jordanskaffning och jordförmedling utan även med hänsyn till angelägenheten av att vederbörande jordbrukare må kunna erhålla den ekonomiska hjälp, som för ändamålet kan vara behöfvig. Möjlighet föreligger för närvarande att erhålla egnahemslån för inköp av tilläggsjord. Vid utredningen bör tagas under övervägande, huruvida vad härutinnan gäller är till fyllest för ifrågavarande syfte eller om ändringar i eller tillägg till nuvarande bestämmelser på området kunna vara erforderliga. Den av riksförbundet landsbygdens folk berörda frågan om jordanskaffning i syfte att komplettera ofullständiga jordbruk i de gamla bruksbygderna bör härvid bland annat uppmärksammas. Tillika bör övervägas, om icke det allmänna å detta liksom övriga områden för statens understödjande verksamhet för jordanskaffning med socialt syfte behöver hava till sitt förfogande en rätt till expropriation av erforderlig mark. Visserligen torde i allmänhet jord kunna erhållas genom frivilliga avtal. Men erfarenheten torde visa, att understundom ett önskvärt resultat icke står att vinna utan stöd av expropriationslag. En dylik lagstiftning bör helt naturligt utformas under hänsynstagande även till jordägarens berättigade intressen.

Härefter berördes vissa ekonomiska spörsmål samt frågan om kolonisationsverksamheten i Norrland och Dalarna. Slutligen anmärktes, att, om Kungl. Maj:t bifölle vad departementschefen förordadt, beslutet torde få innebära, att tidigare åt sociala jordutredningen lämnade, ännu ej slutförda uppdrag angående utredning av åtgärder för förbättring av ofullständiga jordbruk och tillskapande av bostadsegnahem ansåges återkallade.

Departementschefens framställning bifölls, och i enlighet med Kungl. Maj:ts bemyndigande tillkallades såsom utredningsmän generaldirektören O. H. Malmberg (ordförande), ledamoten av riksdagens andra kammare, småbrukaren J. A. Andersson i Tungelsta, verkställande tjänstemannen i statens jordnämnd, direktören N. Collin, ledamoten av riksdagens första kammare, lantbrukaren N. G. Gabrielsson i Teg, lantbrukaren A. Mårtensson i Rynge, jordbrukskonsulenten B. A. Nilsson i Borås samt agronomen

W. Svensson i Ljungskile. Utredningsmännen hava antagit benämningen »1936 års egnahemsutredning».

I förevarande sammanhang må omnämnas, att vid innevarande års riksdag väckts en motion, II: 66 av herrar De Geer och Andersson i Södergård, vari hemställts, att riksdagen i skrivelse till Kungl. Maj:t ville framhålla det önskvärda däri, att nyssnämnda utredningsmän finge sina direktiv utvidgade med uppdrag att beträffande egnahemsväsendets organisationsformer icke huvudsakligen endast undersöka möjligheten av ett förstatligande utan även grundligt utreda alternativet att bibehålla hittillsvarande system kompletterat med utökad anlitande av landskommunernas och deras organs medverkan.

Motionen II: 66 har hänvisats till jordbruksutskottets behandling.

I proposition nr 46 till årets riksdag har Kungl. Maj:t föreslagit riksdagen att till jordanskaffningsverksamhet inom Västerbottens och Norrbottens län för budgetåret 1936/1937 under nionde huvudtiteln anvisa ett reservationsanslag av 800,000 kronor.

I anledning av propositionen har väckts en motion, I: 303, vari herr Lindhgen hemställt,

1) att riksdagen ville möjliggöra propositionens avsikter att skapa en effektiv jordanskaffning genom att — i viss anslutning till Kungl. Maj:ts expropriationsproposition år 1933 för hela riket — nu för Västerbottens och Norrbottens län antaga en provisorisk expropriationslag av i motionen angiven lydelse;

2) att riksdagen — med förklarande att propositionens uppfattning, att jordbruksnybildning på oodlad mark i princip icke bör ske annat än i Västerbottens och Norrbottens län, icke kan av riksdagen godtagas — ville tillika hemställa, att direktiv i propositionens nämnda syfte ej måtte föreläggas de enligt Kungl. Maj:ts uppdrag den 30 december 1935 tillsatta utredningsmän i den sociala jordfrågan; samt

3) att riksdagen måtte jämväl anhålla eller uttala, att Kungl. Maj:t — för vinnande av sammanhang och besparingar i förening med en ledande tanke och ordnande hand över den sociala jordfrågan — täcktes tillse eller förordna, att vid fortsatta överväganden av den sociala jordfrågan toges hänsyn jämväl till tidigare officiella förslag med utredningar i ämnet.

Propositionen nr 46 och motionen I: 303 hava behandlats av sammansatt andra lag- och jordbruksutskott, som i utlåtande nr 1 hemställt, att det begräda anslaget måtte beviljas av riksdagen.

Slutligen må omnämnas, att statens egnahemsstyrelse den 14 februari 1936 till jordbruksdepartementet överlämnat 46 till styrelsen under år 1935 inkomna skrivelser från vissa kommuner med uppgift om bristande tillgång på jord för bildande av arbetarsmåbruk m. m. för den åtgärd, vartill skrivelserna kunde anses böra föranleda.

Skrivelserna hava — enligt vad utskottet inhämtat — utgjort de svar, som inkommit till egnahemsstyrelsen å förfrågningar, som ställts till kom-

munalnämnderna i rikets landskommuner, huruvida bristande tillgång på jord för arbetarsmåbruk föreläge inom kommunerna.

Egnahemsstyrelsens skrivelse har överlämnats till 1936 års egnahemsutredning.

I fråga om yrkandena i de motioner, som ha avseende å förevarande punkt [I: 8 yrk. ²⁾ och ⁴⁾ samt II: 13 och II: 362], hänvisas till den redogörelse därför, som lämnats i ingressen till detta utlåtande (sid. 1—3).

Utskottet.

Utskottet har tidigare vid olika tillfällen erinrat därom, att statsmakterna vidtagit omfattande åtgärder av skilda slag, som medföra avsevärda kostnader för det allmänna, för att främja bildandet av nya jordbruk och för att förbättra ofullständiga sådana. Vidare har utskottet, då fråga om expropriationsrätt för nu ifrågavarande ändamål tidigare varit föremål för behandling, upprepade gånger förklarat, att det enligt utskottets mening icke visats, att lagstiftning om sådan rätt kunde anses erforderlig. Jord till nya jordbruk och till förbättring av ofullständiga jordbruk funnes nämligen enligt utskottets åsikt tillgänglig till skäliga priser.

I fråga om det behov, som för närvarande kan föreligga beträffande jord för nyssnämnda ändamål, bör uppmärksammas, att åtskilliga jordbruk, vilka tidigare lämnat sina brukare bärgning, numera på grund av ökade priser å bland annat fodermedel kunna anses vara för små och därför tarva ökning av den odlade jordens areal. Olika möjligheter att anskaffa sådan jord böra givetvis tagas under övervägande. Bland annat torde böra undersökas, om icke i vissa fall, då en mera avsevärd ökning av arealen erfordras, den utvägen borde tillgripas att förvärva och uppdelat ett jordbruk på ett antal av de i närheten av detsamma liggande, så att de återstående därefter skulle omfatta jord av tillräcklig vidd.

Såsom framgår av den i utskottets utlåtande lämnade redogörelsen kommer frågan om att anskaffa jord till nya jordbruk och till komplettering av ofullständiga jordbruk att upptagas till övervägande av nyligen tillsatta sakkunniga — 1936 års egnahemsutredning. I de sakkunnigas uppdrag ingår jämväl att överväga, om icke på olika områden för statens understödjande verksamhet för jordanskaffning med socialt syfte det allmänna behöver hava till sitt förfogande en rätt till expropriation av erforderlig mark.

Enär utredning angående de i motionerna berörda spörsmålen blivit igångsatt, finner utskottet, i avvaktan på resultatet av densamma, skäl icke föreligga för riksdagen att i anledning av motionerna göra framställning till Kungl. Maj:t.

II. Frågor rörande arrendelagstiftningen.

A. Gemensam social arrendelag för hela riket.

[Motionen I: 8 sid. 4 punkt 1; yrk. 1).]

I de förslag till social arrendelagstiftning, som på sin tid avgåvos av *jordkommissionen* och *jordsakkunniga*, åsyftades en för hela riket enhetlig lagstiftning. De båda förslagen skilde sig emellertid så tillvida från varandra, att medan jordkommissionen förordade en särskild social arrendelag, jordsakkunniga ansågo, att de bestämmelser av social natur, som för vissa grupper av arrenden erfordrades utöver de för jordbruksarrende i allmänhet gällande bestämmelserna, borde fogas såsom ett tillägg till den allmänna arrendelagen (jordkommissionens betänkande del VI sid. 31 och jordsakkunnigas betänkande sid. 38 och 41).

I proposition nr 182 framlades för 1927 års riksdag, bland annat, förslag till sociala arrendebestämmelser, intagna i 1907 års nyttjanderättslag, samt förslag till vissa ändringar i norrländska arrendelagen.

Föredragande departementschefen, statsrådet Thyren, anförde i propositionen (sid. 32), bland annat:

Jordsakkunnigas förslag att genomföra en enhetlig lagstiftning för hela riket rörande arrende av enskild jord är utan tvivel beaktansvärt. Vid ett närmare övervägande härav har jag dock icke kunnat undgå att finna ett försök i denna riktning vara förbundet med vansklighet. Närmast gäller frågan upptagande i den allmänna arrendelagen av bestämmelser, svarande mot den nuvarande norrländska arrendelagen. Förhållandena i landets olika delar äro med hänsyn till jordbrukets naturliga förutsättningar så skiftande, att en dylik gemensam lagstiftning näppeligen skulle vara ägnad att befordra en sund utveckling av jordbruksnäringen, i den mån denna är byggd på arrendesystem i en eller annan form. I en sådan lag måste komma att inrymmas ett flertal bestämmelser, vilka väl kunna motsvara en landsändas behov men för en annan äro till föga eller intet gagn. Tydligen måste dylika bestämmelser för att erbjuda anpassning efter de olikartade förhållandena i ej ringa mån komma att kännetecknas av en så allmänt hållen formulering, att de vid den praktiska tillämpningen i stället för att utjämna meningskiljaktigheter lätteligen kunna giva rum för olika tolkningar och därmed skapa tvister och missämja i arrendeförhållandet. Åtskilliga av de i ärendet senast avgivna yttrandena innefatta ock varningar för ett schematiskt överflyttande till den allmänna arrendelagstiftningen av vissa för närvarande blott i den norrländska arrendelagen upptagna stadganden, vilka hänföra sig till särskilda förhållanden i fråga om trävaruindustriens arrendehemman i Norrland och Dalarna. Jämväl har från några håll gjorts gällande att speciallagstiftningens uppgående i den allmänna lagstiftningen, sådan denna föreslagits av jordsakkunniga, icke kan för sistnämnda landsdelar anses innebära en tillfredsställande lösning, då därigenom komme att uppoftas vissa bestämmelser, som visat sig ändamålsenliga.

För min del har jag alltså funnit mig böra tillstyrka, att den norrländska arrendelagen bibehålles i gällande kraft med allenast de ändringar, som

bliva påkallade för att bringa denna lag till överensstämmelse med en i vissa avseenden reviderad och utvidgad allmän arrendelagstiftning. De lagstadganden i övrigt, vilka erfordras för att tillgodose behovet av vad i allmänhet betecknats såsom en social arrendelagstiftning i mera speciell bemärkelse, har jag ansett böra införas i 1907 års allmänna arrendelag.

Åtskilliga motioner väcktes.

Sammansatta andra lag- och jordbruksutskottet anförde i utlåtande nr 1, bland annat:

Med hänsyn till de skiftande förhållandena i rikets olika delar kan utskottet giva sin anslutning till Kungl. Maj:ts förslag, att för de nordligare delarna av landet den norrländska arrendelagen alltjämt bör gälla med den utsträckning av dess giltighetsområde och med de modifikationer, som kunna vara av behovet påkallade, ävensom att de bestämmelser, som erfordras för övriga delar av riket, inarbetas i den allmänna arrendelagen.

Reservation anfördes, dels av herr Lindhagen, som hemställde, bland annat, att riksdagen måtte anhålla, att Kungl. Maj:t ville eventuellt i samband med andra kompletteringar och ändringar i lagstiftningen överväga och för riksdagen framlägga förslag, varigenom samtliga arrendestadganden av social natur sammanföras till en speciallag för hela riket, dels ock av herr Hage, som i väsentliga delar instämde i herr Lindhagens reservation.

Riksdagen biträdde utskottets ståndpunkt.

De viktigaste skiljaktigheterna mellan norrländska arrendelagen, å ena, samt de sociala arrendebestämmelserna i 1907 års nyttjanderättslag, å andra sidan, äro följande:

Norrländska arrendelagen har avseende å arrenden, som omfatta minst fyra hektar *inrösningsjord*, under det att de sociala arrendebestämmelserna i nyttjanderättslagen hava avseende å arrenden om minst fyra hektar *odlad jord*.

Enligt norrländska arrendelagen är arrendatorn berättigad att på lämpligt ställe å den arrenderade jorden eller, om denna utgör allenast visst område av en jordägaren tillhörig fastighet, å annan mark, som hör till fastigheten, efter anvisning taga erforderligt virke till vedbrand och till de arrendatorn åliggande reparationer ävensom till nödiga hägnader, hässjor och täckdikning samt nödiga redskap. Utanför norrlandslagens tillämplighetsområde finnes däremot icke någon dylik tvingande regel rörande virkesfånget, utan frågan härom får ordnas genom avtal mellan jordägaren och arrendatorn.

I norrländska arrendelagen stadgas vidare, att, om det å den arrenderade jorden ej finnes erforderligt bete för de hästar och nötkreatur, som kunna vinterfödas därå, och om denna jord allenast utgör visst område av en jordägaren tillhörig fastighet, arrendatorn efter ortens sed är berättigad till nödigt bete jämväl å övrig skog eller utmark, som hör till fastigheten. Jordägaren äger emellertid därvid undantaga mark, varå i skogsvårdssyfte vidtagits anordningar, som skulle lida märkligt intrång av betesrätten. Utanför norrlandslagens tillämplighetsområde finnas icke sådana bestämmelser, utan om betesrätten få jordägaren och arrendatorn själva komma överens.

I motionen I: 8 har anförts (sid. 4 punkt 1), att en gemensam social arrendelag för hela riket är ett av arrendatorsklassens aktuella problem.

Motiveringen under denna punkt innehåller bland annat följande uttalande:

De stora godsens höllos utanför lagen så gott som fullständigt. Endast arrenden under fideikommiss beskuros med en till 10 år förminskad och okontrollerad arrendetid i stället för den femtonåriga norrländska arrendetiden. Däremot drabbades arrenden av bolagsdomäner av samma skyddsbestämmelser som i Norrland men förflyttades av anført skäl i alla fall lagtekniskt under den allmänna arrendelagen. En sådan lagstiftning på kryckor bör icke vidare få godtagas.

Med anledning av vad sålunda anförts i motionen erinras därom, att i det uti propositionen nr 182 till 1927 års riksdag framlagda förslaget till lag om ändring i vissa delar av 1907 års nyttjanderättslag efter de paragrafer, som behandlade jordbruksarrenden under fideikommiss, under rubriken »Om vissa andra jordbruksarrenden» intagit en 56 § av följande lydelse:

Upplåter någon i annat fall än i 45 eller 54 § sägs på arrende torp eller annan till huvudgård hörande jordbrukslägenhet eller hemman, som lyder under huvudgård, och omfattar upplåtelsen odlad jord till en vidd av minst fyra och högst tjugufem hektar, skola bestämmelserna i 46 och 53 §§ äga motsvarande tillämpning.

Vad nu stadgats gälle ej upplåtelse av jord, som tillhör ecklesiastikt boställe.

I motioner framställdes yrkanden i olika hänseenden, bland annat därom, att nämnda 56 § måtte utgå ur lagen.

Sammansatta andra lag- och jordbruksutskottet yttrade i utlåtande nr 1:

Beträffande den grupp av arrenden, varom i denna paragraf är fråga, finner utskottet det vara varken behöfligt eller lämpligt att införa tvingande bestämmelser om minimitid. Utskottet har icke av den förebragta utredningen kunnat finna, att vid dessa arrenden sådana missförhållanden i fråga om upplåtelse tidens längd föreligga, att ett ingripande på lagstiftningens väg kan vara befogat. Arrendeupplåtelser under enskilda jordägare i allmänhet sakna också den varaktiga beskaffenhet, som i fråga om arrenden under bolag och fideikommiss talar för lagstadgandet av en längre minimitid. Som regel upphör utarrenderingen av nu ifrågavarande ställen förr eller senare i följd av ägarens dödsfall eller fastighetens försäljning. Härtill kommer, att många av de större enskilda egendomarna, särskilt i södra Sverige, äro för sin drift väsentligen beroende av den arbetskraft, som erhålles från jordbrukstorpen. En lagstadgad minimitid, särskilt så lång som femton år, skulle utan tvivel komma att inverka störande på driften av huvudgårdarnas jordbruk. Ej heller i andra avseenden finner utskottet särskilda tvingande bestämmelser vid dessa arrenden vara påkallade. På grund härav hemställer utskottet, att förevarande paragraf måtte utgå ur lagen ävensom att de motionsvis framställda yrkandena, i den mån de avvika från denna utskottets hemställan, måtte av riksdagen lämnas utan bifall.

Reservation anfördes dels av herr Linder jämte fyra andra ledamöter, som ansågo, att ett stadgande av det innehåll Kungl. Maj:t föreslagit borde införas i lagen, dels ock av herr Lindhagen, som yrkade att i ett sådant stadgande minimiarealen måtte bestämmas till 2 har odlad jord, ängs- och hagmark.

Riksdagen biföll utskottets hemställan.

Förslag om minimitid vid arrenden av nu avhandlade slag framfördes vid såväl 1928 som 1929 års riksdagar utan att vinna bifall.

Jämväl vid 1930 års riksdag framställdes i motion I: 185 av herr Lindhagen yrkande i sådant hänseende.

Sammansatta andra lag- och jordbruksutskottet yttrade i utlåtande nr 1:

Utskottet kan inskränka sig till att, under åberopande av de skäl, som anförts för den ståndpunkt, som riksdagen intagit dels vid lagstiftningens genomförande 1927, dels så nyligen som 1928 och 1929, förorda, att yrkandet i motionen icke måtte föranleda till någon riksdagens åtgärd.

Reservation anfördes av herr Lindhagen.

Riksdagen biföll utskottets hemställan.

Utskottet.

De skiftande förhållandena i fråga om jordbrukets naturliga förutsättningar i landets olika delar göra det enligt utskottets mening nödvändigt att bibehålla den år 1927 genomförda anordningen, enligt vilken för Norrland och nordvästra Svealand gälla särskilda sociala arrendebestämmelser, i några hänseenden olika dem, som tillämpas i övriga delar av landet. Med hänsyn härtill finner sig utskottet sakna anledning tillstyrka motionen I: 8, såvitt densamma innehåller yrkande rörande gemensam social arrendelag för hela riket.

Frågan om särskilda bestämmelser för arrenden under större gods har tidigare varit föremål för riksdagens prövning, men det har icke varit möjligt att uppdraga någon lämplig gräns mellan större och mindre gods. Utskottet, som erinrar därom, att frågan om fideikommissens upphörande är föremål för Kungl. Maj:ts prövning, finner sig ej böra tillstyrka en lagstiftning angående särskilda bestämmelser beträffande arrenden under större gods.

B. Frilösning av arrendejordbruk.

[Motionen I: 8 sid. 5 punkt 2; yrk. 1).]

En omfattande historik beträffande frågan om frilösning av arrendejordbruk återfinnes i sammansatta andra lag- och jordbruksutskottets utlåtande nr 1 vid 1930 års riksdag, sid. 75—96, vartill utskottet anhåller att få hänvisa.

På hemställan av det sammansatta utskottet beslöt 1930 års riksdag i skrivelse (nr 276) anhålla, att Kungl. Maj:t — i anslutning till samtidigt begärd utredning rörande de ekonomiska förutsättningarna för bärighet av mindre jordbruk och rörande ökade möjligheter för lantarbetare, skogsarbetare,

hemmansägare-, arrendators- och småbrukaresöner samt andra mindre bemedlade härför lämpliga personer att erhålla egna jordbruk — ville verkställa utredning rörande de ytterligare åtgärder, som kunde anses ägnade att ekonomiskt underlätta frilösning av mindre arrendejordbruk, samt för riksdagen framlägga de förslag, vartill utredningen kunde föranleda.

Denna utredning uppdrogs åt sociala jordutredningen, som enligt vad utskottet inhämtat torde komma att slutföra behandlingen av detta utredningsspörsmål under våren innevarande år.

Ur ett av sociala jordutredningen den 5 december 1931 avgivet betänkande med förslag till vissa ändringar i den sociala arrendelagstiftningen (statens offentliga utredningar 1932: 1) må i detta sammanhang anföras följande uttalande av utredningen (sid. 70):

Den skärpta arrendelagstiftningen, icke minst skadeståndsbestämmelserna i 7 §, har i sin mån föranlett, att skogsbolagen, som tidigare ogärna velat avhända sig sina arrendeställen, numera i stor utsträckning söka avveckla arrendesystemet och försälja arrendegårdarna.

Under det att det tidigare från arrendatorshåll med styrka framträtt en strävan att få friköpa arrendejordbruken, har med nuvarande ekonomiska förhållanden hos arrendatorerna ett motsatt intresse gjort sig märkbart. De flesta arrendatorer, varom här är fråga, äro för sitt uppehälle till stor del beroende av det arbete med kolning, skogskörning, huggning o. dyl., vartill bolaget kan bereda tillgång. I egenskap av arrendator känner skogsarbetaren sig tryggare för den nödvändiga arbetstillgången än om han med äganderätt förvärvade sitt ställe. Ett annat skäl, som under nuvarande ekonomiska förhållanden ur arrendatorns synpunkt talar mot frilösning, är, att räntorna på köpeskillingen och övriga med äganderätten förenade årliga utgifter ofta betydligt överstiga den arrendeavgäld, som för närvarande utgår. Arrendatorerna se därför i många fall numera med bekymmer på bolagens stora utbud av arrendeställen.

Vid 1932, 1933 och 1934 års riksdagar behandlades motioner innefattande yrkanden om, bland annat, lagstiftning rörande frilösning av arrendejordbruk (I: 213 år 1932, I: 323 och II: 520 år 1933 samt I: 278 och I: 279 år 1934). På hemställan av andra lagutskottet (utlåtanden 24/1932 och 32/1933 samt 40/1934 och 41/1934) beslöt riksdagen, att motionerna icke skulle föranleda till någon åtgärd.

Beträffande speciellt förevarande spørsmål anförde utskottet i utlåtandet nr 41 vid 1934 års riksdag:

De skäl, som tidigare vid upprepade tillfällen anförts, när riksdagen avstyrkt att införa rätt för arrendator att genom expropriation frilösa arrende, anser utskottet alltjämt äga giltighet. Riksdagen har, såsom av det föregående framgår, i stället uttalat sig för, att ett övervägande borde ske rörande ytterligare åtgärder, som kunde anses ägnade att ekonomiskt underlätta frilösning av mindre arrendejordbruk, samt hemställt att, sedan utredning verkstälts, de förslag, vartill densamma kunde föranleda, måtte framläggas för riksdagen. Utredningen ifråga har av Kungl. Maj:t uppdragits åt sociala jordutredningen, som hittills icke avslutat densamma.

I förevarande sammanhang får utskottet omnämna, vad chefen för justitiedepartementet, statsrådet Schlyter, anført till statsrådsprotokollet den 1 feb-

ruari 1935, då frågan om lagberedningens närmaste arbetsuppgifter behandlades. Därvid anförde statsrådet Schlyter, bland annat:

Jag håller för min del före, att den för närvarande mest trängande lagstiftningsuppgiften är en reform av jordabalken. Under de tjugufem år som förflutit, sedan lagberedningen avgav sitt slutliga förslag till ny jordabalk, har behovet av en allmän lagrevision på detta område blivit alltmera kännbart, ett förhållande som bland annat vid skilda tillfällen framhållits av lagrådet. Då de vidlyftiga förberedelserna för inrättande av nya fastighetsböcker numera blivit slutförda och själva upplägget av dessa böcker kommit i full gång, synes tidpunkten vara inne att lagberedningen skrider till erforderlig överarbetning av nyssnämnda jordabalksförslag. Härav följer dock icke med nödvändighet att lagberedningens arbetskrafter böra från början helt ägna sig åt berörda uppgift. Med hänsyn till den utveckling som ägt rum under senare år och de nya erfarenheter som kunna hämtas från modern lagstiftning i främmande länder torde vissa specialundersökningar lämpligen böra utföras såsom ett förberedande arbete. Dessa undersökningar synas — under ordförandens ledning — böra utföras av en eller möjligen två av beredningens ledamöter. Med tillgång till de rön som inhämtats vid det förberedande arbetet lär ett av lagberedningen i dess helhet sedermera påbörjat, mera koncentrerat arbete på utformning av lagtext och motiv kunna väsentligen underlättas.

Lagberedningens huvudsakliga arbete borde emellertid enligt justitieministerns åsikt lämpligen under någon tid framåt ägnas åt frågan om en reform av aktiebolagslagstiftningen.

Sedan justitieministern utverkat de Kungl. Maj:ts beslut, som voro erforderliga för sistnämnda arbete, erhöll han Kungl. Maj:ts bifall även till en hemställan, att en eller, efter chefens för justitiedepartementet bestämmande, två av lagberedningens ledamöter skulle, så snart omständigheterna det medgäve, hava att under ordförandens ledning utföra erforderliga förberedande arbeten för revision av jordabalken, samt att lagberedningen, sedan revision av aktiebolagslagstiftningen slutförts, skulle övergå till behandling av frågan om en reform av jordabalken.

Vid 1935 års riksdag yrkades i motionen I: 258 av herr Lindhagen, att riksdagen måtte hos regeringen begära skyndsamt förslag rörande tillgodoseende genom lag av arrendatorsklassens berättigade krav i vissa i motionen angivna avseenden, bland annat i fråga om rätt för arrendator att få lösa till sig jordbruket. I en motion, II: 343 av herr Falk, framställdes förslag om ändringar i olika hänseenden i arrendelagstiftningen, för vilka förslag redogörelse lämnas under andra rubriker i förevarande utlåtande.

Andra lagutskottet anförde i utlåtande nr 15 — jämte det utskottet på sätt ovan (sid. 7) omnämnts uttalade sig mot ett införande av expropriationslagstiftning för jordbruksändamål — beträffande motionsvis väckta frågor om ändringar i arrendelagstiftningen följande:

Enligt den plan, som för någon tid sedan offentliggjordes rörande lagberedningens närmaste arbetsuppgifter, skall en allmän revision av jordabalken inom kort igångsättas. Samtliga de spörsmål, som berörts i de förevarande motionerna I: 258 och II: 343, torde i sammanhang därmed bliva föremål för

omprövning. Med hänsyn härtill anser utskottet, som ej finner anledning att nu i detalj yttra sig om de olika frågor, som omförmålt i dessa motioner, att skäl icke föreligga för riksdagen att i skrivelse till Kungl. Maj:t göra de framställningar om utredning, som påyrkats i motionerna. Utskottet vill emellertid i detta sammanhang uttala den förhoppningen, att utredningsarbetet på förevarande område så bedrives, att ett slutligt resultat därav kan vinnas inom skäligen tid.

Utskottet hemställde, att motionerna icke måtte föranleda till någon riksdagens åtgärd.

Reservation avgavs av herr Norman jämte fem andra ledamöter, vilka hemställde, dels att riksdagen i skrivelse till Kungl. Maj:t måtte anhålla, att Kungl. Maj:t ville låta verkställa utredning i syfte att få klarlagt, bland annat, i vad mån frilösning av arrendjordbruk skulle kunna underlättas genom expropriationsförfarande samt för riksdagen framlägga de förslag, vartill utredningen kunde giva anledning, dels ock att riksdagen måtte i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla, att Kungl. Maj:t ville låta verkställa utredning i syfte att få klarlagt i vad mån det kunde vara möjligt att genom ändringar i gällande arrendelagstiftning tillförsäkra arrendatorerna en säkrare ställning samt för riksdagen framlägga de förslag, vartill utredningen kunde giva anledning.

Reservation anfördes vidare av herr Lindhagen, som yrkade, att riksdagen ville hos Kungl. Maj:t hemställa om övervägande och förslag dels till komplettering av den sociala arrendelagstiftningen till ytterligare tryggnad av arrendatorernas rätt till ett hem, till besittningen av jordbruket och till möjligheter för dess eventuella övertagande med äganderätt, det senare med stöd av expropriationsbestämmelser, dels ock till erforderliga förbättringar även i den allmänna arrendelagen.

Riksdagen biföll utskottets hemställan.

Av vad chefen för justitiedepartementet anförde i andra huvudtiteln av årets statsverksproposition i sammanhang med hemställan om anslag till lagberedningen samt av lagberedningens därvid fogade redogörelse för dess verksamhet framgår, att lagberedningens ledamöter under senare delen av år 1935 varit och alltjämt äro upptagna av arbetet med en ny lagstiftning om aktiebolag med undantag för en av dem, vilken erhållit i uppdrag att utföra erforderliga förberedande arbeten för revision av jordabalken. Denne ledamot har i samråd med lagberedningens ordförande påbörjat nämnda arbeten men har dock icke ägnat sig helt åt denna uppgift, ity att han därjämte omhändertäffat vissa uppgifter inom Kungl. Maj:ts kansli samt uppdrag inom jordbruksdepartementet såsom utredningsman beträffande åtgärder till reglering av jordbrukets skuldsättning.

I förevarande sammanhang torde böra omnämnas spörsmålet om avveckling av bestående fideikommiss. En avveckling av jordbruksfideikommissen skulle nämligen med säkerhet medföra avsevärd förändring i arrendatorernas av fideikommissjord ställning.

Den 14 oktober 1935 har tillkallad sakkunnig avlämnat promemoria angå-

ende avveckling av bestående fideikommiss (statens offentliga utredningar 1935: 50). Beträffande den ekonomiska organisationen å jordfideikommis- sen har däri omnämnts (sid. 6), bland annat följande:

Å de större egendomarna brukade en jämförelsevis stor areal, utgörande huvudgården, ligga under eget bruk, under det att inägojorden i övrigt vore utarrenderad. Enligt en av jordkommissionen sammanställd statistik, avse- ende åren 1919 och 1920, brukades 18,778 hektar åker av ägarna och funnos 7,060 arrendatorer, vilka brukade 112,512 hektar åkerjord. Även senare hade lämnats uppgifter angående antalet brukare, men dessa uppgifter vore för ofullständiga för att kunna tjäna till jämförelse med de av jordkommissio- nen meddelade.

Över den sakkunniges betänkande hava yttranden inhämtats från vissa myndigheter m. fl. Ärendet är föremål för ytterligare beredning inom justitie- departementet.

Under år 1932 verkställdes en allmän jordbruksräkning i riket. De där- vid insamlade uppgifterna hava numera bearbetats av statistiska central- byrån, som i Sveriges officiella statistik (jordbruk med binäringar) lämnat en redogörelse därför.

Beträffande *utarrenderade brukningsdelars antal och åkerareal* i procent av samtliga brukningsdelar framgår av 1932 års jordbruksräkning, att hela antalet brukningsdelar i riket utgjorde 669,751, därav 307,379 brukningsdelar med mer än 2 hektar åker. Av sistnämnda antal voro 60,192 utarrenderade (19.6 %), under det att 247,187 (80.4 %) brukades av ägaren själv. Till bruk- ningsdelar med mera än 2 hektar åker hörde en sammanlagd åkerareal av 3,575,389 hektar (all åker utgjorde 3,724,625 hektar), varav 2,620,504 hektar (73.8 %) brukades av ägaren själv och 954,885 hektar (26.7 %) av arren- dator.

Utarrenderade brukningsdelar förekomma i den relativt sett minsta ut- sträckningen vid småbruken, under det att arrendesystemet nått åtskilligt större omfattning vid de större brukningsdelarna.

Beträffande arrendesystemets utbredning i olika delar av landet må näm- nas, att detsamma förekommer i stor utsträckning inom ett sammanhängande område, som utgöres av Uppland, Södermanland, Östergötland och norra kustlandet i Kalmar län, samt vidare på slättbygden i Malmöhus län och i hela Bergslagen, där bruks- och trävarubolagens jordinnehav nått den största omfattningen. Däremot har arrendesystemet sin minsta omfattning på Got- land, i Blekinge läns skogsbygd, i Västernorrlands läns kustland samt i Vä- sterbottens och Norrbottens län, inom vilka områden åkerjorden till mera än 90 % brukas av självägare.

Utskottet får slutligen omnämna, att i interpellation (den 18 februari) av herr K. G. Westman vid årets riksdag vissa frågor framställdes till statsrådet och chefen för justitiedepartementet rörande lagberedningens arbete med revision av jordabalken.

Interpellationen har besvarats av justitieministern den 18 innevarande mars, i samband varmed chefen för jordbruksdepartementet lämnat vissa upplysningar angående spörsmål rörande arrendelagstiftningen.

Av justitieministerns svar framgick, att lagberedningens arbete icke behöver lägga hinder i vägen för vidtagandet av de ändringar i arrendelagstiftningen, som kunna befinnas vara önskvärda.

I motionen I: 8 har (sid. 5 punkt 2) anförts, att frilösning av arrendejordbruk är ett av arrendatorsklassens aktuella problem.

Av den ovan lämnade redogörelsen framgår, att riksdagen tidigare vid upprepade tillfällen avstyrkt förslag om rätt för arrendator att tvångsvis frilösa det arrenderade jordbruket. Riksdagen har förklarat, att ett övervägande i stället borde ske rörande andra åtgärder, som kunde anses ägnade att ekonomiskt underlätta frilösning av mindre arrendejordbruk, samt hemställt till Kungl. Maj:t om utredning och förslag därutinnan. Uppdrag att verkställa sådan utredning har av Kungl. Maj:t lämnats åt sociala jordutredningen, som kan förväntas komma att inom den närmaste tiden slutföra densamma. Med hänsyn härtill finner utskottet icke skäl föreligga för riksdagen att beträffande förevarande spörsmål göra någon framställning till Kungl. Maj:t.

Utskottet.

C. Företrädesrätt för arrendator vid köp; skydd mot salubjudande av utarrenderad egendom i vissa fall.

[Motionen I: 8 sid. 5 punkt 4; yrk. 1].]

Vid 1932 års riksdag väcktes en motion, II: 266, av herr Spångberg m. fl., vari yrkades, att i den sociala arrendelagen måtte införas förbud för bolag att inom de delar av riket, till vilka den norrländska arrendelagen utsträcktes år 1927 (Värmlands län och vissa delar av Örebro län), försälja jordområden, som upplåtits på arrende, i de fall att vederbörande brukare önskade att få kvarbo som arrendator.

Andra lagutskottet lämnade i utlåtande (nr 21) över motionen en historik över tidigare behandling av frågan om förbud mot försäljning av arrendejordbruk, vartill utskottet nu anhåller att få hänvisa.

Utskottet anförde i utlåtandet 21/1932, att det icke ansåg sådana skäl föreligga, att de kunde motivera den föreslagna, ur principiell synpunkt betänkliga åtgärden att för Värmland och vissa delar Örebro län stadga förbud för bolag att försälja utarrenderad jord. Motionen avstyrktes.

Särskilt yttrande avgavs av herr Lindhagen.

Riksdagen biföll utskottets hemställan.

I motionen I: 8 har såsom ett av arrendatorsklassens aktuella problem anförts företrädesrätt till köp av jordbruket med laga tillbehör samt skydd i övrigt mot besittningens utbudande till salu vid en för arrendatorn oläglig tidpunkt eller eljest i oträngt mål.

Bestämmelser i lag om företrädesrätt för arrendator att inköpa den arrenderade fastigheten skulle givetvis vara utan praktisk betydelse, om det

Utskottet.

stode jordägaren fritt att själv bestämma priset å fastigheten. Å andra sidan vore det icke med rättvisa förenligt, att arrendatorn, om han ägde företrädesrätt till köp, skulle få bestämma köpeskillingen. En uppskattning av fastighetens skäligen värde genom något officialförfarande skulle därför vara nödvändig vid tillämpning av en lagstiftning om sådan företrädesrätt. Utskottet anser, att skäl icke anförts, som kunna motivera införandet av en dylik rätt för arrendatorn att, låt vara till ett såsom skäligt ansett pris, mot jordägarens vilja få förvärva hans egendom, å vilken jordägaren måhända från annat håll hade högre köpeanbud.

Utskottet finner ej heller skäl föreligga för en lagstiftning, enligt vilken arrendatorn å en fastighet skulle kunna förhindra dess ägare att sälja densamma, oaktat att tidpunkten för försäljning för den sistnämnde av en eller annan orsak vore lämplig.

D. Minimitid beträffande arrenden.

[Motionerna I: 285 och II: 486 samt II: 187 yrk. 1).]

Bestämmelserna om arrendetid återfinnas i allmänna arrendelagen (2 kap. av 1907 års lag) i 2 §, där det stadgas, att upplåtelse på arrende (som huvudregel) skall ske för viss tid eller ock för arrendatorns livstid. Om arrendetiden icke är bestämd på i lagen angivet sätt, skall avtalet anses ingånget för en tid av fem år. Om vid arrende, som gäller för viss tid, arrendatorn fortfarit med brukandet efter arrendetidens utgång, och jordägaren icke inom två månader därefter anmanat honom att avflytta, skall avtalet anses förlängt på fem år.

Någon minimetid för arrendeupplåtelser är sålunda icke stadgad i arrendelagen för arrenden i allmänhet. Däremot finnas beträffande vissa arrenden sådana minimitider bestämda, i fråga om bolagsarrenden 15 år (46 §), beträffande jordbruksarrenden under fideikommiss 10 år (55 §) och i fråga om arrenden enligt norrländska arrendelagen 15 år (2 §). Från föreskrifterna i sist omnämnda stadganden kan emellertid under vissa omständigheter dispens erhållas (54 och 55 §§ allmänna arrendelagen, 31 § norrländska arrendelagen). Avtal för viss tid, som varit gällande femton (resp. tio) år, må emellertid förlängas för kortare tid.

I *lagberedningens* förslag till jordabalk, I, avgivet den 4 februari 1905, anfördes i motiveringen till 2 § i 2 kap., bland annat (sid. 95):

De grunder, vilka överhuvud kunna åberopas för arrendetidens fixering, föranleda jämväl att arrendetiden icke bör sättas alltför kort; och det kunde

därför ifrågasättas, huruvida icke lagen borde tillika stadga en viss minimi-
tid för arrende. Också har man sett det förslag framställt, att arrendetiden
aldrig borde få sättas kortare än att den fullt motsvarade den vanliga om-
loppstiden vid ett ordnat skiftesbruk. Beredningen har emellertid funnit en
föreskrift i sådant syfte icke kunna upptagas i förslaget. Det får icke för-
bises, att fall kunna förekomma, då det för upplåtaren är omöjligt att binda
sig för en längre tid — t. ex. när han själv skall inom en viss kortare tid
lämna ifrån sig fastigheten — eller där det för honom är angeläget att icke
göra det — t. ex. när han önskar försälja fastigheten. I betraktande av
dessa omständigheter och då det ju icke lämnas jordägaren öppet att genom
förbehåll bereda sig en dylik handlingsfrihet, låter det sig icke göra att in-
föra en lagstadgad minimitid.

Beträffande minimitid för arrenden i allmänhet anförde *jordsakkunniga* i
sitt betänkande år 1926 (sid. 86):

Vid överbäggande av de lagstiftningsåtgärder, som av förefintliga missför-
hållanden påkallas, synes det de sakkunniga uppenbart, att en bestämmelse
om viss minimitid icke kan givas en generell tillämpning å arrendeupplåtel-
ser. Dessa äro ej sällan beroende av rent tillfälliga omständigheter såsom
ägarens omyndighet, sjukdom, tillfälliga verksamhet å annan ort m. m. Då
den omständighet, som föranlett utarrenderingen, ej längre förefinnes, önskar
ägaren i regel själv övertaga brukandet av fastigheten. Att det i dylika fall
bör vara jordägaren obetaget att själv bestämma tiden för arrendeupplåtel-
sen torde vara uppenbart. Skall en bestämmelse om minimitid lagfästas,
måste den därför begränsas till de upplåtelser, vilka enligt erfarenheten äro
av mera stadigvarande beskaffenhet.

I motionerna I: 285 och II: 486 har hemställts, att riksdagen måtte hos
Kungl. Maj:t anhålla om utredning, om icke en minimitid av t. ex. 5 år
lämpligen kunde föreskrivas i allmänna arrendelagen i sådana fall, då det är
fråga om mera konstant arrendejord.

I motionen II: 187 har hemställts, att riksdagen hos Kungl. Maj:t måtte
anhålla om förslag till tvingande bestämmelse i allmänna arrendelagen av
inhåll att arrendeaftal skall omfatta en tid av minst fem år.

Utskottet finner sig visserligen kunna vitsorda, att en icke alltför kort ar-
rendetid ur jordbrukets synpunkt kan anses vara fördelaktig. En längre
arrendetid föranleder nämligen i allmänhet arrendatorn att vårda sig om jord-
bruket på ett helt annat och bättre sätt, än om arrendetiden är kort. Ett
flertal omständigheter av skilda slag — såsom jordägarens omyndighet, sjuk-
dom, tillfällig vistelse å annan ort, önskan att försälja fastigheten m. m. —
föranleda emellertid enligt utskottets mening, att det i fråga om arrenden
enligt allmänna arrendelagen bör vara jordägaren obetaget att själv bestäm-
ma arrendetidens längd. Det förekommer för övrigt även fall, då det jäm-
väl ur arrendatorns synpunkt skulle vara olämpligt med en lagbestämd mini-
mitid för arrendet. Med hänsyn till vad sålunda anförts finner sig utskottet
icke kunna förorda framställda förslag rörande fastställandet av en generell
minimitid för arrenden enligt allmänna arrendelagen.

Utskottet.

De förslag, som framställts i motionerna I: 285 och II: 486 om att bestämmelser om minimitid skulle utfärdas i fråga om mera konstant arrendejord, torde i första hand hava framkallats av förhållandena på våra större jordkomplex. De viktigaste av dessa äro de, som sammanhållas av fideikommissrätt. Vid arrende av mindre gårdar under fideikommiss skall ju det första avtalet ingås på tio år. Förlängning av sådant avtal kan däremot ske utan tidsgräns nedåt. Minimitid är ej föreskriven vid utarrendering av fastighet under fideikommiss, som har mindre eller större areal än den i de särskilda bestämmelserna om fideikommissarrenden angivna. Frågan om fideikommissens avskaffande är emellertid för närvarande föremål för Kungl. Maj:ts prövning. Ett avskaffande av jordfideikommissen skulle tydligen föranleda ett sönderfallande av dessa godskomplex och därmed undanröja en av de viktigaste anledningarna till de yrkanden, som framförts i motionerna I: 285 och II: 486.

Utskottet anser däremot skäl föreligga för ett överbäggande, huruvida icke bestämmelserna om minimitid för arrenden enligt de sociala arrendelagarna böra fullständigas. Utskottet åsyftar härmed ändring av de regler, som gälla beträffande förlängning av sådana arrenden. Gällande rätt medger, att förlängning får ske på hur kort tid som helst. Enligt utskottets mening bör undersökas, hurvida det icke vore lämpligt, att, därest avtal om förlängning ingås, detta avtal skall gälla för minst fem år. Undantag från en sådan regel skulle dock kunna medgivas genom dispens. Vidare torde arrendatorn böra förbehållas rätt att verkställa uppsägning av avtalet efter kortare tid, t. ex. två år.

E. Optionsrätt till nytt arrende.

[Motionerna I: 8 sid. 5 punkt 2; yrk. 1), I: 285 och II: 486 samt II: 187 yrk. 5).]

Enligt gällande allmänna arrendelagstiftning föreligger icke någon rätt för arrendator att, då hans arrendetid utlöper, mot jordägarens vilja få arrendetiden förlängd (optionsrätt).

Frågan om optionsrätt vid arrenden har tidigare vid åtskilliga tillfällen behandlats. För vad därutinnan förekommit till och med år 1924 har redogörelse lämnats i jordsakkunnigas den 20 juni 1926 avgivna betänkande med förslag till lag om ändrad lydelse av 1907 års nyttjanderättslag [statens offentliga utredningar 1926: 8]. Beträffande innehållet i nämnda redogörelse samt i fråga om vad jordsakkunniga anfört i ämnet hänvisas till betänkandet sid. 62—88.

I den proposition, nr 182, varigenom vid 1927 års riksdag förslag fram-

lades till ändringar i 1907 års nyttjanderättslag m. m., funnos icke bestämmelser om optionsrätt medtagna.

Förslag om införande av optionsrätt såvitt angick den sociala arrendelagstiftningen framfördes emellertid motionsvis (I: 304, II: 425, II: 429 och II: 434) vid samma riksdag utan att då vinna bifall.

Sammansatta andra lag- och jordbruksutskottet uttalade i sitt utlåtande (nr 1) rörande förevarande spörsmål, att utskottet, när det för vissa arrenden förordade så lång minimitid som femton år, ej fann anledning föreligga att stadga optionsrätt. Såsom skäl härför hänvisade utskottet till vad de jord-sakkunniga anfört i frågan i nyssnämnda betänkande. Av de sakkunnigas betänkande framgår (sid. 87), att deras ståndpunkt härutinnan vore, att sedan arrendatorn innehaft fastigheten i femton år, optionsrätt näppeligen kunde tillerkännas honom, utan att jordägarens rätt att förfoga över sin jord alltför mycket beskures. Dessutom kunde man förutse, att arrendeförhållandet under den föregående långa arrendetiden vunnit sådan stadga, att, därest fastigheten fortfarande skulle vara utarrenderad, någon risk knappast förefunnes för en skötsam arrendator att icke erhålla förnyat arrende. — Reservation anmäldes av sex ledamöter. — Riksdagen beslöt i enlighet med vad utskottet föreslagit.

Yrkanden om införande av optionsrätt framställdes i motioner vid 1928, 1929 och 1930 års riksdagar (I: 200 och II: 359 år 1928, I: 185 och II: 275 år 1929 samt I: 208 och II: 69 år 1930). På hemställan av andra lagutskottet i utlåtanden 10/1928 och 17/1929 samt sammansatta andra lag- och jordbruksutskottet i utlåtande 1/1930 beslöt riksdagen, att motionerna icke skulle föranleda till någon åtgärd.

Vid 1935 års riksdag yrkades i motionen I: 258 av herr Lindhagen, att riksdagen måtte hos regeringen begära skyndsamt förslag, bland annat i fråga om rätt för arrendator att erhålla optionsrätt till nytt arrende. I motionen II: 343 av herr Falk yrkades, bland annat, att riksdagen i skrivelse till Kungl. Maj:t måtte anhålla om förslag rörande införande i arrendelagen av tvingande bestämmelser angående företrädesrätt för avträdande arrendator till att erhålla förnyat arrende.

Motionerna behandlades av andra lagutskottet (utlåtande nr 15).

Beträffande utskottets utlåtande och riksdagens beslut rörande nu ifrågasvarande spörsmål hänvisas till den redogörelse för arrendefrågornas behandling vid 1935 års riksdag, som lämnats ovan under II B (sid. 20—21).

Yrkanden rörande optionsrätt till nytt arrende hava, som ovan nämnts, nu framställts i motionerna I: 8 och II: 187.

I motionerna I: 285 och II: 486 har anförts, bland annat, att, om jord varit utarrenderad under längre tid — förslagsvis 20 år — undersökning borde ske, om icke optionsrätt i någon form kunde tillerkännas den förutvarande arrendatorn. Vid införandet av bestämmelser av detta slag i avsikt att skydda arrendatorerna måste dock tillses, att icke jordägarens berättigade intressen trädde för nära. Fall, som i regel hade karaktären av rent affärs-mässiga uppgörelser mellan jämställda parter, borde därför undantagas.

Det må anmärkas, att i bestämmelser, som gälla beträffande arrende av kronojord och prästerskapets löneboställen, vissa regler rörande optionsrätt finnas.

I förordningen den 22 juni 1934 (nr 320) angående grunder för förvaltningen av viss kronoegendom stadgas, bland annat, att, sedan arrendevillkoren blivit i viss ordning fastställda av domänstyrelsen, arrendet skall, innan detsamma utbjudes åt annan, på de fastställda arrendevillkoren hembjudas förre arrendatorn eller, om han avlidit, hans änka och barn. Ett sådant hembjudande skall ske under förutsättning, dels att arrendatorn enligt äldre kontrakt är berättigad till optionsrätt eller innehaft arrendet så lång tid, att denna tillsammans med återstående delen av arrendetiden uppgår till fem år, dels ock att arrendatorn väl brukat egendomen.

Bestämmelser av liknande innehåll återfinnas även i ecklesiastika arrendeförordningen den 21 november 1925 (nr 452) och kungörelsen den 16 september 1932 (nr 436) om förfarande i vissa fall vid utarrendering av ecklesiastiskt löneboställe.

Utskottet. För att en optionsrätt till nytt arrende av enskild jord skulle hava något reelt värde för arrendatorn, vore det nödvändigt, att det icke stode jordägaren fritt att bestämma arrendesummans storlek under den förlängda arrendetiden. Ett fastställande av arrendets storlek genom offentlig myndighets medverkan skulle därför vara erforderligt. En sådan anordning skulle emellertid enligt utskottets mening särskilt under kristider med hastigt växlande värden ålägga samhället en synnerligen vansklig uppgift och alltför mycket inskränka på jordägarens rätt.

Vad särskilt de sociala arrendena angår synes det utskottet, att optionsrätt näppeligen kan tillerkännas en arrendator, som innehaft fastigheten i femton (tio) år, utan att jordägarens rätt att förfoga över sin jord alltför mycket beskures.

Om en jordägare vid utarrendering av jordbruk, som faller under de sociala arrendelagarna, har att välja mellan förutvarande eller ny arrendator, är att märka, att det för en jordägare, som vill binda sig för så kort tid som möjligt, är fördelaktigast att förlänga kontraktet med den förutvarande arrendatorn. Enligt gällande lag kan förlängning ske på hur kort tid som helst och enligt sådana bestämmelser, som utskottet i detta utlåtande ifrågasatt, på fem år. Nytt avtal måste däremot slutas på femton (tio) år. Utskottet vill vidare framhålla, att arrendeförhållandet under så lång arrendetid, som i de sociala arrendebestämmelserna föreskrives, kan förutsättas hava vunnit sådan stadga, att, därest fastigheten fortfarande skall vara utarrenderad, stor utsikt förefinnes för en skötsam arrendator att erhålla förnyat arrende. Vad sist anförts torde äga tillämpning även i fråga om sådan sedan lång tid tillbaka utarrenderad jord, som omnämnts i motionerna I: 285 och II: 486.

F. Tvångsförlängning av korta arrendetider.

[Motionen I: 8 sid. 5 punkt 7; yrk. 1).]

I allmänna arrendelagen finnes ej föreskrift om minimitid för arrendeavtal och i överensstämmelse härmed ej heller om tvångsförlängning av arrendeavtal. I de sociala arrendelagarna däremot finnes som huvudregel minimitid föreskriven, nämligen femton år i norrländska arrendelagen och i de särskilda stadgandena om jordbruksarrenden under bolag och med dem likställda jordägare samt tio år i bestämmelserna rörande jordbruksarrenden under fideikommiss. Emellertid kunna även beträffande arrenden, å vilka de sociala arrendelagarnas bestämmelser äga tillämpning, kortare arrendetider förekomma, i det att Konungens befallningshavande kan meddela dispens från lagarnas regler.

Spörsmålet om antagande av lag rörande förlängning av vissa arrendeavtal var under samtliga åren 1920—1924 föremål för riksdagens prövning i anledning av propositioner och motioner. Frågan föll emellertid varje år och någon lagstiftning i ämnet kom icke till stånd. För vad i denna fråga förekommit lämnas redogörelse i andra lagutskottets utlåtande nr 38 till 1924 års riksdag, till vilket utskottet anhåller att få hänvisa.

I betänkande den 5 december 1931 med förslag till vissa ändringar i den sociala arrendelagstiftningen (statens offentliga utredningar 1932: 1) anförde sociala jordutredningen, bland annat, att jordägarna (bolag) i många fall sökte ernå kortare arrendetid, antingen genom införande i kontrakten av villkor, som föranledde arrendatorerna att uppsäga avtalen efter kortare tid, eller också genom dispens. Ofta slötos avtal med arrendetid av endast ett år, varvid samtidigt överenskoms, att dispens skulle sökas. I regel biföllos dylika dispensansökningar av länsstyrelserna.

I de lagförslag, som utarbetats av sociala jordutredningen (vilkas antagande påyrkats i motionen I: 109 av herrar Tamm, Gustaf, och Andersson, Elof, vid årets riksdag, jämför nedan sid. 33), finnas intagna ändrade dispensbestämmelser, därvid sociala jordutredningen med ledning av gjorda erfarenheter sökt utforma de dispensgrunder, som skäligen böra bibehållas, och utsluta dem, som visat sig mindre motsvara berättigade intressen.

Vid 1934 års riksdag yrkades i en motion, I: 278 av herr Lindhagen, att riksdagen måtte hos Kungl. Maj:t påkalla en verksam reform av arrendesystemet genom lagar — tillgängliga vid behov — om, bland annat, (under punkt 4) tvångsförlängning av för korta arrendetider.

Andra lagutskottet anförde i utlåtande nr 41:

För den i punkten 4 av motionen I: 278 gjorda hemställan angående framställning till Kungl. Maj:t, att en lag rörande tvångsförlängning av korta arrendetider måtte utarbetas, hava icke anförts skäl, som kunna föranleda utskottet att därtill giva sitt tillstyrkande.

Motionen I: 278 avstyrktes.

Reservation anfördes av herrar Lindhagen och Pettersson i Hällbacken.
Riksdagen biföll utskottets hemställan.

I motionen I: 8 till årets riksdag har tvångsförlängning av korta arrendetider i avvaktan på lagar om en tryggare besittning och slutlig frilösning omnämnts såsom ett av arrendatorsklassens aktuella problem.

Utskottet.

Utskottet finner skäl icke föreligga för riksdagen att ändra den ståndpunkt, som riksdagen enligt vad ovan anförts tidigare intagit till spörsmålet angående lagstiftning om tvångsförlängning av korta arrendetider. Utskottet får därför avstyrka motionen I: 8 såvitt däri framställts yrkande rörande sådan lagstiftning.

G. Maximitaxor vid arrenden.

[Motionerna II: 62 och II: 187.]

I motionen II: 62 har, som ovan (sid. 2) nämnts, yrkats utredning om bestämmelser rörande maximitaxa vid arrendeavtal, där de sociala arrendelagarna lända till efterrättelse. I motionen II: 187 har ifrågasatts en betydligt mera omfattande lagbestämmelse, innefattande möjlighet för samhället att i vissa fall genom sina organ bestämma arrendebeloppen.

Vid 1930 års riksdag framställdes i en motion, II: 70, av herr Herou samma yrkande som i den nu föreliggande motionen II: 62.

Sammansatta andra lag- och jordbruksutskottet anförde i utlåtande nr 1:

Mot ett förfarande sådant som det i motionen ifrågasatta måste enligt utskottets mening resas starka betänkligheter ur principiell synpunkt. Utskottet har sig icke heller bekant, att sådana missförhållanden i fråga om arrendavgifternas höjd förekomma, att den mycket vanskliga åtgärden med maximi-prissättning genom offentlig myndighet skulle vara av behovet påkallad. Utskottet kan följaktligen icke tillstyrka ifrågavarande motion.

Reservation anfördes av herr Lindhagen.

Riksdagen avslog motionen.

Enahanda yrkande framställdes av herr Herou m. fl. jämväl i en motion, II: 143, vid 1932 års riksdag.

Andra lagutskottet anförde i utlåtande nr 22, bland annat:

Sammansatt andra lag- och jordbruksutskott uttalade sig redan år 1930 mot ett fastställande av maximitaxor för arrendavgifter. Att en dylik åtgärd är ägnad att ingiva starka betänkligheter torde ock vara tydligt. Såsom framgår av sociala jordutredningens betänkande den 5 december 1931 med

förslag till vissa ändringar i den sociala arrendelagstiftningen har den gällande skärpta arrendelagstiftningen i sin mån föranlett, att skogsbolag numera i stor utsträckning söka avveckla arrendesystemet och försälja arrendegårdarna. En dylik utveckling är — såsom motionärerna ock uppmärksammat — under nu rådande ekonomiska förhållanden förenad med olägenheter. Den ytterligare skärpning i arrendelagstiftningen, varom hemställes i förevarande motion, kunde emellertid befaras ytterligare pådriva den nämnda utvecklingen. Med hänsyn till jordbrukets nuvarande osäkra och vanskliga ekonomiska förhållanden samt de ovissa framtidsutsikterna för denna näring möter det också stora svårigheter att finna skäliga grunder för fastställande av maximitaxor för arrendeavgifter.

Utskottet hemställde, att motionen icke måtte föranleda till någon riksdagens åtgärd.

Särskilt yttrande avgavs av herr Lindhagen.

Riksdagen biföll utskottets hemställan.

I motionen II: 343 vid 1935 års riksdag anfördes, bland annat, att i arrendelagen skulle föreskrivas, att samhället genom sina organ i vissa fall skulle fastställa arrendebelopp.

Motionen behandlades av andra lagutskottet (utlåtande nr 15).

Beträffande utskottets utlåtande och riksdagens beslut rörande nu ifrågasatt fråga hänvisas till den redogörelse för arrendefrågornas behandling vid 1935 års riksdag, som lämnats ovan under II B (sid. 20—21).

Såväl år 1930 som år 1932 har riksdagen på framställning av sammansatt andra lag- och jordbruksutskott uttalat starka betänkligheter mot förslag rörande bestämmelser om maximitaxor för arrendeavgifter. Skäl hava enligt andra lagutskottets mening icke anförts, som böra föranleda riksdagen att nu ifrågasätta utredning angående spörsmålet om att i lagstiftningen införa regler i sådant hänseende. Utskottet får därför avstyrka de förslag, som härutinnan framställts i motionerna II: 62 och II: 187.

Utskottet.

H. Länsstyrelsernas dispensgivning enligt de sociala arrendelagarna.

[Motionen I: 8 sid. 6 punkt 11; yrk. 1).]

Särskilda bestämmelser finnas i allmänna arrendelagen §§ 45—54 om jordbruksarrenden under bolag och med dem likställda jordägare. Av dessa bestämmelser må omnämnas dels det allmänna stadgandet i 46 §, att upplåtelse som regel skall ske för viss tid, ej understigande femton år, eller ock för arrendatorns livstid, dels ock dispensbestämmelserna i 54 §. Om särskilda omständigheter visas böra föranleda därtill, att arrendeavtal, som skriftligen upprättats, undantages från tillämpning av något av stadgandena i 46—50 §§ eller 52 eller 53 §, och om avtalet innehåller förbehåll, att medgivande därtill må sökas, så ankommer det på K. B. i det län, där fastigheten är belägen, att

medgiva sådant undantag. Såsom sådan omständighet skall särskilt anses, att arrendatorn på grund av det arrenderade områdets beskaffenhet och omfattning icke av jordbruket kan erhålla sin huvudsakliga bärgning, eller att med hänsyn till eget jordbruk eller skogsbruk det för jordägaren är av synnerlig vikt att över området äga friare bestämmanderätt än som följer av ovan nämnda stadganden.

I allmänna arrendelagen finnas även särskilda bestämmelser (55 och 56 §§) om jordbruksarrenden under fideikommiss. Upplåtelse skall (enligt 55 §) ske för viss tid, ej understigande tio år, eller för arrendatorns livstid eller fideikommissinnehavarens besittningstid. Å sådan upplåtelse, som omförmåles i 55 §, skall stadgandet i 54 § äga motsvarande tillämpning.

Bestämmelse om femtonårig arrendetid såsom regel återfinnes i norrländska arrendelagen i 2 §. Jämväl enligt denna lag kunna särskilda omständigheter föranleda dispens från lagens tillämpning (31 §). Såsom sådan omständighet skall särskilt anses, att det arrenderade området till beskaffenhet och omfattning icke är sådant, att självständigt jordbruk kan idkas därå, eller att med hänsyn till eget jordbruk eller skogsbruk det för jordägaren är av synnerlig vikt att över området äga friare bestämmanderätt än som följer av lagens bestämmelser.

1930 års riksdag anhöll (på hemställan av sammansatt andra lag- och jordbruksutskott i utlåtande nr 1) i skrivelse (nr 276) till Kungl. Maj:t, att Kungl. Maj:t måtte verkställa utredning rörande erfarenheterna vid tillämpningen av gällande arrendelag i vad avsåge arrenden, som fölle under den sociala arrendelagstiftningen, med särskild hänsyn till de delar av riket, till vilka den norrländska arrendelagen utsträcktes genom lag den 27 juni 1927 (d. v. s. Värmland och vissa socknar i Örebro län), ävensom för riksdagen framlägga de förslag, vartill utredningen kunde föranleda.

Utredning verkställdes av sociala jordutredningen, som den 5 december 1931 avlämnade betänkande med förslag till vissa ändringar i den sociala arrendelagstiftningen (statens offentliga utredningar 1932: 1).

I betänkandet omnämndes, att sociala jordutredningen genom att utsända frågeformulär till landssekreterarna i riket införskaffat utredning rörande den omfattning, i vilken dispens sedan den 1 augusti 1927 meddelats jämlikt 2 kap. 54 § nyttjanderättslagen och 31 § norrländska arrendelagen (redogörelse för inkomna svar lämnades å sid. 45—51 i betänkandet).

Sociala jordutredningen, som i betänkandet i första hand verkställt utredning beträffande frågan om kombinerings av arrendeavtal med arbetsavtal, anförde, att på många håll betänkligheter uppstått mot sådan kombinerings med anledning därav att lagen vid bolagsarrenden och därmed jämställda medger, att endast arrendeavtal om 15-årig arrendetid förenas med ett i arrendeavtalet ingående arbetsavtal. Från bolagens sida hade framträtt en tendens att möjliggöra en förening av dylika avtal genom att antingen trots lagens tvingande bestämmelser om 15-årig arrendetid få till stånd kortare arrendetid eller nå detta mål genom dispens.

I fråga om sistnämnda utväg, som i ett stort antal fall använts av vissa bolag, hade bolaget och arrendatorn slutit avtal på kortare tid än 15 år — oftast på allenast 1 år — varvid överenskommits, att parterna skulle begära dispens. Dylika ansökningar hade i regel bifallits av vederbörande länsstyrelse.

Jämte det sociala jordutredningen föreslog viss ändring av 7 § allmänna arrendelagen, ansåg den lämpligt att upptaga frågan om omformulering av gällande dispensbestämmelser och därvid med ledning av erfarenheten utforma de dispensgrunder, som skäligen borde bibehållas, och utesluta de, som visat sig mindre motsvara berättigade hänsyn.

Utredningen redogjorde under 19 punkter för de huvudgrupper, i vilka de motiv, som åberopats för ansökningar om dispens, fördelade sig (sid. 73—74).

Sociala jordutredningen framlade därefter förslag till ändringar av dispensbestämmelserna i 54 § allmänna arrendelagen och 31 § norrländska arrendelagen.

Över betänkandet avgåvos under år 1932 yttranden till Kungl. Maj:t av åtskilliga myndigheter, sammanslutningar och enskilda personer.

I en motion, I: 140, av herrar Gustaf Tamm och Elof Andersson vid 1934 års riksdag hemställdes, att riksdagen måtte antaga de lagförslag, som framlagts i sociala jordutredningens ifrågavarande betänkande.

På förslag av andra lagutskottet (utlåtande nr 41) anhöll riksdagen i skrivelse (nr 311) till Kungl. Maj:t, att Kungl. Maj:t måtte slutföra utredningen om det förslag till ändringar i vissa delar av nyttjanderättslagen och norrländska arrendelagen, som framlagts av sociala jordutredningen, samt förelägga riksdagen det förslag, vartill utredningen kunde föranleda.

Ärendet är fortfarande beroende på Kungl. Maj:ts prövning.

Vid årets riksdag hava herrar Gustaf Tamm-och Elof Andersson i motionen I: 109 hemställt, att riksdagen måtte antaga förutnämnda, av sociala jordutredningen utarbetade lagförslag. Denna motion kommer utskottet senare att behandla i särskilt utlåtande.

I motionen I: 8 har (sid. 6, punkt 11) såsom ett av arrendatorsklassens aktuella problem angivits sanering av länsstyrelsernas godtycke i utövning av sin rätt att medgiva dispens från sociala arrendelagens stadganden helt eller delvis.

Utskottet finner skäl icke anförda, som böra föranleda riksdagen att göra framställning till Kungl. Maj:t rörande den i motionen angivna åtgärden med avseende å länsstyrelsernas dispensgivning enligt de sociala arrendelagarna.

Utskottet.

I. Jordägarens allmänna byggnadsskyldighet.

[Motionerna I: 8 sid. 5 punkt 6; yrk. 1) och II: 187 yrk. 2).]

Enligt den allmänna arrendelagen medför utarrendering icke i och för sig skyldighet för jordägaren att vid tillträdet överlämna fastigheten försedd med åbyggnad av sådan beskaffenhet, som för jordbrukets behöriga bedrivande är erforderlig. Sådan fastigheten är bebyggd vid tiden för arrendeavtalet, är arrendatorn skyldig att mottaga densamma (10 §). Endast därest jordägaren särskilt utfäst sig att verkställa nybyggnad eller reparation, eller nybyggnad eller ombyggnad erfordras i följd av en efter arrendeavtalets avslutande inträffad olyckshändelse, åligger honom någon laglig skyldighet att besörja därom (14 och 15 §§). Uppstår under arrendetiden behov av nybyggnad eller ombyggnad, är jordägaren icke enligt lagen skyldig att verkställa den i annat fall än då genom vådeld eller annorledes utan arrendatorns vållande byggnad, som icke utan olägenhet kan undvaras, blivit förstörd eller så skadad, att ny byggnad eller ombyggnad erfordras. Å andra sidan ålägger lagen ej heller arrendatorn någon skyldighet att utföra nybyggnad, utan så är att han själv genom vårdslöshet eller försummelse av sin underhållsplikt varit vållande därtill. Den ståndpunkt, allmänna arrendelagen sålunda iakttager till frågan om nybyggnadsskyldigheten, torde företrädesvis vara motiverad därav att, om jordägaren ålades sådan skyldighet, arrendatorns intresse av att åbyggnaden omsorgsfullt underhölles skulle komma att i väsentlig mån förringas och han skulle eftersätta vad i sådant hänseende åligger honom rent av i syfte att framtvinga en nybyggnad, som ej kostar honom något. — Beträffande de sociala arrendena gäller däremot, att det åligger jordägaren att vid tillträdet tillhandahålla arrendatorn för jordbruket nödiga byggnader. Jordägaren skall dessutom bekosta erforderliga större reparationer.

Jordsakkunniga framhöllo i sitt betänkande år 1926 (sid. 131), att det finge anses till fullo ådagalagt, att åbyggnaderna på arrendeställen här och var i landet vore i ett mycket bristfälligt skick. Ville man förbättra arrendatorsklassens ställning och såmedelst befordra jordbrukets utveckling, vore det ofrånkomligt, att jordägarna måste i första hand svara för iståndsättande av byggnaderna på sina arrendegårdar. Enligt de sakkunnigas förslag skulle det sålunda åligga jordägaren att vid tillträdet tillhandahålla arrendatorn för jordbrukets bedrivande nödiga byggnader i ett efter ortens sed behörigt skick. Saknades sådan byggnad eller erfordrades å dylikt hus större reparation, skulle jordägaren vara skyldig att besörja därom.

I det genom proposition nr 182 till 1927 års riksdag framlagda förslaget till ändring av nyttjanderättslagen hade Kungl. Maj:t icke ansett sig böra följa jordsakkunnigas nyssnämnda förslag. Emellertid hemställdes i en motion, II: 429, av herr Nilsson i Tånga om bifall till detsamma.

Sammansatta andra lag- och jordbruksutskottet anförde härom, bland annat, i utlåtande nr 1:

En allmän bestämmelse om skyldighet för jordägarna att iståndsätta åbyggnaderna å arrendegårdarna synes utskottet ej vara tillräcklig. Utskottet är ej heller övertygat om att en sådan bestämmelse skulle komma att i mera avsevärd mån medföra ett förbättrande av byggnaderna å arrendeställena. Då bestämmelserna icke skulle kunna göras tvingande, komme tydligen jordägaren i flertalet fall att genom förbehåll i kontraktet fritaga sig från den honom åliggande skyldigheten. Bestämmelserna skulle således huvudsakligen komma att vinna tillämpning gentemot sådana jordägare, vilka icke varit tillräckligt förutseende att skydda sig genom förbehåll i avtalet. För dessa jordägare torde de ej sällan komma att verka i hög grad betungande, ja kanske mången gång ruinerande. Av skäl, som sålunda anförts, hemställer utskottet, att motionärens yrkande icke måtte vinna riksdagens bifall.

Riksdagen beslöt i enlighet med utskottets hemställan.

Vid 1935 års riksdag yrkades i motionen II: 343 av herr Falk, att förslag måtte begäras om att i allmänna arrendelagen införa tvingande bestämmelse att jordägaren skulle vara skyldig att hålla för fastigheten nödvändiga byggnader.

Motionen behandlades av andra lagutskottet (utlåtande nr 15).

Beträffande utskottets utlåtande och riksdagens beslut rörande nu ifrågasvarande spörsmål hänvisas till den redogörelse för arrendefrågans behandling vid 1935 års riksdag, som lämnats ovan under II B (sid. 20—21).

I den nu föreliggande motionen I: 8 har framhållits såsom ett av arrendatorsklassens aktuella problem att »jordägarens byggnadsskyldighet fastslås».

I motionen II: 187 har under 2) framställts samma yrkande som det ovan under denna rubrik återgivna yrkandet i motionen II: 343 vid 1935 års riksdag. Motionen synes åsyfta ett införande i den allmänna arrendelagen av bestämmelserna i de sociala arrendelagarna om skyldighet för jordägaren att hålla byggnader å fastigheten.

Bestämmelser, som innefatta skyldighet för jordägare i allmänhet att hålla byggnader å arrendegård i visst skick, skulle enligt utskottets mening icke kunna göras tvingande. För mången jordägare i trånga ekonomiska villkor skulle utkrävandet av en dylik skyldighet medföra oöverkomliga svårigheter. Att åter föreskriva en dylik byggnadsskyldighet i stadganden, som icke gjordes tvingande, skulle medföra föga verkan. Det torde nämligen kunna antagas, att jordägarna i stor utsträckning genom förbehåll i kontrakten skulle fritaga sig från densamma. Utskottet finner fördenskull icke skäl tillstyrka de förslag, som rörande detta spörsmål framställts i motionerna I: 8 och II: 187.

Utskottet.

K. Tvingande bestämmelser i ökad utsträckning i allmänna arrendelagen.

[Motionerna I: 285 och II: 486 samt II: 187.]

I sitt den 4 februari 1905 avgivna betänkande med förslag till lag om nyttjanderätt till fast egendom m. m. anförde *lagberedningen* under rubriken »Lagstiftningens uppgift: Tvingande lagbud eller fritt avtal?» följande (sid. 85—87):

Vid ett legislativt ordnande av arrendeinstitutionen måste naturligtvis alltid tagas till yttersta ögonmärke att åt denna institution i dess båda huvudformer beredas de efter dess natur bäst avpassade utvecklingsmöjligheter. Men om sättet att uppnå detta syfte kunna meningarna vara delade. Ofta nog framhålles, att den bästa normering av detta rättsförhållande är den, som kontrahenterna själva giva det. Det fria avtalet bör, menar man, på detta område oinskränkt härska. De faktiska förhållandena äro så växlande, att de icke kunna utan olägenhet inordnas under samma former, kontrahenterna äro själva bäst i tillfälle att avgöra, huru deras inbördes förhållande bör ordnas för att motsvara vad som för båda är bäst och tjänligast. I själva verket sammanfalla jordägarens och arrendatorns intressen; det är endast skenbart de äro mot varandra stridande. Lagstiftarens uppgift skulle alltså väsentligen vara inskränkt till att lämna föreskrifter, som komme till användning endast i händelse kontrahenterna själva icke träffat bestämmelse i ett eller annat hänseende.

Även med ett strängt fasthållande av denna utgångspunkt komme en ny lagstiftning i ämnet icke att sakna betydelse. Åt avtal mellan enskilde kan aldrig givas den fullständighet och skärpa i avfattning, att icke i många fall lämnas utrymme för en tvekan, som endast med ledning av bestämmelser i lag kan hävas; och särskilt i dessa förhållanden, där man ofta nog måste räkna med synnerligt enkla förutsättningar, kommer detta ej sällan att inträffa. Men att nu gällande lagbud icke äro ägnade att i sådant hänseende göra den tjänst, som påkallas, lära av ingen bestridas; de förhållanden, efter vilka de äro avpassade, finnas icke längre, tillämpningen av lagbuden är därför alltid vansklig och osäker. Införande av klara och otvetydiga bestämmelser i de föråldrades ställe är därför i och för sig en uppgift av vikt. Förbises bör icke heller att, även om lagens bud i varje fall kunna sättas ur tillämpning genom kontrahenternas avtal, dessa likväl icke gärna avvika därifrån, om bestämmelserna äro lämpade efter bestående förhållanden och i övrigt grundade på rättvisa och billighet. Den ordning, lagen gör till sin, varder sålunda, oaktat den icke är tvingande, i flertalet fall iakttagen och gällande; lagbestämmelserna få därigenom en större betydelse än att endast så att säga nödfallsvis komma till användning.

Obetingat synes emellertid icke heller på detta område grundsatsen om avtalets frihet böra vinna tillämpning. Vikten av de intressen, vilka här äro i fråga, jämväl för det allmänna, är så betydande, att staten icke synes böra uteslutande lita till de enskildes goda vilja. Väl ligger en viss grad av sanning i påståendet att jordägarens och arrendatorns intressen i grunden sammanfalla och att därför något statens förmynderskap vid deras uppgörelser icke i och för sig borde vara påkallat. Men denna intressenas harmoni gör

sig icke gällande utan den djupare och omfattande syn på tingen, som för visso icke är den alldagliga; för den kortsynta eller trånga uppfattningen framstår varje fördel, man kan avvinna sin medkontrahent, såsom eftersträfvansvärd, även om den för denne medför en tunga, som icke står i rimligt förhållande till fördelen för den andre. Med en sådan uppfattning måste lagstiftaren städs räkna. Icke alltid befinna sig kontrahenterna i det läge i förhållande till varandra att, även om de förmå rätt uppfatta och bedöma vad deras intresse verkligen kräver, de kunna fullt begagna den avtalsfrihet, lagen giver dem. Det är därför berättigat och påkallat att staten träder emellan och för avtalsfriheten sätter en viss gräns. Ett sådant ingripande måste emellertid alltid på privaträttens område bliva undantag, avtalsfriheten regel; endast där ett allmänt intresse fordrar en viss ordning, får en tvingande lagstiftning användas, och det får ske endast i den mån det för tillvaratagande av ett sådant intresse är nödvändigt. I fråga om de bestämmelser av privaträttslig natur, vilka avsetts att vara tvingande, är sådant i förslaget uttryckligen angivet. Beträffande alla övriga privaträttsliga bestämmelser gäller, att de kunna genom avtal sättas ur tillämpning.

I 2 kap. 43 § nyttjanderättslagen återfinnas bestämmelser om, i vilka fall lagens regler äro av tvingande natur. Där stadgas, att, om det i fråga om jordägarens eller arrendatorns rättigheter eller skyldigheter avtalats annorlunda än som tidigare sagts i samma kapitel, så skall det avtalet gälla med undantag för de fall, som avses i 1 §, 2 § första stycket, 3 och 7 §§. I 1 § givas bestämmelser om arrendeavtalets form, 2 § första stycket innehåller vissa stadganden om arrendetid, 3 § reglerar rätten att frånträda arrendeavtal före arrendetidens slut, med vilket stadgande bör jämföras innehållet i 9, 27, 28, 33—37 och 39 §§, och 7 § slutligen innehåller regler rörande arbetsskyldighet, som föreskrivits i arrendeavtal.

Ehuru icke omnämnd i 43 § är den processuella bestämmelsen i 40 § (angående rätt för domstol att förordna om omedelbar exekution) undandragen kontrahenternas disposition. Vidare märkes, att i fråga om syn å den arrenderade fastigheten kontrahenterna icke kunna ersätta lagens bestämmelser (10—13 §§) med andra.

De i fråga om de s. k. sociala arrendena gällande bestämmelserna äro till största delen tvingande [53 § i 2 kap. av 1907 års lag samt 29 § i norrländska arrendelagen].

I motionerna I: 285 och II: 486 har hemställts, att riksdagen måtte hos Kungl. Maj:t begära utredning huruvida icke allmänna arrendelagens bestämmelser skulle kunna givas tvingande natur i större utsträckning än vad nu är fallet. I motionerna har särskilt erinrats om bestämmelserna i 2 kap. 14—18 §§ — rörande jordägarens skyldighet att uppföra byggnader, arrendatorns rätt att verkställa nyodling m. m. — i fråga om vilka den rådande avtalsfriheten enligt motionärernas mening kan leda till mycket otillfredsställande resultat för arrendatorn.

I motionen II: 187 har hemställts, att riksdagen hos Kungl. Maj:t måtte an hålla om förslag till ändring av allmänna arrendelagen bland annat i sådant

hänseende, att tvingande bestämmelser införas i åtskilliga avseenden, förtecknade — såsom ovan (sid. 2—3) nämnts — i 6 punkter.

De i motionerna I: 285 och II: 486 särskilt omnämnda 14—18 §§ i 2 kap. hava följande lydelse:

14 §. Har i arrendeavtalet jordägaren utfäst att å fastigheten uppföra byggnad eller att eljest försätta fastigheten i visst skick, men underlåter han det, äge arrendatorn, sedan vid syn beräknats kostnaden för bristens avhjälpande, verkställa arbetet i jordägarens ställe och i mån av arbetets utförande undfå gottgörelse med det vid synen fastställda belopp; vill arrendatorn hellre uppsäga avtalet, vare det honom öppet, där ej bristen är av allenast ringa betydelse. För den tid fastigheten på grund av jordägarens underlåtenhet är i bristfälligt skick njute arrendatorn skälig nedsättning i arrendeavgiften; äge ock rätt till skadestånd.

Har frågan om kostnadens beräkning ej upptagits vid tillträdessynen, må hållas särskild syn. Beträffande sådan särskild syn gälle i tillämpliga delar vad i 11—13 §§ stadgas om syn vid tillträde eller avträde; dock att kostnaden för synen skall gäldas enligt de för kostnad i rättegång stadgade grunder.

15 §. Varder genom vådeld eller annorledes, utan arrendatorns vållande, byggnad förstörd eller så skadad, att ny byggnad eller ombyggnad erfordras, ällige jordägaren, där icke byggnaden utan olägenhet kan undvaras, att utan oskäligt dröjsmål verkställa byggnaden; underlåter han det, vare lag som i 14 § sägs. Var skadan ringare än nyss sagts, ligge å arrendatorn att ombesörja dess botande; njute dock vid brandskada skälig gottgörelse av jordägaren för kostnaden.

16 §. Vill arrendatorn i annat fall än 15 § avser i stället för byggnad, som han mottagit, uppföra ny byggnad, ligge kostnaden därför å honom, där ej överenskommelse med jordägaren kan träffas; äge dock, där byggnaden uppföres efter plan, som av jordägaren godkänts, eller den eljest prövas vara för sitt ändamål lämplig, vid avträdet räkna sig till godo husrötebelopp, som vid tillträdet åsatts den mottagna byggnaden, med avdrag, där den nya byggnaden finnes behäftad med brist, av kostnaden för bristens avhjälpande.

17 §. Arrendatorn vare oförhindrad att å den arrenderade jorden verkställa nyodling eller åtgärd för anordnande av varaktigt betesbruk, dock ej utan jordägarens medgivande å mark, varå finnes ståndsskog eller växtligt ungskogsbestånd eller varå jordägaren vidtagit eller är skyldig vidtaga åtgärder för återväxtens betryggande. Ej heller må utan sådant medgivande nyodling ske å mark, därå särskilda åtgärder vidtagits för varaktigt betesbruk.

Finnes när fastigheten avträdes, att dess värde av arrendatorn genom nyodling eller särskilda åtgärder för anordnande av betesbruk blivit på ett varaktigt sätt förökad, njute arrendatorn av jordägaren ersättning motsvarande det ökade värde, fastigheten i följd av förbättringen då kan anses äga, dock ej med högre belopp än som svarar mot den nödiga kostnad, han nedlagt å förbättringen. Har ej jordägaren lämnat sitt samtycke till förbättring, som nu sagts, må ej utgå högre ersättning än som, efter medeltal räknat, belöper å två hektar, ändå att den mark, som förbättrats, är av större omfattning.

Låter arrendatorn efter plan, vilken antingen blivit av jordägaren godkänd eller ock uppgjorts av statens lantbruksingenjör eller hos hushållningssällskap anställd jordbrukskonsulent, å fastigheten verkställa täckdikning med användande av tegelrör, vare jordägaren pliktig att till arrendatorn utgiva ersättning dels, så snart arbetet blivit behörigen utfört, för så stor del av kostnaden, som motsvarar värdet av rören, dels ock, när fastigheten avträdes,

för vad arrendatorn i övrigt kostat å täckdikningen i den mån det varit nödigt. Vid avträdet skall dock från det belopp, som sålunda beräknats utöver kostnaden för rören, avdrag ske ej mindre med en femtandedel för varje helt år, varunder arrendatorn utan förhöjning av legan dragit nytta av täckdikningen, än även, därest å denna finnes brist, med kostnaden för bristens afhjälpande.

18 §. Har arrendatorn å fastigheten uppfört annan byggnad än i 14, 15 eller 16 § avses, eller har han utöver vad honom ålegat verkställt plantering av frukträd, bärbuskar eller prydnadsträd eller eljest å fastigheten nedlagt kostnad, hembjude det jordägaren till inlösen när han frånträder arrendet.

Nu hembjudes elektrisk anläggning för fastighetens förseende med belysning eller drivkraft; har den utförts efter plan, som blivit av jordägaren godkänd, eller prövas anläggningen, där den avser annat ändamål än alstrande, omformande eller ackumulering av elektrisk kraft, lämplig med hänsyn till fastighetens storlek och belägenhet samt förhållandena i övrigt, vare jordägaren skyldig lösa anläggningen med undantag av vad som icke är fast förlagt eller är att anse såsom tillbehör till sådan i första stycket avsedd byggnad, som icke är nödig för anläggningen. Lösen skall utgå efter det ökade värde, fastigheten i följd av anläggningen kan anses äga när den avträdes, men må ej överstiga den nödiga kostnad, arrendatorn nedlagt å anläggningen. Åro till anläggningen ämnen hämtade från fastigheten, skall skäligt avdrag därför göras.

Sker hembud i annat fall än då lösningsskyldighet enligt andra stycket föreligger, men vill ej jordägaren lösa, eller har han ej inom en månad efter det hembudet gjordes förklarar sig därtill villig, äge arrendatorn bortföra vad han påkostat; återställe dock jord eller byggnad i det skick, vari han mottog den. Är ej vad arrendatorn sålunda äger från fastigheten skilja bortfört inom tre månader från det arrendet upphörde eller anspråk på inlösen därav slutligen ogillades, tillfalle det jordägaren utan lösen. Åro till byggnad eller annan anläggning ämnen hämtade från fastigheten, må byggnaden eller anläggningen ej borttagas, innan värdet av vad från fastigheten tagits blivit jordägaren gottgjort.

Förmenar jordägaren att lösningsskyldighet enligt andra stycket ej föreligger, eller kan överenskommelse ej träffas om vad han enligt denna paragraf bör utgiva i lösen eller erhålla i gottgörelse, skall frågan avgöras i den ordning, 8 § bestämmer.

Av den ovan lämnade redogörelsen framgår, att bestämmelser av tvingande natur endast i ringa utsträckning förekomma i den allmänna arrendelagen, medan däremot förhållandet är det motsatta i den sociala arrendelagstiftningen. Vid utformandet av de stadganden i allmänna arrendelagen, som icke äro tvingande, har emellertid lagstiftaren utgått från den uppfattningen, att rättsförhållandet mellan jordägare och arrendator i allmänhet bör vara reglerat på det sätt, som dessa stadganden föreskriva. Med åtskilliga av dem har lagstiftaren avsett att bereda skydd åt arrendatorn, som vid avslutandet av arrendeavtal i allmänhet torde hava den svagare ställningen av de två parterna.

Erfarenheten har emellertid visat, att allmänna arrendelagens till arrendatorns förmån givna regler i betydande utsträckning sättas ur verkan genom förbehåll i arrendekontrakten. Med hänsyn till de missbruk av den vid-

Utskottet.

sträckta avtalsfriheten på förevarande område, som otvivelaktigt i stor utsträckning förekomma, anser utskottet anledning förefinnas att verkställa undersökning, huruvida icke skäl kunna anses föreligga att inom detta område göra undantag från avtalsfrihetens regel och i något ökad omfattning meddela tvingande bestämmelser. Att tillskapa tvingande regler i sådan utsträckning, som föreslås i motionen II: 187, kan utskottet dock icke tillstyrka. Utskottet vill för sin del förorda, att utredning verkställas rörande lämpligheten av att förläna tvingande karaktär, helt eller delvis, åt de bestämmelser, som meddelats i 14 § om arrendators rätt att utföra arbete, som jordägaren trots utfästelse ej fullgjort, i 15 § om arrendators rätt att verkställa byggnad i fall, då genom våld eller annorledes, utan arrendators vållande, byggnad blivit förstörd eller så skadad, att ny byggnad eller ombyggnad erfordras, i 16 § om rätt för arrendator att vid uppförande av ny byggnad i stället för byggnad, som han mottagit, i vissa fall få tillgodoräkna sig husrötebelopp, som vid tillträdet åsatts den mottagna byggnaden, i 17 § om arrendators rätt att verkställa förbättringar och erhålla ersättning för dem ävensom i 18 § första, tredje och fjärde styckena om arrendators skyldighet att hembjuda byggnader och anläggningar samt om jordägares lösningskyldighet. Utskottet utgår emellertid därifrån, att vid den föreslagna utredningen beaktas, att det för jordägare i svag ekonomisk ställning kan medföra vida större ekonomiska bördor, där est bestämmelserna i 17 och 18 §§ i full utsträckning göras tvingande, än vad som skulle följa av en motsvarande åtgärd beträffande 14—16 §§.

L. Komplettering av bestämmelserna i 2 kap. 43 § nyttjanderättslagen.

[Motionerna I: 285 och II: 486.]

Under punkten K här ovan har anmärkts (sid. 37), att jordägaren och arrendatorn i fråga om syn å den arrenderade fastigheten icke kunna ersätta lagens bestämmelser (2 kap. 10—13 §§ nyttjanderättslagen) med andra.

Att märka är, att, om *bevisning* erfordras för att konstatera en fastighets skick vid tillträdet eller avträdet, ingen annan bevisning gäller än syn i den ordning lagen bestämmer. Bevisning får sålunda icke föras genom vittnen, även om parterna skulle hava träffat överenskommelse därom. Ej heller äga parterna att genom avtal bereda laga verkan åt syn i annan än den lagstadgade ordningen. Däremot kunna parterna på ett bindande sätt överenskomma om, att fastighetens skick skall anses *utan bevisning* konstaterat. Dylik överenskommelse kan hava nämnda skick till omedelbart föremål, t. ex. innefatta att fastigheten vid tillträdet skall anses befinna sig i fullständigt gott skick eller hava brister till visst angivet belopp eller befinna sig i det skick, vari den befanns vid en förut mellan andra personer hållen syn; men överenskommelsen kan också gå ut på att parterna överlämna åt skil-

jemn att på ett för parterna bindande sätt bestämma fastighetens skick (jämför N. J. A. 1925: 29).

I motionerna I: 285 och II: 486 har anförts, att — enär bestämmelserna om syn icke i 43 § angivits vara av tvingande natur — mången gång andra regler än lagens synebestämmelser föreskrivits i upprättade avtal. Arrendatorn hade därvid på grund av okunnighet om lagens rätta innebörd funnit sig i vad sålunda upptagits i kontraktet. Undersökning torde därför verkställas, huruvida icke till parternas upplysning bestämmelserna om syn borde upptagas i uppräkningsen i 43 §.

I 2 kap. 43 § nyttjanderättslagen stadgas, att vissa där uppräknade paragrafer äro av tvingande karaktär. Bland de sålunda angivna lagrummen återfinnas icke de, som innehålla bestämmelser rörande syn. Lagstiftningen anses emellertid hava sådant innehåll, att det icke står de parter, som sluta arrendeavtal, fritt att ersätta sistnämnda bestämmelser med andra. Såsom framhållits i motionerna I: 285 och II: 486 torde det förhållandet, att syneparagraferna icke återfinnas uti den i 43 § gjorda uppräkningsen, i vissa fall hava medverkat därtill, att andra bestämmelser än de i lagen föreskrivna synebestämmelserna kommit att intagas i upprättade avtal. Åtgärder för att undanröja sådana missförhållanden böra enligt utskottets mening vidtagas. Utskottet förordar i anledning härav, att en omprövning verkställas rörande lämpligheten att i allmänna arrendelagen uttryckligen angives, att däri intagna synebestämmelser äro av tvingande natur.

Utskottet.

M. Arrendeavtalets form.

[Motionen II: 187 yrk. 1).]

I 1 § allmänna arrendelagen stadgas, att avtal, varigenom jord upplåtes till brukande mot lega, skall upprättas skriftligen. I avhandlingen skola upptagas samtliga villkor, som betingas. Ändring eller tillägg, som ej avfattas skriftligen, skall vara utan verkan. Om fastighet på grund av avtal, som ej upprättats skriftligen, övertagits till brukande, är avtalet dock gällande. För sådant fall skall, även om annat avtalats, skriftlig avhandling upprättas, om jordägaren eller arrendatorn fordrar detta. — Bestämmelserna i 1 § äro av tvingande natur (43 §).

Lagregler, som motsvara de nu angivna, återfinnas i 1 § norrländska arrendelagen.

Nu gällande bestämmelser i allmänna arrendelagen infördes 1927. Dess-

föriinnan var skriftlig form icke obligatorisk men förutsattes vara det normala.

I motionen II: 187 har yrkats, att i den allmänna arrendelagen måtte införas tvingande bestämmelse »att arrendeavtal skall upprättas skriftligt».

Utskottet.

I 2 kap. 1 § av gällande nyttjanderättslag finnes tvingande bestämmelse, som föreskriver, att arrendeavtal skall upprättas skriftligen. Om fastighet övertagits till brukande på grund av avtal, som icke är skriftligt, skall emellertid det oaktat avtalet vara gällande. I sistnämnda fall står det såväl jordägaren som arrendatorn fritt att påfordra, att skriftligt avtal skall upprättas. En fränsägelse från endera partens sida av denna rätt att få avtalet klätt i skriftlig form är icke bindande.

Ett bifall till det i motionen II: 187 framställda förslaget skulle medföra, att avtal, som icke vore skriftligt, under alla förhållanden vore ogiltigt. Detta skulle icke vara till förmån för arrendatorn. Enligt utskottets mening förefinnes icke skäl att tillstyrka en lagändring i föreslagen riktning.

N. Omedelbar ersättning till arrendator för botandet av påsynade brister.

[Motionerna I: 8 sid. 5 punkt 8; yrk. 1) samt II: 187 yrk. 3).]

Enligt 10 § allmänna arrendelagen åligger det arrendatorn att väl hävda jorden samt vårda och underhålla byggnader och övriga fastighetens tillhörigheter, så att icke något under arrendetiden försämras. Eftersätter han vad sålunda åligger honom, är han pliktig att utgiva ersättning till jordägaren, när fastigheten avträdes. Om arrendatorn då befinnes hava avhjälpt brist, som befanns vid tillträdet, skall han få gottgörelse därför av jordägaren.

Till efterrättelse mellan jordägaren och arrendatorn skall hållas till- och avträdessyner.

Har jordägaren i arrendeavtalet utfäst att uppföra byggnad å fastigheten eller att eljest försätta fastigheten i visst skick, men underlåter sin skyldighet härutinnan, så äger arrendatorn, sedan vid syn kostnaden för bristens avhjälpande blivit beräknad, verkställa arbetet i jordägarens ställe och i mån av arbetets utförande undfå gottgörelse med det vid synen fastställda beloppet. Har frågan om kostnadens beräkning ej upptagits vid tillträdes synen, får särskild syn hållas (14 §). Samma regler gälla enligt 15 § för det fall att jordägaren underlåter att utan oskäligt dröjsmål ny- eller om-

bygga, sedan byggnad genom våld eller annorledes, utan arrendatorns vållande, blivit förstörd eller skadad.

Lagberedningen anförde i förslag till jordabalk, I, bland annat (s. 115—116, 122 och 124):

Enligt den i 10 § första stycket uttalade grundsats åligger det arrendatorn att vid arrendetidens slut lämna fastigheten från sig i lika gott skick som det, vari den befanns när han mottog den; har den försämrats, åligger honom ersättningsskyldighet, under det han å sin sida, om fastigheten finnes i bättre skick, äger en viss rätt till ersättning. Huruvida och till vad mått ersättning skall från ena eller andra sidan gäldas, skall alltså framgå ur en jämförelse mellan fastighetens skick vid tillträdet och vid avträdet.

Det konstaterande av fastighetens skick, som sker genom syn, måste avse fastighetens skick *i det hela*. Möjligheten av en tillförlitlig jämförelse mellan förhållandena vid tillträdet och vid avträdet vore eljest utesluten.

Verkställer arrendator arbete enligt 14 § vore det obilligt att hänvisa honom till att med tillämpning av den allmänna grundsatsen i 10 § för utfående av gottgörelse för vad han fått påkosta avvakta tidpunkten för arrendets upphörande och den allmänna uppgörelse, som då skall äga rum. Han måste i detta fall vara berättigad att omedelbart efter det arbetet utförts bliva därför ersatt.

Fullgör icke jordägaren sin skyldighet enligt 15 §, äger arrendatorn själv gå i författning om det nödiga byggnadsarbetets utförande på jordägarens bekostnad. Då han även i detta fall fullgör något, som jordägaren obehörigen underlåtit, fordrar billigheten, att jordägaren, så snart arbetet utförts, skall gottgöra arrendatorn kostnaden härför.

Vid 1935 års riksdag yrkades i motionen II: 343 av herr Falk, att förslag måtte begäras om att i allmänna arrendelagen införa tvingande bestämmelse att belopp, som påsynats vid syn, skulle utbetalas till arrendatorn i den mån påsynade brister av honom avhjälpes.

Motionen behandlades av andra lagutskottet (utlåtande nr 15).

Beträffande utskottets utlåtande och riksdagens beslut rörande nu ifrågasvarande spörsmål hänvisas till den redogörelse för arrendefrågans behandling vid 1935 års riksdag, som lämnats ovan under II B (sid. 20—21).

Beträffande frågan om omedelbar ersättning till arrendatorn för verkställt botande av påsynade brister hava nu yrkanden framställts dels i motionen I: 8, där denna fråga i punkt 8 å sid. 5 angivits såsom ett av arrendatorsklassens aktuella problem, och dels i motionen II: 187, vari hemställts att förslag måtte begäras om att i allmänna arrendelagen införa tvingande bestämmelse i sådant hänseende.

Enligt gällande lag är huvudregeln den, att vid en arrendators avträdande av fastigheten genom syn konstateras, i vilket skick fastigheten befinner sig. Summan av uppskattade brister i avträdessynen jämföres därefter med motsvarande summa i tillträdessynen, varvid ett saldo uppstår arrendatorn till godo eller till skuld. Endast beträffande några undantagsfall har i 14 och

Utskottet.

15 §§ stadgats, att arrendatorn äger rätt att utfå ersättning av jordägaren omedelbart efter det att visst arbete utförts.

De förslag, som framlagts i motionerna i nu förevarande hänseende, innebära, att arrendatorn skulle äga rätt att omedelbart erhålla ersättning av jordägaren, så snart arrendatorn botat någon brist, som påsynats fastigheten vid tillträdet. En rätt för jordägaren att omedelbart erhålla ersättning om och i den mån fastigheten i något avseende försämrats under arrendetiden har däremot icke ifrågasatts. Det skulle sålunda kunna förekomma fall, då jordägaren skulle bli skyldig att under arrendetiden utbetala ersättning för förbättring å fastigheten i ett eller annat avseende, under det att fastigheten i andra avseenden måhända i högre grad försämrats. Ett fastställande av försämringens storlek kan emellertid icke ske förrän vid avträdes synen.

Med hänsyn till de betänkliga följder ur ekonomisk synpunkt, som ett bifall till motionärernas förslag skulle medföra, finner utskottet icke skäl förorda ändring av gällande huvudregel, att till grund för uppskörelsen mellan jordägare och arrendator skall ligga en uppskattning av den arrenderade fastighetens skick i det hela.

O. Reglering av arrendebelopp och därmed sammanhängande spörsmål.

[Motionerna I: 8 sid. 5 punkterna 5 och 9; yrk. 1) samt II: 187 yrk. 4) och 6).]

Rörande frågan om arrendevederlagets fixering må erinras om följande stadganden i gällande arrendelagstiftning. För jordbruksarrenden under bolag och med dem likställda jordägare gäller, enligt 47 § allmänna arrendelagen, att lega, som utsättes i penningar eller naturaalster, skall vara till beloppet bestämd ävensom att arrendatorn vid allmän svårare missväxt i orten äger åtnjuta skälig nedsättning i legan, där den utsatts i penningar eller naturaalster. I norrländska arrendelagen 5 § finnas intagna bestämmelser av i allt väsentligt samma innebörd. Vidare må erinras om bestämmelserna i 7 § allmänna arrendelagen, som närmare reglerar arbetsskyldighetens uttagande och dylikt för fall, då legan utsatts att utgå i dagsverken eller annat arbete. Då något stadgande icke givits om, att tvistefråga angående legonedsättning på grund av missväxt skall avgöras i särskild ordning, lärer dylikt tvists avgörande ankomma på domstol.

Fråga om reglering av arrendebelopp behandlades bland annat av *jordkommissionen* i det uti del VI av dess betänkanden (statens offentliga utredningar 1923: 40) framlagda förslaget till social arrendelag. Jordkommissio-

nen förklarade, att den i sitt förslag till sådan lag icke ansåg sig böra förorda någon jämkning av den mellan kontrahenterna avtalade legan för annat fall än vid allmän svårare missväxt i orten.

I reservation till jordkommissionens betänkande anförde herr Lindhagen, att det syntes honom som om tillfälle borde beredas till en prövning av arrendevillkoren under pågående arrendetid även vid andra katastrofer än missväxt såsom vid våldsamma konjunkturväxlingar.

I sitt betänkande år 1926 med förslag till lag om ändrad lydelse av vissa delar av nyttjanderättslagen yttrade *jordsakkunniga* i samband med att de förklarade sig icke kunna förorda tvingande bestämmelser om nedläggning i legan vid svårare missväxt i orten beträffande arrenden under andra jordägare än bolag och därmed jämställda, bland annat, att de ännu mindre kunde biträda herr Lindhagens ovan omförmälda i jordkommissionen reservationsvis framförda hemställan.

I förevarande sammanhang må erinras om de från tiden omkring världskrigets slut gällande lagarna med särskilda bestämmelser om arrendavgifters storlek.

Lagen den 28 juni 1918 med vissa bestämmelser mot oskäligen arrendestegring avsåg det fall, att, då arrendator enligt avtal, slutet före den 1 oktober 1917, vore pliktig att helt eller huvudsakligen utgöra arrende genom avlämnande av mjölk, smör, fisk eller annat naturaalster, å dylikt vederlag efter sistnämnda dag inträtt sådan prisstegring, som vid avtalets ingående icke lät sig beräkna, och den utfästa legan i följd därav funnes uppenbart oskäligen. I sådant fall skulle arrendatorn äga rätt att, såvitt anginge vederlag förfallet under tiden fr. o. m. den 1 oktober 1917 till den 1 juni 1919, påfordra, att skäligen andel i prisstegringen komme honom till godo. Där ej annorlunda åsämjades, finge denna andel ej överstiga hälften av prisstegringen. Om jordägaren och arrendatorn icke kunde enas om storleken av den andel i prisstegringen, som skulle tillkomma arrendatorn, eller om sättet för dess tillgodonjutande, skulle saken avgöras av en nämnd, bestående av tre personer, av vilka parterna skulle utse var sin och Kungl. Maj:ts befallningshavande den tredje. Denna lag trädde i kraft den 6 juli 1918 och gällde till den 1 juni 1919. Regleringen förlängdes sedermera genom flera varandra avlösande lagar intill den 1 mars 1923.

Den 2 juni 1921 utfärdades jämväl en lag om jämkning i vissa fall av arrendator åliggande dagsverksskyldighet på grund av oberäknelig prisstegring efter avtalets ingående. Denna lag trädde i kraft den 24 juni 1921 och reglerna om jämkning gällde till följd av förlängning genom senare lag till den 1 mars 1923.

I proposition nr 182 till 1927 års riksdag med förslag till lag om ändring i vissa delar av 1907 års nyttjanderättslag föreslogs, att 7 § i andra kapitlet skulle inledas med en bestämmelse av följande innehåll:

Åligger arrendatorn att till jordägaren eller annan utgöra dagsverken eller annat bestämt arbete, och är ej ersättningen härför i avtalet så bestämd att den uppgår till det pris, som vid arbetets utförande är under jämförliga förhållanden i orten gängse, vare jordägaren, där detta pris efter avtalets in-

gående ökats, pliktig att till arrendatorn utgiva, utöver vad för arbetet må hava betingats, särskild ersättning motsvarande ökningen.

Sammansatta andra lag- och jordbruksutskottet anförde beträffande denna fråga bland annat (utlåtande nr 1):

Föreliggande förslag [jordsakkunnigas och propositionens] tillgodose enbart arrendatorns intresse. Skall man överhuvud taget medgiva en jämkning av vad parterna avtalet, synes den icke böra begränsas till de fall, då arbetslönerna äro stadda i uppgång, utan jämväl tillämpas när konjunkturen på arbetsmarknaden äro sjunkande. En dylik lagbestämmelse synes utskottet dock mindre tillräddig. Tydligt är att man måste ställa sig betänksam mot att i detta fall genom att medgiva rubbning av en ersättning, varom parterna vid avtalets avslutande enats, avvika från den grundsats, som gäller på andra delar av arbetsmarknaden. Dessutom vill utskottet framhålla, att en sådan lagstiftning skulle leda till konsekvenser, vilka ej minst ur arrendatorns synpunkt äro föga tilltalande. Den hittills tillämpade ordningen har för arrendatorn medfört den fördelen, att han vid avslutandet av ett arrendeavtal med arbetsskyldighet merendels kunnat med visshet bedöma innebörden och omfånget av de förpliktelser, han genom avtalet ikläder sig. Är legan utsatt i arbete, har han sålunda vetat, att han, när det avtalade arbetet fullgjorts, icke vidare häftar i någon skuld till jordägaren för arrendet. Och om legan bestämes till visst penningbelopp men arrendatorn därjämte tillförbindes att utgöra vissa dagsverken mot en i avtalet bestämd ersättning, har han som regel kunnat räkna med att betala arrendet med den arbetsförtjänst, som i avtalet tillförsäkrades honom. Denna förmån, vilken i synnerhet vid små arrenden, där jordbruket ej giver något nämnvärt till avsalu, varit särskilt skattad av arrendatorn, skulle genom en lagbestämmelse av ovan antydd innebörd betagas honom. Ingendera av kontrahenterna skulle vid avslutandet av ett arrendeavtal kunna överblicka de ekonomiska förpliktelser, han därmed ikläder sig. — Då de förslag, som framkommit, sålunda enligt utskottets mening icke innebära en tillfredsställande lösning av förevarande spörsmål, får utskottet hemställa, att nu ifrågavarande punkt måtte utgå ur paragrafen. Ett ytterligare skäl för denna hemställan ser utskottet däri, att enligt utskottets förmenande under normala tider knappast något större behov av reglerande lagbestämmelser uti ifrågavarande hänseende torde föreligga.

Reservation anfördes dels av herr Linder jämte tre andra ledamöter, vilka tillstyrkte propositionens förslag, dels ock av herr Lindhagen jämte två andra ledamöter, vilka bland annat anförde, att tillfälle till ändring av arrendevillkoren under pågående arrendetid borde beredas även vid andra katastrofer än missväxt såsom vid våldsamma konjunkturväxlingar. Då emellertid väckande av motion i denna fråga försummats, måste reservanterna inskränka sig till denna erinran.

Riksdagen biföll (efter sammanjämkning av skiljaktiga beslut i kamrarna) utskottets hemställan.

Vid 1934 års riksdag hemställde herr Lindhagen i motionen I: 278, bland annat, att riksdagen ville hos Kungl. Maj:t påkalla en verksam reform av arrendesystemet genom lag — tillgänglig vid behov — om reglering av arrendebelopp.

Andra lagutskottet framhöll i utlåtande nr 41, att utskottet ansåge vad som i motionen anförts rörande behovet och lämpligheten av en lag med bestämmelser angående reglering av arrendebelopp icke böra giva anledning till en framställning till Kungl. Maj:t i syfte att få en sådan lagstiftning till stånd, samt hemställde att motionen icke måtte föranleda till någon riksdagens åtgärd.

Reservation anfördes dels av herr Lindhagen, dels ock av herr Pettersson i Hällbacken.

Riksdagen biföll utskottets hemställan.

Vid 1935 års riksdag yrkade herr Lindhagen i motionen I: 258, bland annat, lagstiftning om rätt för arrendator att kunna framtvunga reglering av arrende. I motionen II: 343 av herr Falk begärdes förslag till ändring av allmänna arrendelagen bland annat därutinnan, att föreskrift skulle givas, att samhället genom sina organ i vissa fall skulle fastställa arrendebelopp, ävensom att tvingande bestämmelser skulle införas att arrendebeloppet skulle fastställas i penningar, att, i den mån arrendebeloppet utgjordes genom arbete eller utginge in natura, ersättning därför skulle utgå efter i orten gängse pris, samt att, om arrendator enligt arrendeavtal vore skyldig att utöver arrendet utföra arbete, ersättning därför skulle utgå lika med den i orten för liknande arbete utgående lönen.

Motionerna behandlades av andra lagutskottet (utlåtande nr 15).

Beträffande utskottets utlåtande och riksdagens beslut rörande nu ifrågasvarande spörsmål hänvisas till den redogörelse för arrendeifrågans behandling vid 1935 års riksdag, som lämnats ovan under II B (sid. 20—21).

I fråga om arrenden av kronan tillhöriga jordbruksegendomar samt av ecklesiastika boställen finnas i åtskilliga författningar bestämmelser, som medgiva viss reglering av arrendebelopp. (Svensk förf. saml. nr 186, 187, 376, 465 och 466 år 1932, 79 och 100 år 1933 samt 280 år 1934.)

I motionen I: 8 har såsom aktuella problem för arrendatorsklassen angivits, dels under punkt 5 reglering av arrendebelopp, dels ock under punkt 9 följande:

Det sjunkande penningvärdet har varit till nytta för dem, som äga jord. För arrendatorerna och torparklassen ställer det sig annorlunda. Statens prisreglering i spannmål har ytterligare missgynnat klassen. I denna punkt hänvisas till interpellationen den 7 maj 1935 i första kammaren.

I den interpellation, vartill hänvisats, vilken var riktad till jordbruksministern, åberopades följande uttalande av Upplands arrendatorsförbund:

Det sjunkande penningvärdet har varit till nytta för alla, som äga sin jord. Räntan på lånat kapital, som placerats i jorden, har minskats med 30—40 %. En var förstår, vilken båtnad detta betyder för det belånade jordvärdet. Men för arrendators- och torpareklassen ställer det sig annorlunda. En stor del arrendatorer ha fasta arrendeavgifter för 15—20 år, som i många fall gå till 25—30 kronor per tunnland eller 50—60 kronor per hektar. En del arrendatorer erlägga sina arrenden efter ett visst antal hektoliter säd,

hälften råg och hälften korn, efter tioårig medelmarkegång. Då nu riksdagen åsatt rågen ett ganska högt inlösningspris, blir följden för dessa arrendatorer ett högre arrende. Sådana arrenden hava Uppsala universitets arrendatorer. För torparna, som fullgöra sina arrendeavgifter i form av dagsverken, blir orättvisan ännu mer skriande. Detta visar, att jordägaren på grund av den låga räntan vinner ut oskäligt av arrendatorerna samt torparna. Nu börjar ock köpas in stora gårdar, som sedan utarrenderas av ägaren med mycket god vinst för denne på placerat kapital.

I motionen II: 187 har hemställts om förslag till tvingande bestämmelser i allmänna arrendelagen bland annat därom, att arrendebeloppet skall fastställas i penningar samt att, om arrendator enligt arrendeavtal är skyldig att utföra arbete eller erlægga arrende in natura, ersättning därför skall utgå enligt i orten gängse pris.

Utskottet.

De förslag, som framförts i de föreliggande motionerna rörande bestämmelser utöver nu förefintliga angående reglering av arrendebelopp till arrendatorns förmån och därmed sammanhörande spørsmål, finner utskottet icke vara av beskaffenhet att böra föranleda riksdagen att därutinnan göra någon framställning till Kungl. Maj:t.

P. Kontroll över arrendelagstiftningens efterlevnad.

[Motionerna I: 8 sid. 6 punkt 10; yrk. 1) samt II: 187 yrk. 1).]

Frågan om kontroll å den sociala arrendelagstiftningens tillämpning har tidigare varit föremål för utredning av sakkunniga samt prövning av riksdagen. För vad därutinnan tidigare förekommit lämnas redogörelse i sammansatta andra lag- och jordbruksutskottets förut omförmälda utlåtande nr 1 till 1930 års riksdag, och får utskottet beträffande tiden till och med år 1929 hänvisa till nämnda utlåtande sid. 38—41.

Vid 1930 års riksdag yrkade herr Lindhagen i motionen I: 208, att riksdagen måtte besluta sådana ändringar och tillägg till gällande sociala arrendebestämmelser, att, bland annat, kontroll vunnas på lagens tillämpning. Eventuellt yrkades framställning till Kungl. Maj:t i nämnda syfte.

Sammansatta andra lag- och jordbruksutskottet anförde i anledning av motionen i sitt utlåtande nr 1, att länsstyrelserna efter remiss under slutet av 1929 avgivit utlåtanden till Kungl. Majt över en av 1929 års riksdag i skrivelse nr 80 gjord anhållan om förslag till åtgärder från det allmännas sida för att åt sådana arrendatorer under bolag och med dem likställda, för vilka särskilda sociala lagbestämmelser gällde, bereda möjlighet att kostnadsfritt

erhålla rättshjälp med avseende å frågor rörande arrendeförhållanden. Utskottet uttalade för sin del önskvärdheten av att förslag i det på Kungl. Maj:ts prövning beroende ärendet så snart som möjligt utarbetades och framlades. Utskottet erinrade vidare, om att utskottet i anledning av andra väckta motioner förordade anhållan hos Kungl. Maj:t om utredning rörande erfarenheterna vid tillämpningen av gällande arrendelagar i vad avsåge arrenden, som fölle under den sociala arrendelagstiftningen, med särskild hänsyn till de delar av riket, till vilka den s. k. norrländska arrendelagen utsträcktes genom lag den 27 juni 1927, samt om framläggande för riksdagen av de förslag, vartill utredningen kunde föranleda. Utskottet fann icke skäl föreligga att med anledning av yrkandet i motionen då ifrågasätta någon ytterligare åtgärds vidtagande. Reservation anfördes av herr Lindhagen.

Utskottets hemställan om sådan undersökning rörande den sociala arrendelagstiftningens tillämpning och verkningar, som nyss nämnts, samt om avslag å det i motionen framställda yrkandet godkändes av riksdagen.

Nämnda utredning verkställdes av sociala jordutredningen och framlades i dess betänkande den 5 december 1931 med förslag till vissa ändringar i den sociala arrendelagstiftningen (statens offentliga utredningar 1932: 1). I betänkandet anfördes, bland annat (sid. 75), att arrendatorerna ofta tillhörde de mindre bemedlade samhällsklasserna. De vore därför säkerligen ofta i behov att kostnadsfritt erhålla råd och upplysningar eller annat biträde i ärenden angående arrendeavtalet och därmed sammanhängande frågor. Genom en sådan anordning skulle även kunna vinnas en viss garanti för att den sociala arrendelagstiftningens bestämmelser komme att noga följas. Utredningsmännen ville därför bringa i erinran riksdagens skrivelse nr 80 år 1929.

Vid 1932 års riksdag yrkade herr Lindhagen i motionen I: 213, att riksdagen måtte antaga, bland annat, lag om effektivitet i den sociala arrendelagstiftningen.

Andra lagutskottet hemställde i utlåtande nr 24 om avslag å motionen.

Reservation anfördes av herrar Linder och Lindhagen.

Riksdagen biföll utskottets hemställan.

Sedan riksdagens ovannämnda skrivelse nr 80/1929 tidigare handlagts inom justitiedepartementet, därvid länsstyrelserna efter remiss avgivit yttranden över densamma, anmäldes skrivelsen inför Kungl. Maj:t den 28 augusti 1933 å jordbruksdepartementets föredragning. Då uppdrogs åt sociala jordutredningen att verkställa i ärendet erforderlig ytterligare utredning. Sådan avgavs i betänkande den 13 oktober 1933, vilket innehöll förslag till kungörelse i ämnet.

I överensstämmelse med sociala jordutredningens förslag hemställde Kungl. Maj:t till 1934 års riksdag, att ett anslag å 10,000 kronor måtte beviljas för budgetåret 1934/1935 till bestridande av kostnaderna för arrenderådgivning åt arrendatorer under bolag eller med dem likställda jordägare, för vilka särskilda sociala lagbestämmelser gälla. Riksdagen biföll nämnda hemställan.

Bestämmelser rörande användande av anslag för ifrågavarande ändamål äro meddelade i kungörelse den 18 maj 1934 (nr 150).

Enligt 1 § i kungörelsen skall på de villkor och i den omfattning, som stadgas i kungörelsen, av allmänna medel bestridas kostnader för biträde i frågor rörande arrendeförhållanden åt den, som innehar eller ämnar tillträda jordbruksarrende, beträffande vilket gälla bestämmelserna i norrländska arrendelagen eller de i lagen om nyttjanderätt till fast egendom meddelade särskilda bestämmelserna om jordbruksarrenden under bolag och med dem likställda ägare. Vad sålunda sagts skall jämväl äga tillämpning i fråga om kostnader för biträde åt arrendator eller den, vilken avser att tillträda arrende, för utredning av, huruvida nämnda bestämmelser äro tillämpliga å arrendet.

Biträde skall innefatta meddelande av råd och upplysningar, uppsättande av skrifter och kontrakt med mera dylikt, men ej utförande av rättegång eller förhandling inför skiljemän.

För varje län skall av länsstyrelsen förordnas lämpligt antal socialt intresserade, i arrendeförhållanden insatta personer, vilka skola hava till åliggande att lämna sökande, som kan vara i behov därav, sådant biträde, som omförmäles i 1 § (2 §).

Rätt att få kostnad för biträde enligt kungörelsen bestridd av allmänna medel må tillerkännas sökande, som prövas vara i behov därav.

Anslag å 10,000 kronor beviljades för innevarande budgetår och har, efter framställning från Kungl. Maj:t i årets statsverksproposition nionde huvudtiteln, punkt 136, beviljats av riksdagen (jordbruksutskottets utlåtande nr 1) även för budgetåret 1936—1937.

Vid 1934 års riksdag yrkade herr Lindhagen i motionen I: 281, att riksdagen måtte besluta eller hos Kungl. Maj:t begära kontroll medelst lag på den sociala arrendelagstiftningen genom de i uppsiktslagen nämnda jordbrukskommissionerna eller annorledes.

I detta sammanhang må erinras därom, att i 1 § lagen den 27 juni 1927 angående uppsikt å vissa jordbruk stadgas, att om brukningsdel är av den beskaffenhet och omfattning samt tillhör sådan ägare, att med avseende å arrende därav gäller norrländska arrendelagen eller vad i lagen om nyttjanderätt till fast egendom är särskilt stadgat om jordbruksarrenden under bolag och med dem likställda jordägare, så skall uppsikt hållas däröver att brukningsdelen ej vanhävdas, vare sig därigenom att jordbruket så vanskötes, att dess vidmakthållande äventyras, eller därigenom att nödiga byggnader bortföras eller lämnas utan underhåll. För uppsiktens utövande skall enligt 4 § för varje hushållningssällskaps verksamhetsområde finnas en jordbrukskommission, bestående av tre ledamöter, nämligen en ordförande, utsedd av Konungen, och två andra ledamöter, valda den ena av landstinget och den andra av hushållningssällskapetets förvaltningsutskott.

Reglemente för jordbrukskommissionerna har utfärdats av Kungl. Maj:t den 13 december 1929 (nr 390).

Andra lagutskottet anförde i utlåtande nr 41 beträffande motionen I: 281 följande:

Av vad ovan anförts framgår, att riksdagen innevarande år beviljat anslag för arrenderådgivning åt arrendatorer under bolag eller med dem likställda jordägare, för vilka särskilda sociala lagbestämmelser gälla. Härigenom torde även ernås en viss kontroll över att den sociala arrendelagstiftningens bestämmelser efterföljas. Skäl för att tillskapa lagstiftning rörande ytterligare sådan kontroll hava enligt utskottets mening icke anförts. Utskottet finner sig med anledning härav icke kunna tillstyrka den i motionen I: 281 gjorda hemställan.

Reservationer anfördes av herrar Linder och Lindhagen. — Riksdagen biföll utskottets hemställan om avslag å motionen.

I skrivelse till Kungl. Maj:t den 2 december 1932 hade jordbrukskommissionen för Västmanlands läns hushållningssällskaps verksamhetsområde anmält, att kommissionen iakttagit, att uppsiktslagen kringginges sålunda, att vid utarrendering av lägenheter, som tillhört eller bort tillhöra lagens tillämpningsområde, viss åkerareal frånges eller tillades lägenheten.

I ärendet avgåvos åtskilliga yttranden, bland annat av sociala jordutredningen, som erhållit särskilt uppdrag att upptaga frågan till prövning.

Den 21 december 1934 utfärdade Kungl. Maj:t cirkulär, i vilket jordbrukskommissionerna anbefalldes att, envar för sitt verksamhetsområde, så snart ske kunde göra anmälan till Kungl. Maj:t, därest till deras kännedom komme, att jordägare med avseende å fastighet, varå uppsiktslagen ägde tillämpning, vidtagit eller hade för avsikt vidtaga åtgärder, ägnade att genom minskning eller utökning av fastighetens areal undandraga fastigheten tillämpning av lagen.

Enligt vad utskottet erfarit har hitintills någon anmälan av angivet innehåll icke inkommit till Kungl. Maj:t.

I den nu föreliggande motionen I: 8 har såsom ett aktuellt problem för arrendatorsklassen omförmäts kontroll över arrendelagens tillämpning från jordägarnas sida åtminstone genom stickprov.

I motionen II: 187 har hemställts, att riksdagen i skrivelse till Kungl. Maj:t måtte anhålla om förslag till, bland annat, sådan bestämmelse, att arrendavtal för att äga juridisk giltighet skall hava blivit godkänt av därtill behörig myndighet, antingen landsfiskal eller häradsrätt.

En viss kontroll över att den sociala arrendelagstiftningens bestämmelser efterföljas torde enligt gällande lagstiftning vinnas genom den arrenderådgivning för vissa arrendatorer, som införts genom kungörelse av den 18 maj 1934. Enligt denna kungörelse står emellertid kostnadsfri rådföring — under förutsättning av behov därav — endast den till buds, som innehar eller ämnar tillträda arrende, beträffande vilket gälla bestämmelserna i norrländska arrendelagen eller de i nyttjanderättslagen meddelade särskilda bestämmelserna om jordbruksarrenden under bolag och med dem likställda jordägare. Enligt utskottets mening kan ifrågasättas, om det icke kunde anses lämpligt att nu utvidga kungörelsens tillämpningsområde till att omfatta

Utskottet.

även sådana arrendatorer, vilka arrendera jord av den omfattning, som för närvarande avses i kungörelsen, tillhörig andra jordägare än sådana, för vilkas fastigheter de sociala arrendebestämmelserna gälla. Utskottet finner sig icke kunna i vidare mån än sålunda angivits tillstyrka de förslag rörande kontroll över arrendelagstiftningens efterlevnad, som framställts i motionerna.

Därest motionen I: 8 skulle innebära, att sådan kontroll skulle utövas genom jordbrukskommissionerna, vill utskottet framhålla, att dessa kommissioners uppgift är att bedöma praktiska jordbruksfrågor samt att deras sammansättning ej gör dem lämpade att uppträda såsom bedömare av rent juridiska spörsmål.

För tillskapandet av förbättrade arrendeförhållanden överhuvud skulle det enligt utskottets mening vara av värde, därest ökad kännedom om den gällande arrendelagstiftningens innehåll spredes bland dem, som äro berörda av densamma. Med hänsyn härtill finner utskottet det önskvärt, att genom det allmännas försorg en kort skrift utarbetas, innehållande en redogörelse för författningar av betydelse för arrendatorsklassens rättsställning och avsedd att tillhandahållas rikets arrendatorer.

I motionerna och detta utlåtande har flerstädes omnämnts, att arrendekontrakt mången gång givas sådan avfattning, att arrendatorns rätt blir åsidosatt. Ett förhindrande härav skulle enligt utskottets åsikt främjas, om tillgång funnes till normkontrakt, vilka i allmänhet skulle kunna ligga till grund för arrendeuppgörelser. Utskottet vill därför ifrågasätta, huruvida icke lämpliga, opartiskt hållna formulär till arrendekontrakt kunde utarbetas genom det allmännas försorg.

Q. Obligatorisk medling mellan jordägare och arrendator i vissa fall.

[Motionerna I: 285 och II: 486.]

I motionerna I: 285 och II: 486 har påyrkats utredning av spörsmålet om införande av bestämmelser angående obligatorisk medling vid tvister mellan jordägare och arrendator.

Bestämmelser om medling finnas i svensk lagstiftning införda (förutom i giftermålsbalken) beträffande tvister mellan arbetsgivare och arbetare i lagen den 28 maj 1920 om medling i arbetstvister. Denna lag förutsätter emellertid frivillig medverkan från parternas sida.

I motioner till 1934 års riksdag om åtgärder till arbetsfredens främjande föreslogs, bland annat, undersökning, huruvida icke obligatorisk medling skulle kunna föreskrivas, åtminstone i fråga om vissa slags arbetstvister (tvis-

ter vid verksamhet, som bedreves av staten eller kommun, m. m.). Riksdagen anhöll (på förslag av andra lagutskottet, utlåtande nr 51), att Kungl. Maj:t måtte föranstalta om en allsidig och förutsättningslös utredning rörande de åtgärder på föreningsrättens och arbetsrättens områden, som kunde vidtagas i syfte att rättsligen utbilda arbetsgivarnas och arbetarnas fackliga föreningsväsen och att främja arbetsfreden.

De utredningsmän, som den 31 december 1934 av Kungl. Maj:t tillsattes för att verkställa en förberedande utredning angående ingripanden från samhällets sida på vissa områden av det ekonomiska livet, hava i betänkande den 9 december 1935 om folkförsörjning och arbetsfred (statens offentliga utredningar 1935: 65, del I, sid. 127) anfört, bland annat, att tvingande regler om medling i arbetstvister, vilka näppeligen skulle stå i överensstämmelse med medlingsförfarandets karaktär av förlikning, i kritiska situationer skulle bli va överträdna, något som skulle kunna menligt återverka på hela förlikningsväsendets anseende.

Slutligen må omnämnas, att kommittén angående privatanställda i betänkande med förslag till lag om förenings- och förhandlingsrätt (statens offentliga utredningar 1935: 59) föreslagit vissa regler om förhandling inför en av socialstyrelsen utsedd opartisk ordförande (eventuellt en kommission).

I det föregående har utskottet ställt sig avvisande mot föreslagna lagbestämmelser om optionsrätt för arrendator till nytt arrende. Såsom en ersättning i viss mån för en optionsrätt vill utskottet emellertid ifrågasätta införandet av vissa bestämmelser om medling mellan jordägare och arrendator. Om meningsskiljaktighet uppstår mellan jordägare och arrendator, som önska ingå förnyat arrendekontrakt, rörande skäligen villkor för nytt arrendavtal, kan det ifrågasättas, huruvida det ej skulle vara till gagn, att ett medlingsinstitut stode till förfogande för part, som ville påkalla ingripande från detsamma. Ett uttalande av betrodda män i egenskap av medlare i en dylik fråga skulle säkerligen, även om detsamma ej hade förbindande verkan för parterna, äga avsevärd betydelse för bestämmandet av arrendevillkoren i ett avtal dem emellan. Utskottet vill med hänsyn till vad sålunda anförts föreslå, att en förutsättningslös utredning verkställs om införande av sådan medling. Vid utredningen torde framgå, huruvida det kan anses vara erforderligt att giva medlingen obligatorisk karaktär eller icke.

Utskottet.

III. Förhindrande av uppkomsten av ofullständiga jordbruk.

[Motionen I: 8 yrk. 3).]

I motionen I: 8 har hemställts, att riksdagen hos Kungl. Maj:t måtte kräva, att för riksdagen framläggas förslag till lag om förekommande av nya ofullständiga jordbruks uppkomst. Motiveringen till detta yrkande återfinnes å sid. 6 i motionen.

19 kapitlet i lagen den 18 juni 1926 om delning av jord å landet, vilket kapitel handlar om avstyckning, stadgar i sin 3 § följande:

»Ägovidd, som avstyckas, skall till omfång och belägenhet samt beskaffenhet i övrigt vara sådan, att den med hänsyn därtill och till eljest föreliggande förhållanden lämpligen kan antingen såsom fastighet för sig på varaktigt sätt användas för det med styckningen avsedda ändamål eller ock, där den skall sammanläggas med annan fastighet, bilda en fastighet gemensamt med denna.

Avstyckning må ej ske sålunda, att stamfastigheten ej lämpligen kan bestå såsom särskild fastighet.

Ej må avstyckning från jordbruksfastighet äga rum med mindre det kan antagas, att den fastighetsindelning, som genom avstyckningen eller, där avstyckningen äger rum för sammanläggning, genom avstyckningen och sammanläggningen skulle uppstå, bereder ökade utkomstmöjligheter för den jordbrukande befolkningen eller eljest är till gagn för jordbruksnäringen i orten.

Hör till fastighet, varifrån avstyckning skall ske, skogsmark, må avstyckningen ej ske på sådant sätt, att icke såväl stamfastigheten som avstyckad del, envar så framt däri ingå åker, äng eller därtill odlingsbar mark av den omfattning, att fastigheten varder tjänlig till jordbruk, i mån av tillgång erhåller för dess nyttjande för sådant ändamål erforderlig skog; skoland, då fråga är om avstyckning av mark för sammanläggning med annan fastighet, vid beräkningen av behovet av skog tagas hänsyn även till skogstillgången å den fastighet, varmed den avstyckade delen är avsedd att sammanläggas. I ort med ringa skogstillgång må dock, där det för skogens bestånd prövas angeläget eller eljest skäl därtill äro, avstyckning så verkställas, att skogsmarken i sin helhet tillfaller en i förrättningen ingående jordbruksfastighet.

Vad i tredje och fjärde styckena stadgas skall ej utgöra hinder för avstyckning av mark för tillgodoseende av behov av mindre lägenheter eller för beredande av plats för industriell anläggning eller därmed jämförligt ändamål.»

Vid 1933 års riksdag yrkades i en motion, I: 197, av herr Lindhagen, »att riksdagen ville hos regeringen begära förslag helst redan till denna riksdag till sådan ändring i § 3 av 19 kap. lagen om delning av jord å landet, att mindre jordbruk skola även på skifteslagstiftningens väg fullständigas och utvidgas i möjligaste mån med odlingsmark och även erhålla en tilldelning av husbehovsskog, som svarar mot jordbrukets sålunda ökade utvecklingsmöjligheter».

I en annan motion vid samma riksdag, II: 355 av herr Johansson i Eds-

byn, hemställdes, att riksdagen i skrivelse till Kungl. Maj:t måtte anhålla, att Kungl. Maj:t ville låta utreda, om gällande bestämmelser i jorddelningslagen vore betryggande för att jordbrukslott vid avstyckning erhöles så mycket skog, att jordbrukets framtida existens icke äventyrades på grund av ägarens oförmåga att bygga och underhålla gården utan tillskott av s. k. stödskog, åtminstone i Norrland med riklig skogstillgång, samt för riksdagen framlägga de förslag, vartill utredningen kunde giva anledning.

Motionerna behandlades av andra lagutskottet i dess utlåtande nr 18. Utskottet lämnade däri en redogörelse (sid. 10—12) för vissa anvisningar rörande tillämpningen av 19 kap. 3 § jorddelningslagen, som lantmäteristyrelsen utfärdat den 19 maj 1930 (bilaga till lantmäteristyrelsens meddelanden 1930: 6, cirkulärserien nr 18).

Utskottet redogjorde vidare för den behandling vissa hithörande spörsmål tidigare rönt i riksdagen samt återgav vissa delar av ett utav sociala jordutredningen den 5 december 1932 avgivet betänkande (statens offentliga utredningar 1932: 33) med förslag till åtgärder för beredande av ökade möjligheter för mindre bemedlade personer att erhålla egna jordbruk, i vilket betänkande bestämmelserna i 19 kap. 3 § jorddelningslagen jämväl behandlats.

Utskottet anförde bland annat:

Jorddelningslagen har nu varit i kraft under mera än fem år. Olika uppfattningar hava härunder uttalats om dess verkningar. Då de lagbestämmelser, varom här är fråga, äro av synnerlig betydelse ur både sociala och nationalekonomiska synpunkter, anser utskottet skäl föreligga att förorda en utredning, huruvida dessa lagbestämmelser under sin giltighetstid visat sig gynnsamma för bildandet av bärkraftiga mindre jordbruksfastigheter, i lämplig omfattning efter ortens förhållanden försedda med erforderliga ägoslag. Vid denna utredning synes särskild uppmärksamhet böra ägnas åt verkningarna såväl ur det mindre jordbrukets som ur skogshushållningens synpunkt av den tillämpning, som ägt rum av lagens bestämmelser om tilldelning av skog.

Utskottet föreslog riksdagen att i anledning av motionerna i skrivelse till Kungl. Maj:t hemställa, att Kungl. Maj:t måtte föranstalta om utredning, huruvida och i vad mån tillämpningen av 19 kap. 3 § jorddelningslagen jämte därmed sammanhängande lagrum varit gynnsam för bildande av bärkraftiga jordbruksfastigheter, vid vilken utredning särskilt avseende borde fästas å verkningarna av gällande praxis i fråga om tilldelning av erforderliga ägoslag.

Herr Lindhagen fogade vid utskottets utlåtande ett »Program för utskottets hemställan» (sid. 18—36).

Utskottets hemställan bifölls av riksdagen.

Uppdraget att verkställa den begärda utredningen har lämnats åt sociala jordutredningen. Sedan ett omfattande arbetsmaterial införskaffats, är frågan, enligt vad utskottet inhämtat, för närvarande föremål för övervägande inom sociala jordutredningen. Förslag i ämnet torde komma att framläggas senast omkring mitten av innevarande år.

Utskottet. Det i motionen berörda spörsmålet är — såsom framgår av utredningen här ovan — föremål för övervägande inom sociala jordutredningen, som torde komma att avgiva förslag i ämnet senast omkring mitten av innevarande år. Vid sådant förhållande finner utskottet icke skäl att med anledning av motionen i förevarande hänseende göra någon framställning till Kungl. Maj:t.

IV. Förbud i vissa fall för enskild person att besitta fast egendom.

[Motionen I: 8 yrk. 5).]

Spörsmålet om förbud för enskilda spekulanter att förvärva fast egendom har vid skilda tillfällen ingående behandlats, senast inom riksdagen år 1930 i anledning av då väckta motioner (I: 205 och I: 208, båda av herr Lindhagen).

Sammansatta andra lag- och jordbruksutskottet lämnade i utlåtandet nr 1 (sid. 6—16) en historik i ämnet, vartill andra lagutskottet nu anhåller att få hänvisa.

Det sammansatta utskottet anförde bland annat:

Såvitt utskottet kunnat finna, har det ej påvisats vara en mera allmänt förekommande företeelse, att enskilda spekulanter — varmed i detta sammanhang närmast avses enskild person, som ej bebor och brukar fastigheten och uppenbarligen besitter den huvudsakligen i ändamål att därav bereda sig inkomst annorledes än genom jordbruket — lägga under sig jord. Annorlunda var förhållandet med bolagens jordförvärv, som i regel skedde för att jorden allfort skulle besittas av bolag och som var en tidsföreteelse av stora mått. För enskilda spekulanter torde med hänsyn till de stegrade kostnaderna för skogsavverkning och virkesförädling samt de i övrigt begränsade möjligheterna för enskild person att av jordbruks- och skogsfastigheter uttaga större vinster lockelsen att i spekulationssyfte inköpa fast egendom numera icke vara synnerligen stor. Där så emellertid sker, torde innehavet ofta bliva av övergående natur. Under förutsättning av tillbörlig vaksamhet från myndigheternas sida torde för övrigt de av dylika förvärv härflytande olägenheterna ur det allmännas synpunkt numera kunna begränsas tack vare vissa viktiga lagstiftningsåtgärder såsom genom 1923 års skogslagstiftning, som bland annat avser att bereda skydd mot ödeläggelse av växande skog, genom 1927 års vanhävdslag, som har tillämpning jämväl å sådana enskilda spekulanter tillhöriga fastigheter, vilka äro underkastade sociala arrendebestämmelser, samt genom 1926 års jorddelningslagstiftning, som avser att lämna garantier mot olämplig jordstyckning.

För övrigt må erinras, att riksdagen vid upprepade tillfällen och senast förra året, på förslag av andra lagutskottet, avslagit i nu förevarande ämne väckta motioner. Utskottet har icke funnit, att något inträffat som giver anledning till frånträdande av den sålunda intagna ståndpunkten.

Det sammansatta utskottet hemställde, att motionerna icke måtte föranleda till någon riksdagens åtgärd.

Reservationer anfördes dels av herr Eriksson i Ljusdal och fyra andra ledamöter, dels ock av herr Lindhagen, som hemställde, bland annat, att riksdagen ville hos Kungl. Maj:t begära övervägande och förslag till förbud i vissa fall för s. k. enskilda spekulanter att utan särskilt tillstånd (koncession) med äganderätt besitta fast egendom.

Riksdagen biföll utskottets hemställan.

I Norge förefinnes lagstiftning på förevarande rättsområde, innehållande bestämmelser om nödvändigheten av tillstånd i stor utsträckning, även beträffande enskilda personer, för rätt att förvärva odlad jord. Bestämmelserna återfinnas i Lov om erhvervelse av dyrket mark av den 10 december 1920, nr 3 (norsk lovtidende, 1:ste avdeling, sid. 905 o. f.), [ändrad genom lag den 22 juni 1928 nr 3 (norsk lovtidende, 1:ste avdeling, sid. 232—233)].

I motionen I: 8 har hemställts [yrk. 5)], att riksdagen hos Kungl. Maj:t måtte kräva, att för riksdagen framlägges lag om förbud jämväl för enskilda spekulanter att utan tillstånd förvärva jordbruk med tillhörigheter.

I gällande arrendelagstiftning hava särskilda rättsregler i vissa hänseenden utformats beträffande skogsspekulanter. Detta har varit möjligt av det skäl, att deras åtgärder med avseende å skogen otvetydigt ådagalägga, att de inneha fastigheten uteslutande i spekulationssyfte. Däremot synes det vara ytterligt svårt att avgöra, huruvida ett förvärv av en jordbruksfastighet kan hava skett i syfte att spekulera i dess jordbruksvärde eller ej. Att låta den tidrymd, under vilken en fastighet besittes, vara avgörande härutinnan, torde icke vara möjligt. Sådana omständigheter som t. ex. styckning av egendomen, avsevärda förändringar beträffande fastighetens byggnader eller dylikt synas icke heller kunna tagas till säker intäkt för att antaga ett hos fastighetens köpare förefintligt spekulationssyfte. Med hänsyn till vad sålunda anförts och under hänvisning till vad riksdagen tidigare och senast år 1930 framhållit beträffande frågan om förbud för enskilda spekulanter att besitta fast egendom finner sig utskottet icke böra tillstyrka det i motionen I: 8 härutinnan framlagda förslaget.

Utskottet.

V. Samverkan mellan självförsörjande jordbruk och arbetarsmåbruk samt arbetarsmåbruks möjligheter till arbetsförtjänst.

[Motionen I: 8 sid. 8—9 yrk. 6) och 7).]

I motionen I: 8 har hemställts, att riksdagen hos Kungl. Maj:t måtte kräva, att för riksdagen måtte framläggas förslag till lagar om tryggheten av närbelägenhet och fruktbar samverkan mellan självförsörjande jordbruk och ar-

betarejordbruk samt om tryggandet av arbetarejordbrukens tillgång till varaktig arbetsförtjänst.

I skrivelse till Kungl. Maj:t den 7 mars 1933 har sociala jordutredningen framlagt resultatet av en verkställd undersökning av frågan, huruvida det vore möjligt och lämpligt dels ur ekonomiska synpunkter och dels ur synpunkten av arbetslöshetens bekämpande att stycka ett antal större kronoegendomar till mindre jordbruk, vilka skulle utarrenderas i avvaktan på lämplig tidpunkt för försäljning. Vidare hade undersökts huruvida även enskild jord kunde förvärfvas för samma ändamål, d. v. s. inrättandet av s. k. arrendeegnahem.

Av intresse i förevarande sammanhang synes vara följande uttalande i skrivelsen:

Vid uppgörande av styckningsplaner bör man utgå från att det är önskvärt, att nya jordbrukslägenheter skapas i så stort antal, som kan förenas med kravet på deras bärighet. I allmänhet torde jordbruk, avsedda att bereda ägaren full sysselsättning och bärgning, böra tilldelas en åkerareal av 10—20 hektar. Vid bestämmande av storleken måste emellertid tydligen tagas hänsyn till de naturliga förhållandena såsom jordmånens beskaffenhet, tillgången på olika ägoslag, möjligheten att erhålla utfartsvägar utan alltför stor kostnad och de tillfällen till avsättning av olika alster och till erhållande av arbetsförtjänst vid sidan av eget jordbruk, som erbjudas i orten. Måhända kan det ur sistnämnda synpunkt vara lämpligt att bland självständiga jordbruk, som avse att bereda innehavaren full sysselsättning och bärgning, förlägga även ett eller annat arbetarsmåbruk.

En verksamhet i huvudsak överensstämmande med den i sociala jordutredningens nyssnämnda skrivelse föreslagna bedrivs enligt kungörelsen den 15 juni 1934 (nr 279) om arrendeegnahem (se ovan sid. 8—9).

Utskottet får vidare redogöra för innehållet i ett av sociala jordutredningen den 12 december 1935 avlämnat betänkande, vilket angivits vara utarbetat i anledning av dels ett vid kommitténs tillsättande den 3 december 1930 meddelat uppdrag att verkställa utredning rörande de ekonomiska förutsättningarna för bärighet av mindre jordbruk och rörande ökade möjligheter för lantarbetare, skogsarbetare, hemmansägare-, arrendators- och småbrukaresöner samt andra mindre bemedlade härför lämpliga personer att erhålla egna jordbruk, dels ock ett den 3 maj 1935 meddelat uppdrag att verkställa utredning av frågan om åtgärder för beredande av försörjningsmöjligheter på landsbygden för vissa till städer och samhällen inflyttade yrkeskunniga personer.

Betänkandet innehåller »förslag till åtgärder för att bereda ökade möjligheter för den mindre bemedlade befolkningen på landsbygden att förena småbruk med hemindustri, hantverk, hemslöjd, pälsdjuruppfödning m. m.»

I betänkandet redogöres i olika huvudavdelningar för nuvarande statliga åtgärder för undervisning i och understödjande av hantverk och hemslöjd, för vissa tidigare verkställda utredningar samt för upplysningar, som socia-

la jordutredningen inhämtat från svenska hemslöjdsföreningarnas riksförbund, föreningen svensk hemslöjd u. p. a., hushållningssällskapens förvaltningsutskott och Sveriges hantverksorganisation.

Sociala jordutredningen har därefter såsom eget yttrande anfört bland annat:

Av de yttranden, som sociala jordutredningen fått mottaga i ärendet, framgår nödvändigheten av att i första hand vidtaga kraftiga åtgärder för utveckling av landsbygdens näringsliv, om man vill förebygga en alltför stark inflyttning därifrån till städer och stadsliknande samhällen och främja en återflyttning från dessa till landsbygden.

Sedan sociala jordutredningen uttalat starka betänkligheter mot en isoleerad lösning av återflyttningsproblemet, har vidare anförts:

Enligt sociala jordutredningens mening torde det föreliggande spørsmålet bäst finna sin lösning i sammanhang med ett större och mera betydelsefullt problem, nämligen frågan om förbättrande överhuvud taget av utkomstmöjligheterna på landsbygden, ett problem, som i dessa tider är i trängande behov av sin lösning. Genom klokt avvägda åtgärder för att leda och understödja sådana vid sidan av mindre jordbruk bedrivna binärningar som handaslöjd, hantverk, småindustri, kaninskötsel, pälsdjursuppfödning, fruktodling m. m., skulle ej blott en icke önskvärd flyttning till städer och stadsliknande samhällen av landsbygdens ungdom kunna förhindras utan även hjälp lämnas ett stort antal yrkeskunniga småbrukare att erhålla dragligare levnadsförhållanden. De små jordbrukens bärighet skulle genom dylika åtgärder kunna höjas i icke ringa mån, och man skulle även öka möjligheterna för uppkomsten av ett större antal småbruk. Därest utkomstmöjligheterna på landsbygden överhuvud taget förbättras, skapas även uppenbart förutsättningar för att i många fall till landsbygden återföra sådana till städer och stadsliknande samhällen inflyttade personer, som önska återvända till landet och hava förutsättningar för att där finna sin bärgning.

Av största betydelse för höjandet av intresset för utvecklingen av landsbygdens binärningar vore om en förbättrad organisation och en ökad praktisk upplysningsverksamhet kunde åstadkommas. En ökad praktisk upplysningsverksamhet kan i hög grad komma att bibringa de befolkningsgrupper, varom här är fråga, insikt om, att de själva kunna förbättra sina utkomstmöjligheter. Det ligger nog i allmänhet i befolkningens kynne att förbise de små inkomstkällornas betydelse för försörjningen. Icke minst för försäljningen av de alster, som kunna åstadkommas av småbrukare och hantverkare på landet, skulle åtgärder i dessa syften vara av stor betydelse. Utan tillräckliga statsbidrag för ändamålet torde en dylik verksamhet svårigen kunna nå den omfattning och intensitet, att den blir verkligt effektiv. Upplysning erfordras rörande hantverkets och hemslöjdens rätta anpassning efter tidens krav både med hänsyn till arbetsmetoderna och i fråga om själva arbetsprodukten. Av vikt är att intresset höjes för specialisering och koncentration i fråga om småindustri, hantverk och hemslöjd, dels för att åstadkomma samlad erfarenhet och kunskap inom respektive fack, dels för att underlätta anskaffande av redskap och råvaror samt produkternas avsättning. En dylik specialisering har redan framträtt i vissa län och visat sig medföra stora fördelar.

Det synes sociala jordutredningen vara lämpligt att propaganda drives

för undersökning av möjligheterna att förlägga småindustrien till landsbygden i större utsträckning än vad för närvarande är fallet. Många skäl tala härför, såsom billigare tomtpriser och levnadskostnader samt i fråga om t. ex. trä- och järnvaror närheten till råmaterialets produktionsort.

Genom utgivande av broschyrer, läroböcker, mönsterböcker samt anordnande av föreläsningar och propagandautställningar ute i orterna bör en resultatgivande verksamhet för hantverkets och hemslöjdens vidmakthållande och utvecklande kunna åstadkommas.

I fråga om hantverk och småindustri bör den ovan skisserade verksamheten lämpligen anförtros åt hushållningssällskapen, vilka därvid böra söka samarbeta med landstingen. Såsom framgår av de i ärendet inkomna yttrandena finnas inom många län goda traditioner att tillvarata och utveckla. Intresse synes redan nu förefinnas inom många hushållningssällskap för en dylik verksamhet, såsom framgått av deras yttranden till sociala jordutredningen, och det är att hoppas, att dessas föredöme skall medföra att även övriga hushållningssällskap arbeta livligare för det ändamål, varom här är fråga, om blott anslag ställas till förfogande. För att erhålla en handlingskraftig organisation inom sitt område bör varje hushållningssällskap tillsätta en särskild kommitté för att arbeta för de uppgifter, som här angivits. Det kan nämligen icke vara lämpligt, att verksamheten överlämnas till ett förvaltningsorgan, som redan är upptaget av andra huvuduppgifter.

Förefintligheten av en dylik för nu ifrågavarande ändamål tillsatt särskild kommitté bör icke verka hindrande på den verksamhet för samma ändamål, som redan nu bedrivs av föreningar och andra sammanslutningar. Snarare är det lämpligt, att ett intimt samarbete bedrivs mellan dem och kommittén.

Om verksamheten skall kunna få den av sociala jordutredningen avsedda omfattningen, torde det vara ofrånkomligt att lämna statsbidrag för densamma. Sociala jordutredningen hyser för sin del den uppfattningen, att högre statsbidrag än 5,000 kronor årligen till varje hushållningssällskap icke behöver ifrågakomma. Statsverkets kostnad för den verksamhet, som skulle komma att utövas av hushållningssällskapen, skulle således icke överstiga ett årligt anslag å 130,000 kronor.

I fråga om handaslöjden, såväl den manliga som den kvinnliga, bör den här angivna verksamheten handhas av Hemslöjdsföreningarnas riksförbund samt de särskilda hemslöjdsföreningarna, vilka senare ju i regel äro inordnade i hushållningssällskapens förvaltningsorganisation.

För höjande av effektiviteten av upplysnings- och propagandaverksamhet har riksförbundet ifrågasatt vissa nya respektive ökade anslag till förbundet och föreningarna. Sålunda föreslås såsom understöd till riksförbundets allmänna verksamhet ett till 10,000 kronor förhöjt årligt anslag. Till understöd åt hemslöjdsföreningarna för dessas organisationsarbete bland slöjdarna ute i bygderna föreslås ett årligt anslag å 6,000 kronor. Till stipendier åt hemslöjdsföreningarnas personal för deltagande i särskilt anordnade fortbildningskurser i modern försäljningsteknik, materialkännedom m. m. föreslås ett årligt anslag av 2,000 kronor. Slutligen föreslås ett årligt anslag av 5,000 kronor för utgivande av mönsterböcker, läroböcker och broschyrer ävensom för uppläggande av mönster och modeller m. m. Det årliga anslag av statsmedel, som riksförbundet anser erforderligt för att förbundet och föreningarna skola kunna upprätthålla och vidare utveckla sin verksamhet, utgör sålunda 23,000 kronor.

Med hänsyn till den stora betydelse för folkförsörjningen som en ökad

verksamhet på hemslöjdens område otvivelaktigt måste anses innebära, synes det sociala jordutredningen att det föreslagna beloppet, 23,000 kronor, måste anses mycket rimligt.

Ifråga om undervisning och utbildning i hantverk och hemslöjd ligger det i sakens natur, att de kommunala och enskilda undervisningsanstalterna i städer och stadsliknande samhällen till huvudsaklig del komma att besökas av dessa orters befolkning. Den fattiga befolkningen på landsbygden torde däremot endast i undantagsfall komma i tillfälle att åtnjuta undervisning i dessa anstalter. Något annorlunda ställer sig förhållandet beträffande den under kommerskollegiums inseeende stående praktiska lärlingsutbildningen hos hantverksmästare ävensom vid den ambuleraande undervisningen i hemslöjd.

Ifråga om den nyssnämnda praktiska lärlingsutbildningen föreligger för närvarande förslag om ökning av det understöd, som från statens sida lämnas hantverksmästare. Sveriges hantverksorganisation har nämligen föreslagit höjning av anslaget från 300 till 600 kronor för varje lärling.

Med hänsyn till den stora betydelse, som denna undervisningsform har, särskilt för landsbygdens befolkning, anser sociala jordutredningen, att hantverksorganisationens hemställan så långt möjligt är bör tillmötesgå.

Att göra yrkesundervisningen i de kommunala anstalter, som inrättats i städer och samhällen, mera tillgänglig för landsbygdens befolkning torde möta stora svårigheter. Anstalterna upprätthållas till stor del med kommunala anslag, varav följer, att vederbörande städer och samhällen vilja reservera skolorna och kurserna i största möjligt utsträckning för kommunernas egna inbyggare. Under innevarande år har i åtminstone tre landstingsområden (Skaraborgs, Örebro och Västernorrlands län) uppkommit fråga om anordnande av yrkesutbildning direkt genom landstingets försorg. Sociala jordutredningen vill giva sin livliga anslutning till en sådan anordning, då denna undervisningsform i lika hög grad kan komma landsbygdens som städernas befolkning till godo. Sociala jordutredningen vill härjämte ifrågasätta, om icke dessutom statliga anstalter borde inrättas, exempelvis en i Götaland, en i Svealand och en i Norrland, vilka anstalter skulle utgöra ett välbehövt komplement till de kommunala anstalterna. Dessa anstalter kunde i främsta rummet inrättas för sådana yrkesgrenar, som icke lämpligen kunna erhålla specialutbildning i de kommunala anstalterna.

Det stora sociala och ekonomiska värde, som undervisning i hemslöjd i förening med organiserad hemslöjdsutövning otvivelaktigt har, framgick på ett övertygande sätt under den senaste kristiden. I de delar av landet, där hemslöjden, utvecklad genom en rätt lagd undervisning, bedrivits såsom saluslöjd, var försäljningen av hemslöjdsalster en värdefull extra inkomstkälla. Även för avhjälpan av ungdomsarbetslösheten har hemslöjden visat sig vara en framkomlig väg. — I sitt till sociala jordutredningen avgivna yttrande har svenska hemslöjdsföreningarnas riksförbund föreslagit, att av statsmedel måtte utgå ett årligt anslag av 60,000 kronor till understöd åt hemslöjdsföreningarna för dessas undervisande och konsulterande verksamhet.

Man torde utan överdrift kunna säga, att ingen undervisningsgren numera är i så hög grad hänvisad till det enskilda initiativet och till understöd från enskilt håll som undervisningen i hemslöjd och praktiska yrken. Denna undervisning är dock en både kulturellt och ekonomiskt betydelsefull faktor. Från de synpunkter, som närmast böra läggas på frågan från sociala jordutredningens sida, måste framhållas, att hemslöjden, denna för Sveriges jordbrukande befolkning viktiga binäring, på många håll icke kan

nå önskvärt uppsving, då tillräcklig insikt och handskicklighet saknas på grund av bristande undervisningsmöjligheter. Att avhjälpa dessa brister måste vara såväl socialt som ekonomiskt av stor betydelse. Det årliga anslag, 60,000 kronor, som begäres för ändamålet, anser sociala jordutredningen i betraktande av storleken av de anslag, som utgå för andra undervisningsändamål, icke vara för högt tilltaget.

Ett viktigt led i åtgärderna att förhjälpa landsbygdens småindustriidkare, hantverkare och hemslöjdare till en bättre levnadsstandard är enligt sociala jordutredningens mening organiserandet av materialanskaffningen och försäljningsverksamheten.

Därest den av sociala jordutredningen föreslagna anordningen för förbättrad organisation och ökad praktisk upplysningsverksamhet kommer till stånd, kan, såsom nämnts, förväntas att inom denna verksamhetsgren även inordnas arbetet för upplysning åt hantverkare och slöjdare om lämpliga sättet för inköp av maskiner och råmaterial ävensom lämpliga avsättningsorter. Med hänsyn till den svaga ekonomiska ställning, som dessa personer oftast hava, torde jämväl vara erforderligt att bereda dem ekonomiskt stöd genom tillhandahållande av billiga lån för inköp av maskiner och råmaterial m. m.

För hantverkets vidkommande har denna fråga bragts under Kungl. Maj:ts prövning genom en framställning den 31 oktober 1935 från Sveriges hantverksorganisation. Styrelsen för denna organisation har i sin nämnda framställning föreslagit, att lånefonden för ackordslån och förlagslån åt hantverkare, vilken inrättats såsom en tillfällig stödåtgärd för hantverksutövare och varå enligt uppgift finnes disponibelt ett belopp av 759,000 kronor, skulle sedan krisen numera lättat kunna tagas i anspråk för tillgodoseende av hantverkets normala kreditbehov.

Sociala jordutredningen vill giva sin anslutning till förslaget att taga ifrågavarande medel i anspråk för att tillgodose småindustriens och hantverkets normala lånebehov. Enligt sociala jordutredningens mening böra emellertid lån såsom regel utgå jämväl för igångsättande av ny rörelse och såsom hjälp för utvecklande av nystartade företag. Om sociala jordutredningens förslag beträffande ökning av landsbygdens försörjningsmöjligheter skola kunna genomföras, erfordras givetvis lånemöjligheter framför allt till nya småföretagare.

Lånen böra tillhandahållas ej blott hantverkare utan även småindustri-företagare. Till de senare böra räknas jämväl de, som vilja yrkesmässigt driva kaninuppfödning, pälsdjursavel o. d.

I fråga om hemslöjden har svenska hemslöjdsföreningarnas riksförbund i sitt till sociala jordutredningen avgivna yttrande föreslagit bestämmelser för hemslöjdslånefonden i syfte att bereda möjligheter för hemslöjdsföreningarna att erhålla förlagslån ur fonden mot förmånlig ränta och utan att behöva ställa säkerhet utöver sina tillgångar för lånets återbetalning. Samtidigt har föreslagits en ökning av fonden, som för närvarande uppgår till cirka 120,000 kronor, upp till 350,000 kronor.

Enligt sociala jordutredningens mening är det av riksförbundet framställda förslaget av sådan beskaffenhet, att detsamma i huvudsak borde kunna vinna statsmakternas bifall.

Ett icke oviktigt led i strävandet att förbättra försörjningsmöjligheterna för hantverkare och hemslöjdare utgör anordnandet av utställningar.

För landsbygdens befolkning skulle mycket vara att vinna, om staten kun-

de träda hjälpande emellan för att i fråga om hemslöjdsalstren bidra till tillkomsten av en ordentlig utställnings- och försäljningslokal i huvudstaden. Detta torde kunna ske för en relativt ringa kostnad. Riksförbundet har för ifrågavarande ändamål föreslagit ett årligt anslag av 10,000 kronor. Sociala jordutredningen finner framställningen behjärtansvärd och föreslår, att lämpligt statsbidrag utgår för ändamålet.

De hjälpåtgärder, som sociala jordutredningen föreslagit för att öka försörjningsmöjligheterna på landsbygden, skulle tydligen komma till godo ej blott dem, som redan nu innehava en mindre jordbruks- eller bostadslägenhet och vilja öka sina utkomstmöjligheter genom sysslande med hemindustri, hantverk, hemslöjd, kaninskötsel eller pälsdjursavel m. m., utan även mindre bemedlade eller obemedlade personer, vilka äro utbildade eller genomgå utbildning i nyssnämnda förvärvsgrenar och vilja slå sig ner i sin hemort eller å annat ställe på landet för att där vid sidan av någon av nämnda förvärvsgrenar sköta ett mindre jordbruk. Den stödverksamhet, som finansieras genom arbetarsmåbrukslånefonden, står för närvarande endast öppen för den skogs- och lantarbetande befolkningen, till vilka kategorier enligt direktiv vid 1934 års riksdag skola räknas jämväl stenhuggare och fiskare. Däremot kan arbetarsmåbrukslånet enligt nu gällande bestämmelser icke komma i fråga beträffande sådana personer, som vilja förena brukandet av ett litet jordbruk med sådan verksamhet som hemindustri, hantverk eller hemslöjd m. m. Enligt sociala jordutredningens mening vore det en lycklig utveckling av arbetarsmåbrukslånerörelsen, om denna låneform öppnades jämväl för nu ifrågavarande slag av hjälpbehövande.

Sociala jordutredningens betänkande har från jordbruksdepartementet överlämnats dels till handelsdepartementet, dels till ecklesiastikdepartementet och dels till 1936 års egnahemsutredning. Yttranden över betänkandet hava infordrats av handelsdepartementet från kommerskollegium och av ecklesiastikdepartementet från skolöverstyrelsen.

Spörsmålet om tryggheten av närbelägenhet och fruktbar samverkan mellan självförsörjande jordbruk och arbetarejordbruk har redan framförts inför Kungl. Maj:t genom sociala jordutredningens ovannämnda skrivelse den 7 mars 1933.

Utskottet.

I sociala jordutredningens betänkande den 12 december 1935, för vars huvudsakliga innehåll redogörelse lämnats här ovan, hava framställts åtskilliga förslag rörande förbättring överhuvud taget av utkomstmöjligheterna på landsbygden. Dessa förslag, vilka enligt utskottets mening äro värda allt beaktande, beröra nära de spörsmål, som äro föremål för yrkanden i motionen I: 8. Betänkandet har remitterats för yttrande till kommerskollegium, skolöverstyrelsen och 1936 års egnahemsutredning. Utskottet anser för sin del, att i avvaktan på de åtgärder från Kungl. Maj:ts sida, vartill sociala jordutredningens betänkande kan föranleda, riksdagen icke bör göra någon framställning till Kungl. Maj:t rörande de i motionen I: 8 berörda spörsmål, varom nu är fråga.

Utskottets hemställan.

Under åberopande av vad utskottet ovan anfört hemställer utskottet:

Sid. 14.¹

I. beträffande frågorna om komplettering av ofullständiga jordbruk, bildandet av nya jordbruk samt expropriationslagstiftning för jordbruksändamål:

att motionerna
I: 8 yrkandet 2),
I: 8 yrkandet 4),
II: 13 samt
II: 362
icke måtte föranleda till någon riksdagens åtgärd;

II. beträffande frågor rörande arrendelagstiftningen:

Sid. 18.

A. att motionen I: 8 yrkandet 1), i vad angår frågan om gemensam social arrendelag för hela riket, icke måtte föranleda till någon riksdagens åtgärd;

Sid. 23.

B. att motionen I: 8 yrkandet 1), i vad angår frågan om frilösning av arrendejordbruk, icke måtte föranleda till någon riksdagens åtgärd;

Sid. 23.

C. att motionen I: 8 yrkandet 1), i vad angår frågorna om företrädesrätt för arrendator vid köp samt om skydd mot salubjudande av utarrenderad egendom i vissa fall, icke måtte föranleda till någon riksdagens åtgärd;

Sid. 25.

D. 1) att riksdagen, i anledning av motionerna I: 285 och II: 486 samt II: 187 yrkandet 1), måtte i skrivelse till Kungl. Maj:t hemställa om en förutsättningslös utredning rörande lämpligheten att införa den bestämmelsen, att, därest jord enligt sociala arrendelagstiftningens stadganden utarrenderats av bolag och med dem likställda jordägare under femton år eller av fideikommissinnehavare under tio år, avtal om förlängning skall ingås på minst fem år, därest ej undantag genom dispens meddelas, med förbehåll om uppsägningsrätt för arrendatorn, samt

¹ Hänvisning till den sida i detta utlåtande, där utskottets motivering återfinnes.

2) att motionerna
I: 285 och II: 486 samt
II: 187 yrkandet 1),
i vad de angå frågan om minimitid beträffande arrenden,
icke måtte föranleda till någon riksdagens åtgärd;

E. att motionerna Sid. 28.
I: 8 yrkandet 1),
I: 285 och II: 486 samt
II: 187 yrkandet 5),
i vad de angå frågan om optionsrätt till nytt arrende, icke
måtte föranleda till någon riksdagens åtgärd;

F. att motionen I: 8 yrkandet 1), i vad angår frågan om Sid. 30.
tvångsförlängning av korta arrendetider, icke måtte föranleda
till någon riksdagens åtgärd;

G. att motionerna Sid. 31.
II: 62 och
II: 187, i vad den angår frågan om maximitaxor vid arrenden,
icke måtte föranleda till någon riksdagens åtgärd;

H. att motionen I: 8 yrkandet 1), i vad angår frågan om Sid. 33.
länsstyrelsernas dispensgivning enligt de sociala arrendela-
garna, icke måtte föranleda till någon riksdagens åtgärd;

I. att motionerna Sid. 35.
I: 8 yrkandet 1) och
II: 187 yrkandet 2),
i vad de angå frågan om jordägarens allmänna byggnads-
skyldighet, icke måtte föranleda till någon riksdagens åtgärd;

K. 1) att riksdagen, i anledning av motionerna I: 285 och Sid. 39.
II: 486 samt II: 187, måtte i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla
om en förutsättningslös utredning i vad mån de regler böra
göras tvingande, vilka meddelas i nyttjanderättslagens 2 kapi-
tel 14 § om arrendators rätt att utföra arbete, som jordägaren
trots utfästelse ej fullgjort, i 15 § om arrendators rätt att verk-
ställa byggnad i fall, då genom våld eller annorledes, utan
arrendatorns vållande, byggnad blivit förstörd eller så skadad,
att ny byggnad eller ombyggnad erfordras, i 16 § om rätt
för arrendator att vid uppförande av ny byggnad i stället
för byggnad, som han mottagit, i vissa fall få tillgodoräkna

sig husrötebelopp, som vid tillträdet åsatts den mottagna byggnaden, i 17 § om arrendators rätt att verkställa förbättringar och erhålla ersättning för dem ävensom i 18 § första, tredje och fjärde styckena om arrendators skyldighet att hembjuda byggnader och anläggningar samt om jordägares lösningskyldighet, samt

2) att motionerna

I: 285 och II: 486 samt

II: 187,

såvitt de allmänt angå frågan om tvingande bestämmelser i ökad utsträckning i allmänna arrendelagen, i den mån de härutinnan icke blivit besvarade genom utskottets hemställan under K 1), icke måtte föranleda till någon riksdagens åtgärd;

Sid. 41.

L. att riksdagen i skrivelse till Kungl. Maj:t måtte anhålla, att en omprövning verkställes rörande lämpligheten att i allmänna arrendelagen uttryckligen anges, att synebestämmelserna i 10—13 §§ äro av tvingande natur;

Sid. 42.

M. att motionen II: 187 yrkandet 1), i vad angår frågan om arrendeavtalets form, icke måtte föranleda till någon riksdagens åtgärd;

Sid. 43.

N. att motionerna

I: 8 yrkandet 1) och

II: 187 yrkandet 3),

i vad de angå frågan om omedelbar ersättning till arrendator för botandet av påsynade brister, icke måtte föranleda till någon riksdagens åtgärd;

Sid. 48.

O. att motionerna

I: 8 yrkandet 1) och

II: 187 yrkandena 4) och 6),

i vad de angå frågan om reglering av arrendebelopp och därmed sammanhängande spörsmål, icke måtte föranleda till någon riksdagens åtgärd;

Sid. 51.

P. 1) att riksdagen, i anledning av motionerna I: 8 och II: 187, måtte i skrivelse till Kungl. Maj:t hemställa om en förutsättningslös utredning angående utvidgning av den kostnadsfria arrenderådgivningen enligt kungörelsen den 18 maj 1934 om bestridande i vissa fall med allmänna medel av kost-

nader för biträde i frågor rörande arrendeförhållanden till att avse även innehavare av arrenden av den omfattning, som angives i kungörelsen, under andra än i kungörelsen omförmälda jordägare; samt

2) att motionerna

I: 8 yrkandet 1) och

II: 187 yrkandet 1),

såvitt de angå kontroll över arrendelagstiftningens efterlevnad, i den mån de härutinnan icke blivit besvarade genom utskottets hemställan under P 1), icke måtte föranleda till någon riksdagens åtgärd;

Q. att riksdagen, i anledning av motionerna I: 285 och II: 486, måtte i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla om en förutsättningslös utredning angående införande av medling, där-est så erfordras av obligatorisk karaktär, mellan jordägare och arrendator, som önska ingå förnyat arrendekontrakt, vid meningsskiljaktigheter dem emellan om skäliga villkor för nytt arrendeavtal; Sid. 53.

III. beträffande frågan om förhindrande av uppkomsten av ofullständiga jordbruk: Sid. 56.

att motionen I: 8 yrkandet 3) icke måtte föranleda till någon riksdagens åtgärd;

IV. beträffande frågan om förbud i vissa fall för enskild person att besitta fast egendom: Sid. 57.

att motionen I: 8 yrkandet 5) icke måtte föranleda till någon riksdagens åtgärd;

V. beträffande frågorna om samverkan mellan självförsörjande jordbruk och arbetarsmåbruk samt arbetarsmåbruks möjligheter till arbetsförtjänst: Sid. 63.

att motionen I: 8 yrkandena 6) och 7) icke måtte föranleda till någon riksdagens åtgärd.

Stockholm den 24 mars 1936.

På andra lagutskottets vägnar:

K. G. WESTMAN.

Vid ärendets behandling hava närvarit:

från första kammaren: herrar *K. G. Westman*, *Linder*^{1*}, *Frändén*^{2*}, *Gustaf Tamm*, *P. Sandström*³, *Lindhagen*, *Norman*^{4*}, *Karl Bodin*^{5*}, *Knut Petersson* och *Olof Carlsson*⁶;

från andra kammaren: herrar *Hage*⁷, *Wallerius*^{8*}, *Johanson* i Hallagården^{9*}, *Olovson* i Västerås¹⁰, *Skoglund*¹¹, *Pettersson* i Hällbacken^{12*}, *Sandström* i Sollefteå¹³, *Molander*¹⁴ och *Gardel* i Gahns¹⁵, fru *Nordgren*¹⁶ samt herrar *Hermansson*^{17*}, *Cruse*^{18*}, *Thorell*^{19*}, *Johansson* i Tväråselet^{20*} och *Sandberg*.

1	Ej närvarande	vid behandlingen av ärendena under I samt II C, E, F, P och Q.
2	»	» » » » » II B, III, IV och V.
3	»	» » » » » ärendet » II B.
4	»	» » » » » » » » II F.
5	Närvarande endast	» » » » » ärendena » III, IV, och V.
6	»	» » » » » » » » I samt II B, C, E, P och Q.
7	Ej närvarande	» » » » » » » » II B och P.
8	»	» » » » » » » » II F, I, K, L, P och Q.
9	»	» » » » » » » » II D, I, K, L, M och P.
10	Närvarande endast	» » » » » » » » II A, G och N.
11	Ej närvarande	» » » » » » » » I samt II B, C, E, F, P och Q ävensom III och IV.
12	»	» » » » » » » » II C, E och Q.
13	Närvarande endast	» » » » » » » » I samt II B, C, E, F, P och Q ävensom III och IV.
14	»	» » » » » » » » II C, E, P och Q.
15	»	» » » » » » » » II D, I, K, L och M.
16	Ej närvarande	» » » » » » » » II A, G, N och Q.
17	»	» » » » » » » » ärendet » II P.
18	Närvarande endast	» » » » » » » » » II Q.
19	»	» » » » » » » » ärendena » II F, I, K, L, P och Q.
20	»	» » » » » » » » ärendet » II P.

* Ej närvarande vid utlåtandets justering.

R e s e r v a t i o n e r :

Beträffande utlåtandet i dess helhet:

av herr *Lindhagen*, som anförde:

»Lagvägarna i den sociala jordfrågan.

Från landskapslagarna ha efterföljande tider övertagit den klagörande vägledningen, att 'land skall med lag byggas'. Därmed fastslås att medborgarna och hemmen ha rätt att slå rot i den svenska jorden. Det är ett livsvillkor. Därav beror friheten, uppehållet, laglydnaden, fosterlandskärleken, karaktärsdaningen. Att vårdlösa livets rötter och ändå ordna dess grenar är som bekant omöjligt.

Inre strider och mellanfolkliga krig ha sin upprinnelse i försummelsen av denna jordens grundlag. Enskildas jordmonopol, även kallade latifundier, och staters annexioner äro hyenden till ofreden i världen och kulturens undergång.

Gustav Vasa exproprierade utan ersättning eller som det kallas reducerade till kronan kronoförläningar till *prästerskapet* av statens gods. Karl XI grep in på enahanda sätt med reduktioner från *adeln*. I professor Odhners lärobok i historia för skolorna yttras om dessa tilldragelser: '*Däri genom blev egendomen jämnare fördelad, slut gjordes på stormansväldet och allmogen återvann sin forna självständighet.*'

Med de tekniska upptäckterna följde *skogsbolagens jordmonopol*, hotande till en början bondeklassen i Norrland och Dalarna med undergång. Det är den senaste monopolfrågan som sysselsatt vår tids statsmakter sedan sekelskiftet, och den har dragit med sig en granskning även av bolagsförvärven och av *de större godsens jordmonopol* i mellersta och södra Sverige.

Det låg då klart i början, att här gällde det en ny i verklig mening social jordfråga. Uti själva ordet social ligger enligt språkbruket och sakens natur ett genom lag påbudet ingrepp i dessa stora jorddomäners äganderätt. Men det har dock icke varit fråga om reduktion, som ibland i bygderna påkallats, och icke heller något avsevärdare brytande av dessa monopolbildningar. Det har endast gällt att åtminstone jämka något på dem till gagn för det menige jordfolket i skilda beställningar. De lagvägar, som då erbjödo sig och delvis kommit i tillämpning, ha varit: lag om förbud för bolagsförvärv, social arrendelag, vanhävdsdag, ägostyckningslag, bulvanlag, lag om komplettering av ofullständiga jordbruk, ensittarlagens frilösningsrätt m. m. Ingripandet har sålunda skett och än mer ifrågasatts med förvärvsförbud, expropriationsrätt eller andra lagformer för jämkning i jordäganderätten och jämnare jord-

fördelning. En statskonst således, som löpte parallell med statens egnahems-lånerörelse och utgjorde ryggraden i statens jordpolitik.

För att få en överblick över *denna sociala jordlagstiftnings nedsjunkande till sin nuvarande vanmakt* är det nödvändigt att här nedan lämna en översikt av utvecklingen från sekelskiftet och namngivande av de realiteter, med vilka statsmakten tidigare sysselsatt sig, och vilka, ehuru lika aktuella fortfarande, nu fallit i glömska hos den levande generationen och dess delegationer i riksdag och regering. Detta är så mycket angelägnare som nu tillsättes utan sammanhang och målmedvetna instruktioner den ena nya beredningen efter den andra, såsom om den ställdes inför en alldeles ny fråga, och hur den må 'förutsättningslöst' lösligen famla och stappla sig fram utan kännedom om *det ofantliga arbetsmaterial*, som ligger bakom statens tidigare strävanden. Till och med övriga reservanter vid detta utskottsbetänkande gå i sina hänvisningar ej längre tillbaka än till jordkommissionen, vilken dock liksom kommande jordreformer har sina rötter i de ifrågavarande jordmonopolens uppkomst och enligt naturens ordning ej kunna tillrättaläggas annat än på lagvägarna sådana som de från början självfallet erbjudit sig.

Jag övergår därför till en överblick av det historiska materialet och dess bearbetande på skilda händer från sekelskiftet fram till det »sociala lagutskottets» avståndstagande just från lagvägarna i följd av omvandlingarna i riksdagens ansikte i en världsepok, då allting flyter. Den 'heliga äganderätten' träder åter fram, uppbyren av omedvetna intoleranta klassintressen. Den tillåter ej ens några skäliga jämkningar i monopolbildningar i jordegendom. I strid sålunda även mot historiens lärdomar sedan uråldriga tider. Knappast något år har saknat tillfälle till en sådan upplevelse. Situationen belyses strålande verkningsfullt av de matsedlar med hopade avstyrkanden av allt väsentligt i lagvägen, som förelågo i sammansatta andra lag- och jordbruksutskottets utlåtande i ämnet 1930 samt nu föreligga i det sociala lagutskottets ifrågavarande betänkande.

Det bör erinras, att *det största ingreppet i den heliga äganderätten* dock skedde omedelbart och med en naturlags makt redan vid sekelskiftet genom förbudet för bolag att förvärva jordbruk med dess skogstillhörigheter samt således också förbud för bönderna och andra jordbrukare att sälja sin jord till trävaruindustrien. Ingen har, ännu åtminstone, vågat föreslå ett upphävande av berörda lagstiftning. Den sociala jordfrågans sedan fullföljda lagvägar ha endast avsett att i detaljer draga ut konsekvenserna av denna revolution. Snart sökte emellertid härskande klassinstinkter i början tämligen förgäves men *efter den allmänna rösträttens införande* med växande framgång underminera den riktningsgivande förbudslagen genom att omintetgöra lagvägarnas framfärd även till det grundläggande stegets konsekvenser.

Industrialismens viktiga sociala problem fick överskugga utvecklingen. En manstark lönarbetarrepresentation kunde med effekt göra sina synnerligen berättigade legala krav gällande, ja även i det sociala lagutskottet. Det lilla jordfolkets representation åter uttunnades och förflyktigades tämligen fullständigt. Den allmänna rösträtten gav däremot fortfarande en stark

representation även för skogsindustriens företagare och dess vederlikar bland de större jordägarna och städernas intellektualister. Därför har som sagt lönarbetarnas frammarsch med sina lagvägar i spetsen med makt kunnat göra sig gällande även inom riksdagen och dess andra lagutskott, till vilket senare dock alla de 'sociala' lagfrågorna hänvisas.

Efter dessa allmänna påminnelser övergår jag nu till den historiska överblicken.

Norrlandskommittén.

På riksdagens initiativ 1901 övervägdes, 'huruledes genom lagstiftning eller andra särskilda åtgärder den självägande jordbrukarbefolkningens ställning i Norrland och Dalarna kunde vidmakthållas och stärkas och jordbrukets utveckling i nämnda landsdelar befrämjas'. Norrlandskommittén kom till.¹ Lagvägarna stodo främst i instruktionen. På kommitténs förslag ha sedan genomförts norrlandslagar om förbud för bolag och ekonomiska föreningar att förvärva fast egendom, om provisorisk inskränkning i rätten att ägostycka, om förbättrade grunder för ägostyckning, om socialt arrende, om ändrade bestämmelser för jordavsöndring, om förekommande av jordbrukets vanhävdande å trävaruindustriens fastigheter och om förbud jämväl för enskilda bolagsbulvaner att förvärva jordbruksfastigheter. Vidare framlades ett ännu oprövat förslag till lag om återvinning med stöd av expropriationsrätt åt allmogen av de å trävaruindustriens skogar befintliga odlingslägenheter.

Kommittén förordade ock lagar om bildandet av skogsallmänningar och skogsmedelsfonder, ändringar i flottningsstadgan, nya grunder för skogsbeskattningen, lättnader i väghållningsbesväret, vissa ändringar i skiftesväsendet i allmänhet genom skifteskostnadernas nedbringande, självständigare ställning för lantmätarna och förekommande av oformliga skiften.

Dessutom begärdes upplåtelser av odlingslägenheter å kronomark, låneunderstöd för dikning å nyodling genom inrättandet av en dikningsfond för norra Sverige och en nyodlingsfond, undervisning i jordbruk genom kringresande konsulenter, förbättrade kommunikationer särskilt genom anläggande av den ifrågasatta inlandsbanan, fraktlindringar och främjande av *kooperation* mellan jordbrukare.

En reservant, Lindhagen, förordade, med ett och annat instämmande, ut hållig skogshushållning på bolagsskogar av större omfattning, upptagande av lapparnas jordbruksfråga och förhållandena ovan odlingsgränsen, inskränkning i bolagens kommunala rösträtt, rättshjälp åt lantbefolkningen samt lindringar i spannmålstullarna.

¹ Dess åttamannamajoritet av fyra konservativa och fyra liberaler utgjordes, de »konservativa» av landshövdingen greve L. W. A. Douglas, ordförande, sekreteraren i överståthållarämbetet J. Berlin, överdirektören för lantmäteristyrelsen C. M. von Feilitzen och byråchefen i domänstyrelsen E. G. Kinberg samt de »liberala» av häradsdomaren Jöns Bromée i Billsta, härads-hövdingen G. A. E. Kronlund, revisionssekreteraren Carl Lindhagen och hemmansägaren A. Wiklund i Brattfors. De tre så kallade bolagsreservanterna voro häradshövdingen O. H. L. Claëson, grosshandlaren Frans Kempe och generaldirektören Arvid Lindman.

Under rubrik 'historiken' lämnade reservanten tillika en skildring av *kronans jorddonationer till industrien och till jordbruket* jämte en utsikt över kronans befogenheter till ingripande för att åtminstone i någon mån återupprätta de förfelade ändamålen med dessa donationer. Senare har denna framställning kompletterats med en överblick av kronans jorddonationer till *städerna*. Dessa tre erinringar föranledde på sin tid framställningar inom riksdagen från skilda håll och likaledes utlåtanden över dem från kammarkollegium. Någon rättelse i stort har ej vunnits. Men de omnämnda förhållandena giva fortfarande ett naturligt stöd för ett ingripande till stöd icke minst för jordbruket på de två förstnämnda donationsjordarna.

Kommitténs majoritet enades under början av sina förhandlingar om att föreslå expropriation

dels för utbrytning av 'de redan färdiga bondelägenheterna d. v. s. den redan uppbrutna inägojorden jämte åbyggnader, vartill borde läggas husbehovsskog, odlingsmark och bete' (Frilösning av arrendejordbruk),

dels för att 'i erforderlig mån med inägor, husbehovsskog, odlingsmark och bete komplettera jordbrukslägenheter, som i följd av 1896 års ägostyckningslag i stor utsträckning börjat avstyckas på ett ur jordbrukssynpunkt mycket otillfredsställande sätt och som det vore fara värt att man skulle skynda sig att så förfara med de flesta lägenheterna, innan kommitténs förslag till ny ägostyckningslag vunnit tillämpning' (Komplettering av ofullständiga jordbruk); och

dels för 'utbrytning från den myckna odlingsmarken å bolagshemmanen av självständiga jordbruk' (Bildandet av nya jordbruk).

Kommitténs majoritet ägnade mycken tid åt arbetet med att giva form åt dessa tre förslag. I sistone avstod emellertid majoriteten av kommitténs majoritet från att redan då framlägga de två förstnämnda förslagen utan ansåg sig böra lämna dem tills vidare åt framtiden.¹

Kommitténs majoritet gjorde ock ett särskilt uttalande om expropriationsrättens principiella berättigande. Därvid yttrades bl. a.:

»I de flesta länder har visserligen expropriationsrätten ännu icke utsträckts till fall av ifrågavarande beskaffenhet. Men inom den statsvetenskapliga doktrinen är tämligen allmänt erkänt, att det område, varöver expropriationsrätten närmast kan tänkas komma att utbreda sig, just är såsom i de föreliggande fallen jordfördelningens, och att inga oöverbinnerliga inkast kunna göras mot tanken att genom expropriation spränga en allt för långt driven monopolisering av jorden för att därigenom åstadkomma den från social synpunkt önskliga uppdelningen av landets jord. Denna tanke har också under senare tider kommit till uttryck i den engelska, den skotska och den irländska lagstiftningen.»

Efter världskriget blev denna tanke genomförd i åtskilliga europeiska länder, i vilka jordmonopolet för stora godsägare utgjorde det främsta hindret för att läka sårerna efter kriget samt skapa uppehälle och kultur för småarendatorer och lantarbetare. Dessa agrarreformer genomfördes huvudsakligast genom reduktion av de stora godsen eller således mot ingen eller ringa-

¹ Norrlandskommitténs betänkande del I, sid. 420.

re ersättning. Så skedde exempelvis inom våra grannstater på andra sidan Östersjön, Estland, Lettland och Litauen. Där hade de baltiska baronerna med sina omfattande jordgods utövat månghundraårigt förtryck över den infödda lantbefolkningen. Reduceringen av dessa gods blev en nödvändighet för att kunna bilda fria stater samt giva uppehälle och kultur åt dess befolkning.

Även till Estland och vissa delar av Lettland hade tidigare såsom en förebild sträckt sig även Carl XI:s reduktioner. En omfattande doktorsavhandling därom har nyligen utgivits vid Tartus' (Dorpat) universitet i Estland.

Jordundersökningen, även kallad Värmlandsutredningen.

Emellertid gjorde sig påmind frågan om norrlandslagstiftningens utsträckning även till det övriga riket samt bedömande av speciella jordfrågor för dessa senare landsändar. För ändamålet tillsattes slutligen år 1912 den s. k. jordundersökningen¹ på initiativ av justitieministern Sandström. Sedan den slutfört sitt arbete beträffande Värmlands län, upplöstes kommittén tillsvidare, därför att pengar behövdes för den Hammarskjöldska regeringens härordningsförslag. Jordundersökningen avgav ett betänkande i tre band. Den första delen omfattade jordfördelningen i Värmlands län, den andra delen en allmän utredning samt förslag och framställningar och den tredje en ingående enquête.

Inom första delen förekommo två yrkanden. Det ena avsåg en provisorisk förbudslag för bolag och förening att förvärva fast egendom i Värmlands län. Denna kom aldrig till utförande. En definitiv lag antogs där efter 1917.

Vidare upptogs i nämnda del *en omfattande utredning om kronans gamla skogar i Värmland och den uteblivna avvittringen därstädes*. Kommitterade yttrade:

»Av framställningen syntes uppenbart framgå, att kronan haft äganderätt till stora skogstrakter i Värmland, att dessa genom en myckenhet författningar och förordnanden skolat avvittras från angränsande hemman, att denna avvittring, senast påbjuden uti 1805 års skogsordning, Kungl. Maj:ts brev 1814 och riksdagsskrivelsen 1818, väl påbörjats men sedan aldrig kommit till utförande på grund av oförklarliga hinder, som rests däremot, samt att frågan sedan blivit bortglömd. Vidare är det tydligt, att något frånträdande av sin rätt har kronan aldrig gjort, och den antydan om att en sådan uppgivelse skulle skett redan 1535 är ovan bemött. Man kan till och med säga, att 1805 års skogsordning, i vad den innefattar påbud om kronoskogarnas i Värmland avvittring, fortfarande är gällande, såsom varit fallet med många av denna omfattande författnings föreskrifter, vilka ej uttryckligen blivit ersatta med nya.

Det rättsanspråk kronan här äger torde icke vara preskriberat genom lagen om tjuvårig hävd. Denna avser endast förvärvet av en viss i jordeboken upptagen fastighet såsom sådan men icke den mark, varmed fastig-

¹ Ledamöter voro borgmästaren C. Lindhagen, ordförande, och landshövdingen Gustaf Roos. Sedan kompletterades kommissionen med godsägaren Åke Ingeström, varjämte landshövdingen Roos avlöstes av godsägaren Carl Ros.

hetens innehavare obehörigen utökat dess område genom egenmäktigt besittningstagande. Lagberedningens nya förslag till jordabalk förutsätter emellertid, att lagfart i regel skall hänföra sig till visst till gränserna bestämt område å marken, till skillnad från vad nu på landet gemenligen äger rum. Förslaget innebär därför, jämte hävdetidens förkortande till tio år, att lagen framdeles skall värna även om sådant olaga besittningstagande, som nyss sagts. Det gäller således för kronan att i tid överväga de förhållanden, som i detta kapitel framlagts.»

Denna angelägenhet, på vilken jordundersökningens uppmärksamhet riktades från framlidne kammarrådet Klockhoff, väckte stort uppseende bland de Värmländska skogsbolagen. De publicerade en motskrift. Statens administration synes fortfarande ha föredragit att glömma bort den besvärliga saken. Här föreligger emellertid en allvarlig historia, hur genom ämbetsmäns försummelse eller skuld kronan berövats sin äganderätt till stora kronskogar av dunkla anledningar. De innehavas nu i stället företrädesvis av enskilda bolag, som kommit i besittning av dem utan laga fång. En bortglömd social jordfråga således av stora mått. En privat konfiskation av kronans jord. I de norrländska länen åter fullföljdes avvitrtingarna i laga ordning. Jag har därför i detta sammanhang velat åter erinra om saken. Riksdagen borde rätteligen söka utverka ett klart besked från regeringsmakten, vilket ännu uteblivit.

I jordundersökningens del II återfinnes en sammanfattning av den ingående enquête, som sockenvis fyller den tredje delen på 651 med fin stil tryckta sidor. Sannolikt den utförligaste enquête som i en social jordfråga hitintills verkställts. Dessutom förordades de norrländska förbuds-, arrende- och vanhävdslagarnas utsträckning till Värmland, vilket ock skedde 1917. Tillika föreslogs förbudslagens utsträckning till enskilda skogsspekulanter jordförvärv samt förbud mot utlänningars aktieförvärv, vilket senare ock blev lag.

Jordundersökningen påkallade ock expropriation för jordbruks- och bostadsändamål med godsägaren Ros som reservant. Detta förslag väntar fortfarande på sin lösning. Vidare påkallades i skogsvårdsfrågan uthållningsbruk å större skogskomplex, skärpt skogslagstiftning i allmänhet, förbud för köpare av skogsegendomar att före utgången av viss tid efter köpet utan utsynning avverka skog utöver husbehovet, reglering av skogsbeskattningen och lagstiftning om bildande av kommunalskogor med stöd även av expropriationsrätt. Vidare utlät sig kommittén om andra frågor såsom krediten, kommunikationerna, flottningsförhållandena, undervisning och understöd i jordbruk och skogsvård, fraktlindringar, kontroll även på förvaltningen av statens egendomar och andra allmänna skogar, formen för allmän jords upplåtelse, bondefideikommiss, jordreformen m. m. samt »den egna kraften». Slutligen yttrade sig Lindhagen om bl. a. emigrationsutredningen, jordvärdereformen samt ämbetsmännens inställning till den sociala frågan i allmänhet och den sociala jordfrågan i synnerhet.

Undersökningen hade jämväl under ett kapitel om *intressenas harmoni*

utvecklat samförståndstankens genombrott såsom den oundgängligaste revolutionen även i den sociala jordfrågan.

År 1918 biföll riksdagen en proposition framlagd av justitieministern Löfgren rörande den så kallade ensittarlagen eller husägares rätt att tillösa sig tomtmark till huset. Förut hade antagits en lag om rätt att tillösa sig tomtmark för uppförande av samlingslokaler för folkliga kulturella ändamål. Båda dessa författningar innefattade således ett ingripande i jordbesittningen med stöd av expropriationsrätt.

Jordkommissionen.

Den 29 november 1918 tillsattes på initiativ av justitieministern Löfgren den s. k. jordkommissionen¹ för att fullfölja jordundersökningens avbrutna uppdrag att föreslå ingripande på lagvägarna för brytande av skogsbolags och stora godsägares jordmonopol samt överhuvud taget taga initiativ till ett fullkommande över hela riket av de redan tillkomna lagstiftningarna i den sociala jordfrågan. I instruktionen betonades också expropriationsrätten såsom ett oundgängligt övervägande för vissa av lagvägarnas områden. Vid alla tre jordkommissionernas tillsättning var således av sakens natur och regeringarnas instruktion uttryckligen fastslaget, att lagvägarna var ryggraden samt att organisationen i övrigt var ett komplement för utförande i enlighet av vad lagarna gävo. Vid sidan av denna frammarsch verkade egnahemsrörelsen huvudsakligen såsom en statens lånerörelse med överlämnande åt den enskilde och numera även med stöd av egnahemsrörelsens organisationer av markanskaffning på frivillighetens väg. De två första kommissionerna tangerade i viss mån egnahemsrörelsens näruppgifter och gingo dessutom även bortom denna rörelses rāmärken med erinringar om ytterligare initiativ till främjande av den sociala jordfrågans lösning utöver lagvägarnas och lånerörelsens insatser för ändamålet. Jordkommissionen åter var en ren lagkommission inrättad för att syssla med lagvägarnas huvudsak.

En första åtgärd från jordkommissionens sida var att föreslå revision av *ensittarlagen*, som visat sig i praktiken overksam. Kommissionen inkom med upprepade förslag, vilka i väsentliga delar ledde till en efterföljd.

Likaledes utarbetades förslag till *norrländska förbudslagens utsträckning till mellersta och södra Sverige samt till dess utvidgning jämväl med förvärvsförbud även för enskilda spekulanter* och åtminstone för *bolagsbulvaner*. Hela ämnet sammanfattades i ett omfattande betänkande (del I om rätt att förvärva och besitta fast egendom, 422 sidor). Statistiska utredningar angå-

¹ Ledamöter i kommissionen voro ursprungligen landshövdingen A. R. Hagen, disponenten A. H. Brundin, förtroendemannen A. Hansson, hemmansägarna C. P. Jansson i Edsbäcken och C. J. Johansson i Uppmälby, borgmästaren C. A. Lindhagen, lantbrukaren O. Olsson i Kullenbergstorp, häradshövdingen N. Wihlborg och professorn N. R. Wohlin. I stället för avgångna ledamöter inträdde sedermera i kommissionen godsägaren Å. Ingeström, hovrättsrådet T. B. Wieselgren, häradshövdingen J. Hansson, hovrättsrådet E. M. C. Ehrenborg och landstingsmannen G. Pettersson i Hällbacken. Herrar Jansson, Johansson, Lindhagen, Olsson och Wohlin stodo kvar som ledamöter i kommissionen under hela dess tillvaro.

Kommissionens ordförande voro i ordning efter varandra herrar Hagen, Wihlborg, J. Hansson och Lindhagen.

ende den svenska jordens fördelning på olika slag av ägare och brukare, verkställd på uppdrag av Kungl. Maj:t av statistiska centralbyrån (del II, 496 sidor) bifogades. Vid betänkandet var jämväl fogad en av Sven Odén och Fredrik Sandberg med biträden verkställd utredning om dels jordbruksfastigheters försäljning under de senaste årtiondena till bolag och enskilda personer icke tillhörande den jordbruksidkande befolkningen och dels miniarealen för bondgårdar samt ägostycknings- och jordavsöndringslagarnas tillämpning (del III, 470 sidor).

Vid förslaget var ock fogat ett utlåtande av Lindhagen, omfattande: en motiverad promemoria angående jordfrågan och kommissionens uppdrag; utläggning av »lidandets väg, bilder ur lagförslagets förhistoria»; kommittéväsendet och jordkommissionens utredning; jordfördelningen och sifferstatistiken; industriella önskemål; fastighetskrediten och vissa lagförslagets delar (sid. 311—369).

Detta lagförslag blev aldrig framlagt för riksdagen, ehuru det i huvudsak var enhälligt. Endast avvikelser i detaljer förekommo. Det var särskilt *förvärvsförbudet för enskilda spekulanter* som väckte betänklighet trots det stora behovet och förebild från Norge, där lagstiftningen lärt verkat på avsett sätt. Emellertid föranledde förslaget framläggande för riksdagen 1925 av förbudslagens utsträckning för hela riket, varom provisorisk lag redan antagits, ävensom förslag till en bulvanlag. Det definitiva förslaget innehöll emellertid vissa uppmjukningar i hela lagen med ytterligare undantag från lagen. En av dessa uppmjukningar avsågs emellertid av riksdagen på lagutskottets tillskyndan.

Sedermera avgav kommissionen ett betänkande om *bildande av nya jordbruk* m. m. (del IV, 358 sid.). Detta innehöll tre förslag. Ledamoten Ingeström (»liberal») blev förhindrad deltaga i detta ärende.

Förslaget I (»socialdemokraterna» Lindhagen, Johansson i Uppmälby och Pettersson i Hällbacken) kom med förslag om en allmän nybyggnadsverksamhet i riket. I lagförslaget, omfattande 67 §§, redogjordes under särskilda kapitel för: Jordkommissionens uppgift och arbetsordning, Huvudgrunderna för statens nybyggesverksamhet, Undantag tills vidare, Tillgången på odlingsbar jord, Nybygges omfattning, Nybygges utbrytning, Expropriationsinstitutets utveckling i Sverige till att omfatta även social expropriation av enskild mark, Behovet av bestämmelser om tvångsavlösning av enskild mark, Skyldighet att avstå mark, Jordlösen vid tvångsavlösning, Förfarandet vid tvångsavlösning, Finansiella frågor, Nybyggarens personliga förhållanden, Nybygges överlåtelse, Provisoriska stadganden.

Vidare innehöll förslaget lagstiftning om en *statsorganisation för sociala jordfrågor*. Förutom själva lagförslaget, omfattande 21 §§, redogjordes under särskilda kapitel för: Den enskilda skogsvårdens organisation, Den tekniska jordbruksvården, Organisationen av statens domäner, Den ecklesiastiska jordens organisation, Den sociala jordfrågans organisation, Motivering till lagförslaget.

I kapitlet om den sociala jordfrågans organisation lämnades en *fullständig*

redogörelse för *egnahemsrörelsens och lagvägarnas samspel i skilda kommittéer och i riksdagen alltifrån jordlägenhetskommittén 1892*. Slutligen övervägdes i förslaget statens omkostnader, ensittarlagens organisation, kolonisation genom emigration och kommissionens yttrande över kolonisationskommitténs betänkande m. m.

I förslaget II (»liberalerna» Ehrenborg och Jansson i Edsbäcken) framlades förslag till lag angående *anskaffande av jord för bildande av nya jordbruk å enskild mark* jämte motiv. Även detta förslag förordade expropriationsrätt.

Förslaget III (»riksförbundarna» Olsson i Kullenbergstorp och Wohlin) inefattade ett allmänt yttrande. I detta avstyrktes sociala expropriationslagar. Åtminstone borde först efterhöras bolagens intresse för medverkan, innan staten skred till tvångsåtgärder. I varje fall borde den sociala expropriationslagens giltighetsområde begränsas till odlingsbar mark, tillhörig bolag eller föreningar för ekonomisk verksamhet samt s. k. skogsspekulanter. Juridiska personers innehav av jordbruksjord vore i regel icke önskelig som social företeelse.

Slutligen redogjordes för tolv utländska länders lagstiftning.

Detta betänkande (del IV) avlämnades till Kungl. Maj:t den 11 november 1922. Det var åtföljt av en redogörelse för resultatet av vissa av jordkommissionen företagna enquêter i jordfrågan, verkställd av nuvarande chefen för riksgäldskontoret Fredrik Sandberg (del V, 239 sidor).

Därefter nödgades jordkommissionen arbeta på skilda avdelningar till följd av regeringens föreskrift den 24 november 1922, att kommissionens arbete, vilket — utan rådgörande med kommissionen eller dess ordförande — »beräknat kunna slutföras» till den 28 februari 1923, skulle upphöra nämnda dag. Anledning till detta påskyndande var närmast den av statsrådet Thorsson på statsrevisorernas initiativ tillämnade stora kommittédöden. I kommissionens skrivelse, med vilken dess betänkande del VI inledes, refereras tilldragelsen närmare. Däremot bibehölls den företrädesvis industriella socialiseringsnämnden.

Kommissionens huvudförslag (Lindhagen, Ingeström, liberal, Johansson i Uppmälby och Pettersson i Hällbacken) innefattades i ett betänkande (433 sidor) omfattande *social arrendelag* (208 sidor), *avlösning av arrendejordbruk och förbättring av ofullständiga jordbruk* genom tvångsbestämmelser, *vanhävdslag, upphävande av fideikommiss* i fast egendom, *anskaffande av tomtmark till bostäder* ytterst med stöd av expropriationsrätt, *utsträckning av de norrländska ägostycknings- och jordavsöndringslagarna till hela riket*, *utlåtande över åbokommittéens betänkande och rationell skogshushållning på bolags och enskildas skogar* av större omfattning.

Särskilt yttrande av Ehrenborg och Jansson i Edsbäcken förelåg om *jordbruksarrenden*, om *uppsikt å vissa jordbruk*, om *rätt för arrendator att inlösa arrenderat område* och om *fideikommissfrågan*.

Olsson i Kullenbergstorp och Wohlin avgåvo särskilt yttrande. De ville icke förorda en social jordlagstiftning, som underläte att taga vederbörlig

hänsyn till de ekonomiska faktorer, vilka måste beaktas vid all social jordlagstiftning. Vad beträffade osäker besittningsrätt till jorden vore vissa ganska ingripande skyddsåtgärder av tidsomständigheterna och med hänsyn till önskemålen att utvidga den självägande jordbrukareklassen inom landet av behovet påkallade. En sådan lagstiftning vore emellertid synnerligen ömtålig och krävde varsamhet.

Betänkandets sista del avslutades med en framställning av herr Lindhagen rörande beredningen av sociala jordfrågor m. m. ävensom återgivande av justitieministern Löfgrens instruktion för jordkommissionen.

Jordkommissionen har härutöver avgivit tre förberedande betänkanden, som ock utgivits av trycket, ävensom åtskilliga infortrade yttranden över fideikommissariers ansökningar hos Kungl. Maj:t om tillstånd att få försälja arrendegårdar.

Jordsakkunniga och kolonisationssakkunniga.

Emellertid ordnades så, att jordkommissionens förslag år 1924 framfördes i riksdagens båda kamrar såsom socialdemokratiska partimotioner, vilka av herr Lindhagen kompletterades med två ytterligare motioner. Dessa motioner biföllos till vissa delar men vunno ej erforderlig majoritet, när det var fråga om expropriation.

Det tillsattes därefter två kommittéer. En, kallad jordsakkunnige,¹ som tillsattes den 20 juni 1924, skulle granska arrende- och vanhävdslagarna samt fick även ett kort uppdrag att yttra sig om regeringens förslag till förbudslagens utsträckande till hela riket. Jordsakkunniges mest uppmärksammade förslag blev att sänka arrendetiden från 15 till 5 år med optionsrätt dock för ny upplåtelse två gånger på 5 år. Det erkändes att dessa förnyelser voro krångliga att få till stånd. Den liberale ledamoten Andersson i Rasjön avstyrkte förslaget. Justitieministern Thyrén följde reservanten i sin proposition till 1927 års riksdag, och i riksdagen upptog ingen nämnda beskärning av den sociala arrendelagen.

Jordsakkunnige åter hade bl. a. i sitt förslag även infört en föreskrift, som gav arrendator rätt till skadestånd om utfästelse i kontraktet om arbetsförtjänst ej uppfylldes. Därom fick då arrendatorn instämma jordägaren till domstol, eller ock erhöi han rätt till uppsägning. Någon tillämpning av en sådan reform kunde väl knappast förväntas. Men den nya paragrafen skrämde emellertid så bolagen i Värmland och Örebro bergslag, att de under åberopande även av den faran under varjehanda hot mot arrendatorerna lyckades få medgivande till dispens inom länsstyrelserna och arrendetiden i stället i allmänhet nedsatt till ett år.

Den andra kommittén, kallad kolonisationssakkunniga,² utsågs den 6 juni 1925. Vid dennas tillkallande hade betonats angelägenheten att till odling

¹ Ledamöter vore riksdagsmännen O. Nilsson i Tånga, D. H. Pettersson i Bjälbo, N. G. Gabrielsson i Teg och G. H. Andersson i Rasjön.

² Medlemmar voro chefen för vattenfallsstyrelsen G. Malm, ordförande, riksdagsmannen lantbrukaren Nils Gabrielsson i Teg och nuvarande landshövdingen Carl Mannerfelt.

ägnad och odlad mark tillgodogjordes för jordbruksnybildning (»kolonisation»). En annan var uppdelning av odlade områden eller äldre egendomar (jordstyckningsverksamheten). Vidare underlättande av *arrendefrilösningen*. Därför »den viktiga angelägenheten att befrämja förbättring och utveckling av ofullständiga jordbruk, varå brukaren hittills ej erhållit nöjaktig utkomst» (»*tilläggskolonisationen*») samt slutligen *annan egnahemsverksamhet* till förmån för dem, som saknade jord eller besutto mindre jordbruk under otillfredsställande omständigheter. Sakkunniga använde ordet »*egnahemsverksamhet*» såsom kollektivbenämning på all denna verksamhet. I instruktionen *undantogs uttryckligen expropriationsrätt såsom föremål för omprövningen*.

De sakkunniga framlade förslag till kungörelse om allmänna grunder för den statsunderstödda egnahemsverksamheten, förslag till reglemente för den statsunderstödda jordanskaffningsverksamheten, förslag till reglemente för den statsunderstödda egnahemslåne- och premielåneverksamheten. Därvid fogades redogörelse över tillgången på odlingsmark, statistik om egnahemslåne- och premielånerörelsen, utredning om hushållningssällskapens utgifter för egnahemsverksamheten samt skildring av egnahemsverksamheten i Danmark och Finland.

Dessa förslag blevo efter riksdagens hörande i huvudsak utfärdade.

Sociala jordutredningen.

Den 4 december 1930 uppdrogs på jordbruksministerns initiativ åt en kommitté på fem personer — sociala jordutredningen¹ — att verkställa utredningar, som av 1930 års riksdag ifrågasatts i anslutning till ett av andra lagutskottet och jordbruksutskottet avgivet omfattande betänkande i egnahemsfrågan och vissa den sociala jordfrågans lagvägar.

Jordutredningen har härefter avgivit:

Förslag till vissa ändringar i den sociala arrendelagstiftningen (5/12 1931 — statens offentliga utredningar 1932: 1).

Förslag till bestämmelser angående egnahemslån åt samfällda jordbruk (17/11 1932).

Förslag till åtgärder för beredande av ökade möjligheter för mindre bemidlade personer att erhålla egna jordbruk (5/12 1932 — statens offentliga utredningar 1932: 33).

Förslag till kungörelse angående bestämmelser om beviljande av uppskov för egnahemslåntagare att erlägga ränta och amortering å egnahemslån (27/12 1932 — statens offentliga utredningar 1932: 39).

Utlåtande över 1931 års skogssakkunnigas förslag den 4 januari 1933 angående åtgärder för ett bättre utnyttjande av landets skogstillgångar, i vad avsåge frågan om uppmjukning av bestämmelserna om bolags jordförvärv (30/1 1933).

¹ Ledamöter voro professorn K. G. Westman (ordförande), lantbrukaren E. B. Andersson i Fältenborg, jägmästaren C. G. L. H:son Tamm, bankofullmäktigen P. E. Sköld och ombudsmannen H. Molander. Bankofullmäktigen Sköld, som utnämnts till statsråd, har efterträtt av redaktören H. Sten. Att deltaga i behandlingen av vissa ärenden har sedermera tillkallats generaldirektören O. H. Malmberg.

Förslag till styckning av vissa kronoegendomar m. m. till arrendejordbruk (^{7/3} 1933).

Förslag till bestämmelser om kostnadsfri rådgivning med avseende å frågor rörande arrendeförhållanden (^{13/10} 1933).

Förslag till åtgärder för att främja komplettering av ofullständiga jordbruk (^{27/10} 1933 — statens offentliga utredningar 1933: 33).

Utlåtande om de sakliga synpunkter, som böra beaktas vid den fortsatta handläggningen av frågan om ändringar i gällande inteckningslagstiftning, avseende att, utan minskning av inteckningshavares säkerhet, bereda ökade tillfällen till utbyte av jord (^{2/2} 1934).

Förslag till åtgärder för att hindra skogsodling på åkerjord (^{25/5} 1934).

Förslag till åtgärder för att förhindra kringgående av arrende- och uppsiktlagarna genom ändring i de utarrenderade fastigheternas areal (^{20/6} 1934).

Betänkande om åtgärder för att bereda ökade möjligheter för den mindre bemedlade befolkningen på landsbygden att förena småbruk med hemindustri, hantverk, hemslöjd, pälsdjursuppfödning m. m. (^{12/12} 1935).

Yttrande över en promemoria om avveckling av fideikommiss, i den mån det ingick i jordutredningens uppdrag (^{21/12} 1935).

Utlåtande i ett ärende angående fiskeribefolkningen.

Dessutom sysslas för närvarande med utlåtanden över förtydliganden av 19 kap. 3 § i jorddelningslagen och frågan om frilösning av arrendejordbruk, med vilka utredningen skall vara färdig den 1 juli 1936, då enligt regeringens förordnande den 30 december 1935 uppdraget skall upphöra.

Av förestående redogörelse framgår, i vilken omfattning utredningen även sysslat med lagvägarna. Utredningens majoritet (herrar Westman, Tamm, Andersson i Fältenborg) ha dock tagit avstånd från expropriationslagstiftning. Det ej återtagna förbudet för kolonisationssakkunniga svävade ock över övervägandena. Ledamöterna Molander och Steen ha dock erinrat om en expropriationsrätts ofrånkomlighet, och även Andersson har en gång i annan befattning uttalat sig till förmån för densamma.

1936 års egnahemsutredning och lagvägarnas fortsatta misär.

Emellertid började det levande livet få svårt att finna sig tillrätta i denna laglöshet. Regeringen såg sig nödsakad att 1933 på justitieministerns fördragning framlägga proposition till riksdagen om införande i allmänna expropriationslagen av rätt till expropriation »för att främja bildandet av egna hem» — d. v. s. självförsörjande jordbruk — »eller mindre jordbruk eller för stärkande av ofullständiga jordbruk». Propositionen blev ej bifallen av riksdagens majoritet. År 1934 sade jordbruksministern i regeringens proposition nr 69 till riksdagen, att »starka skäl alltjämt tala för behovet av rätt till expropriation, men med hänsyn till riksdagens ståndpunkt förra året synes hemställan därom ej böra göras». Under riksdagen 1935 betonade regeringen i någon proposition att »stort behov» föreläge.

Den 10 december 1935 förklarade regeringen på jordbruksministerns fördragning att sociala jordutredningen, som sagt, skulle upphöra den 1 juli 1936.

I stället tillsattes åter en ny kommission av »utredningsmän¹ för att verkställa utredning och avgiva förslag rörande egnahemsverksamheten och andra med statens verksamhet på det sociala jordområdet sammanhängande frågor». Någon avsikt att uppmärksamma lagvägarna framgår ej av nämnda utnämning. Ingen av medlemmarne är jurist eller beprövad lagskrivare. Jordbruksdepartementet är för övrigt obehörigt ett giva direktiv för lagstiftning.

I instruktionen för de nya utredningsmännen, vilka kallat sig 1936 års egnahemsutredning, yttrar jordbruksministern emellertid:

»Tillika bör övervägas, om icke det allmänna å detta liksom övriga områden för statens understödjande verksamhet för jordanskaffning med socialt syfte behöver hava till sitt förfogande en rätt till expropriation av erforderlig mark. Visserligen torde i allmänhet jord kunna erhållas genom frivilliga avtal. Men erfarenheten torde visa, att understundom ett önskvärt resultat icke står att vinna utan stöd av expropriationslag. En dylik lagstiftning bör helt naturligt utformas under hänsynstagande även till jordägarens berättigade intressen.»

Nu var således det starka behovet från åren 1933—1935 åter tämligen försvunnet. Det är icke sant, att jord i regel frivilligt kan anskaffas. Det strider redan mot de mäktigaste av alla lagar nämligen naturlagarna. Inom varje människas barm bor dels en kapitalist, som gärna vill behålla vad han har, och dels en kommunist, som gärna vill dela med andra vad han icke har. Det bestyrkes också av folket i orterna och de tre lagkommissionernas enquêter. Norrlandskommitténs förslag till ny ägostyckningslag, som ock ledde till lagstiftning, var byggd på erfarenheter från 1896 års ägostyckningslag. Ända till 1905 gav sistnämnda lag bolagen en eftersträvad möjlighet att utstycka av de förvärvade bondehemmans små fattiga ofullständiga jordbruk, vilket ock var tillåtet i Värmland ända till 1917 och utvägen användes även där flitigt liksom ock förmodligen i andra delar av riket.

Bolagen ha ingen anledning att vara välgörare, och det kräves icke heller av dem. Det är egendomligt att det finns lagstiftare, som frivilligt föreställa sig, att bolagen i regel äro villiga att släppa till odlingsmark, på vilken kan växa skog samt växtlig skog till husbehovsvirke för att sålunda gagna sina tidigare jordbruk, som just utstyckats så magert som möjligt för att bolagen skulle få behålla hela skogen jämte odlingsmark. Detta endast som ett exempel.

Det hade varit önskligt, synes mig, att regeringen genom sin justitieminister formulerat saken mera som en order för kommittén att överväga expropriation såsom yttersta medel i anslutning till vad justitieminister Löfgren gjorde i sin instruktion den 29 november 1918 för jordkommissionen. Emellertid har, såsom ock av mig i en petition den 14 december 1935 till regeringen påkallats, regeringens förbud i instruktionen den 6 juni 1925 för kolo-

¹ Till ledamöter ha utsetts generaldirektören i lantmåteristyrelsen O. H. Malmberg som ordförande samt såsom övriga ledamöter riksdagsmannen i första kammaren lantbrukaren N. G. Gabrielsson i Teg, riksdagsmannen i andra kammaren J. A. Andersson i Tungelsta, direktör N. Collin, verkställande tjänsteman i statens jordnämnd, lantbrukaren A. Mårtensson i Rynge, jordbrukskonsulenten B. A. Nilsson i Borås och agronomen W. Svensson i Ljungkile.

nisations-sakkunniga att syssla med expropriationsfrågan omsider avförts från dagordningen, och detta är ju alltid en liten vinst i princip.

I proposition nr 46 till 1936 års riksdag har på förslag av jordbruksministern äskats anslag för jordanskaffningsverksamhet inom Västerbottens och Norrbottens län. Denna anskaffning har stött på svårigheter, och därför måste den nu göras »effektiv på alla sätt». Men icke ett ord i propositionen eller ens i jordbruksministerns yttrande förekommer om expropriation och således ännu mindre förslag om åtminstone en provisorisk expropriationslag för de båda länen, som är lätt att formulera. Däremot yttrar jordbruksministern, överraskande säkerligen för hela landet, »att jordbruksnybildning på oodlad mark inom riket i princip icke bör ske annat än i Västerbottens och Norrbottens län». Därmed blir ju bekymret för expropriationsfrågan i viktigare delar än mer undanröjt.

Dessa ständiga nya utredningar om egnahemsfrågan och dess jordanskaffning på frivillighetens väg, under det att tystnaden breder sig över lagvägarna, ådagalägger ett fruktlöst famlande fram och tillbaka. Olämplig organisation eller otillräckligt med pengar äro möjligen en bidragande orsak. Men svårigheterna bottna uppenbarligen främst i det ängsliga undvikandet av det väsentligaste, som uppnås endast med stöd av lagvägarna i deras skilda utformningar. Utan *lagarnas rättvisa* och sökande efter lika rättvisa för alla ingen fullkomning och utan fullkomning ingen tillräcklig effektivitet.

Det är emellertid ej farligare ställt i riksdagen exempelvis med en av lagvägarna, expropriationsvägen, än att, när en avsevärd minoritet inom andra lagutskottet år 1935 gick i selen för *expropriationslagstiftning i vissa fall*, så avslogs denna sak i andra kammaren med allenast 71 röster mot 69 och i första kammaren med 62 mot 40.

De svenska jordmonopolens äganderättsfråga.

Ur min reservation till norrlandskommitténs betänkande år 1904 återgives här följande avslöjande beträffande *kronans avvittringsverk »för landets uppodling och bebyggande»* genom nya nybyggen och gamla hemmans utvidgning.

»Hemmanet Grubban nr 1 om 2 öresland i Ytter Hogdals socken i Jämtlands län såldes 16 december 1781 av Olof Jonsson till sonen Jon Olsson för 66 R:dr 32 sk. banko, 22 december 1811 av Jon Olsson till sonen Per Jonsson för 400 r. g. d. och 29 maj 1840 av Per Jonsson till sonen Jon Persson för 1,100 r. g. d.

Under 1840- och 1850-talen ägde avvittringen rum i socknen. Grubban nr 1 fick därvid en ökeskatt av 3 öresland med därå belöpande skog. Men då intill hemmanet gränsade en skogstrakt om 2,500 tunnland, som ej lämpade sig till nybygge, övertalade avvittringsstyresmannen (då särskilt tillförordnade kaptenen Sven Petter Bergman) ägaren av hemmanet att emot en ökeskatt av 3 öresland låta även denna trakt skrivas på hemmanet. Detta blev härigenom inalles 8 öresland med en skogsareal av 5,500 tunnland.

Den 10 februari 1864 lyckades det en för förfalskningsbrott straffad person och två andra personer att köpa hemmanet av Jon Persson för 40,000 kronor. Två år därefter sålde dessa hemmanet för 70,000 kronor till A. Forssell i Sundsvall. Den 25 april 1872 sålde denne hemmanet för 105,000 kronor till C. P. Sundvallsson i Ljusdal, vilken samma år överlät det till Woxna-Ljusne bolag för 300,000 kronor.

År 1874 blevo alla träd å Grubban, som voro 11 tum i genomskärning 21 fot från marken, uppräknade av en Woxna skogsförvaltare v. Greijertz, vilken först fick antalet till 377,394, men då bolagets styresman ej trodde detta, verkställdes omräkning med det resultat, att det fanns 407,954 sådana träd. Då dylika timmerträd betalas med 6 à 8 — ja å skogsauktioner med ända till 9 kronor — pr träd å rot, så representera ensamt dessa träd ett värde av minst 2,500,000 kronor.

Meddelaren av dessa uppgifter tillägger, att detta blott är ett exempel bland tusenden; och detta kan den, som reser omkring i orterna, lätt övertyga sig om.»

Den förenämnda reservationen innehåller ock med siffror verifierade berättelser, lika förundransvärda, över de obeskrivliga vinningar, som den industriella jordäganderätten skördat av kronans skogsdonationer i rekognitionsskogar, stockfångsprivilegier och annorledes till industrien utan förutseende, som på den tiden visserligen var mera förklarligt. Med dylika förläningar donerades också människorna, som på grund av gamla kronoupplåtelse bodde där och odlade sina tegar. På enahanda sätt står det till med kronoskogarna och deras jordfolk, som i Värmland tillfölo industriella företagare till och med utan laga fång.

Även de gamla jordbruken, som utvidgades genom avvitrningen, voro i landets skogsbygder och nästan uteslutande i de nordliga delarna av landet uppkomna genom kronans nybyggesväsende med stöd av jord, penningar och skattelindringar.

Rätta propositionerna för det nu så fruktade ingreppet i jordmonopolens enskilda äganderätt, som i strid mot all världshistoria betraktas som oangriplig, det vill säga helig, belysas bjärt av dessa talande siffror. När sådana hemman i tusental genom avvitrningarna i Norrland och Dalarna i strid mot kronans avsikter avkastat så mycket åt skogsindustrien, så kan man fråga sig, vilken orätt som begås mot den nutida »jordägaren», om de från sådana hemman av industrien i mängd avstyckade fattiga inägorna med åbyggnader förstärkas och kompletteras med närliggande odlingsmark och hushållsskog och de som ännu ej avstyckats tillförsäkras tillräckligt med odlingsmark och husbehovsskog.

Rätteligen borde sådana småsaker reduceras och upplåtas till jordbrukaren på betryggande villkor utan att den betryckte lilla jordbrukaren behöfde betala något därför. Jordkommissionens majoritet tillät sig av nämnda anledning åtminstone förorda en förkortning i frilösningspriset. En upplyst diktator skulle nog övertäkt även den förra utvägen. Man kan ju kalla den för beskattning, ty något annat skulle den ej vara. I beskattningsväg genom arvskatt och annorledes tillåter sig staten redan nu våldsamma konfiskationer av större penningekapital. Varför skall då det stora jordkapitalet, sär-

skilt när det tillhör juridiska personer och således ej går i arv, gå alldeles fritt till och med från detta bidrag till folkförsörjningen?

Det är då, synes mig, oerhört att statsmaktens representanter för närvarande skola till sin stora majoritet vara till den grad klassbetonat inställda, att de, efter en sådan ofantlig plundring av kronans jordegendom, icke ens tillåta, att dessa smulor mot penningersättning återgå till dem, för vilka kronans donation var avsedd.

Detta blev således i denna punkt resultatet av den allmänna rösträtten, vilken vi i seklets början ägnade så mycken hänförelse. Min egen första rösträttsmotion inleddes intuitivt med de anspråksfulla orden: »Statsmaktens växande obenägenhet och oförmåga att taga hand om en stor fråga, som ej kan avvisas, utgör vanligen ett symtom på att frågan nalkas mot sin lösning.» Så skedde ock då. Skall en sådan förväntan även kunna ställas i utsikt även när nu den sociala jordfrågan allt starkare klappar igen på de tillstängda partidörrarna mot intressen, som i vår tid fortfarande genom sina jordmonopol och deras befryndade förankringar förvägra till och med mot betalning barmhärtighetens gåva åt de ringaste av modernäringens utkomstsökare?

Vem täljer vidare de hårda öden, som samlat menige odlares spadtag till *stora gods* »med underlydande» i Svealand, Götaland och Skåne? Är icke även denna allmoge, såsom skedde för trehundra år sedan, förtjänt av att »återvinna sin forna självständighet»?

Erfarenheterna under kristidens arbetslöshet visade ju, att *småbrukare krävde de minsta understöd*. I dessa hem fingo även de arbetslösa barnen från städerna, industri, handel och sjöfart tak över huvudet och ett nödortfigt bröd. I de gamla odalhem, som i ofantlig utsträckning utstyckats till *ofullständiga jordbruk*, skulle dessas fullkomnande giva särskilt i nedgångstider arbetstillfällen för det egna hemmets förvandling åter till ett självförsörjande jordbruk.

Partierna.

Högern kan förmodligen knappast vinnas, sedan den patriarkaliska konservatism, som var med oss 1901, nu av tiden härjats. Det liberala partiet, nu kallat folkpartiet, har glömt, att det var icke minst på de liberala småbrukarnas axlar, som fördämningarna brötos vid sekelskiftet genom förvärvsförbudets revolution, utsträckt till hela riket. Bondeförbundet, som väl omfattar företrädesvis medelstora självägande bönder, storbönder och godsägare, har hitintills ej funnit tid till större intresse till övers för sina ringare anförvanter, som på modernäringens utkanter kämpa om rätten till jord.

Det socialdemokratiska lönearbetarepartiet har haft och har tillräckligt att syssla med i sin egen närkamp för förbättrade villkor och skydd av sociala lagar. Bakom det ligger dock nu stor makt. Och därför står även and-

ra lagutskottet i givakt inför deras tidsbetonade krav. För det lilla jordfolket, som slogs ut ur riksdagen av den allmänna rösträttens proportionella val, är maktställning i rikets styrelse förlorad. Med dem sympatiserar nu endast lönearbetarepartiet, i den mån det från egna bekymmer får tid och utvägar därtill.

Staaff och Branting buro icke den sociala jordfrågan i blodet. Men de förstodo intuitivt dess betydelse och stödde därför det lilla jordfolkets krav. Särskilt gällde det Branting. Men realpolitiker som han var yttrade han ibland, att arbetarna och småbrukarna måste organisera sig var för sig och gå skilda var och en för sitt intresse med visshet att finna varandra i de väsentliga avgörandena. Så länge han stod kvar i sin kraft hade ock jordens lagvägar och i all synnerhet de i honom ett beskydd.

För min del har jag alltid gjort gällande, att dessa två grupper böra sammansvetsa sig till ett, om humanitet åt alla skall någorlunda slå igenom redan i vår tid.

Detta har också börjat nu gå upp för lönearbetarpartiets och bondeförbundets ledningar. Begreppet »*arbetare och bönder*» ligger även hos oss på tungan och därifrån har det börjat föras ut i praktiken. Med denna nya uppmarsch har vunnits ett samarbete mellan socialdemokrater och bondeförbundare med överenskommelser om skäliga priser för de senares jordbruksprodukter mot vederlag till lönearbetarna i utvägar ur arbetslösheten och hemlösheten. Och det är vackert så.

Nu måste dock ett nytt steg tagas. Begreppet arbetare och bönder betyder hos oss för tillfället »*arbetare och storbönder*» eller åtminstone »*arbetare och besuttna bönder*». Även jordfolket på svältgränsen och de alldeles jordlösa eller med andra ord arbetslösa som jordbrukare måste vid sidan av lönearbetarna komma med i samförståndet. Jordbruksministerns uttalande i årets proposition om social jordanskaffning i Västerbottens och Norrbottens län att odling av odlingsbar jord bör i princip ej förekomma annat än i nämnda två län kan knappast förklaras. Måhända vill det vara en liten samförståndstrevare i flörtstadiet med de besuttna böndernas bondeförbund. Denna lockelse är dock ej inriktad på vidgandet av samförståndet till förmån för jordfolkets på svältgränsen verkligt »*heliga äganderätt*» till sin andel i fäderneslandets jord.

Förutsättningslös utredning.

Ingenting är så hopplöst, som när en stor fråga, som är gammal, känd och utredd i oändlighet skjutes åt sidan av en ny så kallad »*förutsättningslös utredning*» såsom om ingenting vore hänt och känt förut. Det är dödsmärket icke minst för den sociala jordfrågan. Och man far säkerligen vilse, om man tror sig med sådana formuleringar kunna locka röster till denna heliga sak från dess vedersakare.

För en viktig och följaktligen alltid svår frågas lösning kräves en egen vilja och ett fattat mål. Vi måste gå frågan in på livet. Endast där dessa

förutsättningar äro för handen finnes också en väg. Inom norrlandskommitténs åttamannamajoritet med skilda riktningar dessutom bland de fyra konservativa och de fyra liberala fanns blott en vilja och en själ inför den stora uppgiften. Mina erfarenheter äro omfattande, men aldrig har jag vare sig förr eller senare varit med om en från partisanne så frigjord realpolitik.

Hur kan man då vilja förorda »löslighet» i »förutsättningarna». Förutsättningarna bli först vad de skola vara med inre besjälighet hos dem, som utdela befogenheterna, och dem, som sättas till arbetet. Därpå hänger det. Och vad är det särskilt för mening i att begära en konturlös, ny utredning om sådant, som ligger i sakens natur, om sådant som är känt, om sådant, som liksom i detta fall är med stora omkostnader för staten ända till leda »utrett».

Yrkanden.

Det blir för vidlyftigt att bemöta utskottets skäl för sina avslagsyrkanden i allt som berör något väsentligt. De bemöta, synes mig, sig själva och äro för övrigt gamla bekanta, som blivit tidigare många gånger granskade.

Från övriga reservanter är jag skiljaktig så tillvida, att jag vill främst förorda, att på grund av samtliga motioner ett samlat övervägande omsider företages om återupptagande av den sociala jordfrågans lagvägar.

Vidare kan jag, som sagt, ej förena mig med dem i deras uppfattning, att vi böra slå oss till ro med tomma yrkanden om »förutsättningslösa utredningar» och ännu mindre om hänvisning till att sådana utredningar blivit anbefallda åt sociala jordutredningen eller 1936 års egnahemsutredning. De äro varken till sin sammansättning eller instruktion av regeringen utskickade för ett beträdande av lagvägarna. De måste lätt även få det intrycket, att denna frånvaro av förutsättningar i uppdraget icke är ägnat att göra en prövning av lagvägarna till en allvarlig nödvändighet.

Under sådana förhållanden är det väl så mycket mera erforderligt att även nämnda »utredningar» åtminstone genom riksdagens uttalande nu erinras om vikten att omsider gå effektivt till handling. Det är ock nyttigt för saken och fördelaktigt för regeringen, att påminnelser göras om folkets och ej blott om »vederbörandes ämbetsverks» uppfattningar i angelägenheter, som mer eller mindre behandlas däruppe.

Slutligen är jag ej sinnad att i likhet med övriga reservanter förorda en samlad utredning bara om *arrendelagstiftningen*.

I sitt slag är enligt min erfarenhet och mening *kompletteringen av de ofullständiga jordbruken lika viktig*. Här möter den andra försummade jordbrukarklasen. Dess sociala jordfråga har stått på dagordningen alltsedan den upptogs i norrlandskommittén. Den har även av regeringsmakten vid flera tillfällen förklarats vara en stor fråga för landet, som måste skyndsamt lösas. Olika »utredningar» ha ock fått i uppdrag att syssla där-

med, men det blir aldrig någon handling, som betyder något, och detta av samma begripliga skäl varom ovan talats.

Det måste väl således nu anses vara ett känt faktum, att det finns ofullständiga gamla bondejordbruk, som utbrutits ofullständigt och därför åter måste beredas möjligheter till utvidgning med odlingsmark och husbehovsskog från de fastigheter, varifrån de blivit oriktigt utbrutna. Kapitlet ovan om de svenska jordmonopolens äganderättsfråga lämnar tillräckligt med exempel.

Sociala jordutredningens majoritet synes numera vara den enda instans, som ej känner till om ofullständiga jordbruk finnas, som berövats sina möjligheter till självförsörjning genom oriktiga utbrytningar. Utredningen har skrivit till myndigheterna och frågat, om någon hos dem anmält sig till att erhålla tilldelning av jord eller skog eller båda delarna. Så liten erfarenhet har utredningen om människans natur. Innehavarna av dessa ofullständiga jordbruk ha aldrig tänkt på några utvidgningar, därför att de med rätta tro och tro det fortfarande vara omöjligt. Allra minst gå de till sina närmaste myndigheter, som de väl veta icke kunna skaffa dem någon jord.

Under egnahemsrörelsens historia har anskaffandet av nya egna hem nästan alltid förtäckt eller öppet flankerats av en rörelse att *avskaffa befintliga egna hem* och att med skiftesväsendets hjälp tillåta tillkomsten av ofullständiga jordbruk.¹ När skall detta dubbelspel upphöra? I alla tider har därför en jordreform tagits upp av staten. När den ställt utvägar till hands, då först få vederbörande jordbrukare kännedom om att omöjligheten blivit förbytt i möjlighet. Och då först anmäla de sig men icke hos myndigheter, som ej ha med saken att göra, utan hos den institution, som staten skapat enkom för att göra de ifrågavarande omöjligheterna möjliga. Så enkelt är det.

Beträffande *frilösning av arrendejord* så sammanhänger den nära med optionsrätten. Den är endast en fulländning av densamma. Således böra de båda sakerna ej skiljas från varandra. Av intresse är den i mitt särskilda yttrande till norrlandskommitténs betänkande (sid. 409—410) framlagda specifikationen av svar från sockenombud, länsmän, lantmätare och jägmästare på kommitténs fråga (nr 23) »Kan arrendesystemet överhuvud taget anses lämpa sig för ortens förhållanden?» Svaren från de 5 länen äro överväldigande nekande.

Förbudslagens utsträckande till *enskilda spekulanter*, liksom från början skett i de sociala arrende- och vanhävdslagarna, upptogs av mig redan i norrlandskommittén. Frågan har sedan i alla instanser följt förbudslagens överläggningar och förslag i hälarerna. Jordkommissionen anslöt sig enhälligt till tanken och dess förslag bör en gång genomföras såsom på visst sätt skett även i Norge. Det är en påkallad konsekvens av förvärvsförbudet för bolag. Därigenom komma vi ock ifrån de många besvärigheterna med bulvanlagen, som sökte drabba endast ett visst svårbestämt och svårhanterligt slag av enskilda spekulanter.

Från motståndarna till en avsevärd jämkning av skogsbolagens, enskilda

¹ Se reservationen till andra lagutskottets utlåtande nr 18 år 1933.

spekulanters och stora godsägares jordmonopol till förmån för och även frigörande till sist av »underlydande småbrukare» och tillhandahållande av ny odlingsmark med husbehovsskog erinras lösligt och i strid mot människans natur och kända förhållanden oavlåtligt — som ock presentationen ovan av kommittéväsendet i ärendet visar — att *endast* »*frivillighet*» kan komma i fråga, helst jord i regel står till buds. Detta är då från fall till fall visat vara ett lösligt tal i strid mot människans natur och kända förhållanden. Det garanteras icke heller något om jordens rätta belägenhet, omfattning, beskaffenhet, pris m. m. i alla förekommande fall.

Men om så vore, som det alltid invändes, då är det väl ingen risk att stifta lagar för undantagen. Ingen regel nämligen utan undantag. Man borde väl tvärtom ogilla, att det kan finnas jordägare, som spränga den stora fronten av ovanlig välvilja på alla sätt just i denna punkt från det enskilda jordmonopolet. Så sker dock icke alls.

Detta är väl det bästa beviset för att man känner med sig, att lagvägarna få ett rikt verksamhetsfält för möjlighet att framtvunga skäliga överenskomelser. De gudomliga lagarna ha ännu ganska litet att säga till om i fråga om besittningen av jorden, det kostbaraste av allt. Det förenämnda talet är därför ingenting annat än partipolitik, vilket visserligen också är en mänsklig företeelse.

Jordmonopolens insats i människornas liv har alltid för dem varit det stora bekymret om monopolen varit för mycket enarådande, ett mindre allmänt bekymmer, så länge de varit mera spridda, men alltid ett bekymmer. Vetenskapen har därför ansett sig exempelvis om antiken kunna fastslå: »I alla antikens stater har jordägarens allt större frihet gentemot statsmakten småningom lett till jordens centralisering och monopolisering. I och med denna monopolisering har den gamla världen gått under.»

Jag inskränker mig således till en början till den hemställan,

att riksdagen — i anledning av samtliga förevarande motioner berörande den sociala jordfrågans lagvägar — ville anhålla, att Kungl. Maj:t, med ledning av kända sakförhållanden, det ofantliga under tiderna samlade arbetsmaterialet och eventuellt ytterligare utredning ville på lagvägarna föreslå riksdagen skäliga jämkningar *i bolags, spekulanters och större godsägares jordmonopol* till gagn för det menige jordfolket i betryckta omständigheter.

Skulle detta ej bifallas, nödgas jag påkalla riksdagens bifall till nedan under särskilda punkter angivna *avvikelser från det av utskottet under en mängd punkter uppdelade ämnet, allt under de ovan i det allmänna yrkandet formulerade förutsättningarna.*»

Beträffande punkten I (frågorna om komplettering av ofullständiga jordbruk, bildandet av nya jordbruk samt expropriationslagstiftning för jordbruksändamål):

av herr *Lindhagen*, som hemställt,

att yrkandena i motionerna I: 8 under 2 och II: 13 om ett övervägande av en effektiv komplettering även på lagvägar av ofullständiga jordbruk måtte av riksdagen bifallas,

att yrkandena i motionerna I: 8 under 4) och II: 13 om ett övervägande av nya självförsörjande jordbruks nybildning även på lagvägar måtte av riksdagen bifallas, samt

att yrkandet i motionen II: 362 om övervägande av en moderniserad expropriationslagstiftning för vissa jordbruksändamål måtte av riksdagen bifallas.

Beträffande punkten II (frågor rörande arrendelagstiftningen) i dess helhet:

1) av herrar *Linder*, *Norman*, *Olof Carlsson*, *Hage*, *Olovson* i Västerås, *Petersson* i Hällbacken och *Molander*, fru *Nordgren* samt herrar *Hermansson* och *Cruse*, vilka, i den mån de deltagit i behandlingen av de under II upptagna punkterna A—Q, anfört:

Samtliga de motioner, som av utskottet behandlats under denna avdelning, beröra arrendelagstiftningen och syfta till ändringar på ett flertal punkter av nämnda lagstiftning.

Då reservanterna gå att taga ståndpunkt till nämnda motionsyrkanden, är det nödvändigt att som utgångspunkt för ställningstagandet fatta position till en viktig principfråga, nämligen den, om en lagstiftning av detta slag, berörande tvenne parter, bör i stort sett vila på *avtalsfrihetens* princip, eller om lagstiftningen i betydande utsträckning bör utformas efter principen, att lagen skall i form av tvingande bestämmelser — eventuellt med dispensmöjligheter i vissa fall — särskilt slå vakt om den ena partens intresse, med hänsyn därtill att denna part måste anses ha mindre förutsättningar att bevaka sina intressen i förhållande till den andra och starkare parten.

Reservanterna ha i detta avseende den uppfattningen, att en arrendelagstiftning, som skall reglera förhållandet mellan jordägare och arrendator, i betydande utsträckning måste — särskilt då jordägarparten är en ekonomisk sammanslutning eller en enskild jordägare med större jordinnehav — utformas efter det senare alternativet, ur sociala utgångspunkter samt till skydd för arrendatorsparten, vilken, om icke undantagslöst så dock generellt sett, måste, då det icke är fråga om rena affärsarrenden, betecknas som varande den svagare vid förhandlingar och uppgörelser med motparten.

Denna uppfattning har också i större eller mindre utsträckning omfattats av lagstiftarna och tagit sig uttryck i gällande arrendelagar. Främst fram-

träder detta sakförhållande i den norrländska arrendelagen samt den sociala delen av den allmänna arrendelagen.

Emellertid existerar det, framför allt i de delar av landet, där bolag och andra större jordägare besitta en avsevärd del av jorden, en betydande och enligt reservanternas mening välgrundad opinion, som kräver en ytterligare reformering av lagstiftningen i här nämnd riktning, d. v. s. till skydd för arrendatorsidan, varvid särskilt framhålles, att arrendatorer å jordegodommar, ägda av *enskilda* personer, endast i undantagsfall omfattas av den nuvarande arrendelagstiftningens sociala bestämmelser. Sedan flera år tillbaka ha också varje år i riksdagen framförts upprepade motioner, vari sådana krav framförts. Vid innevarande riksdag har denna opinion tagit sig uttryck i ett flertal motionsyrkanden *dels* från representanter från arbetarpartihåll, *dels* även från bondeförbundet. I övrigt torde man kunna med avseende på dessa motioners ursprung påstå, att flera av motionsunderskrivarerna äro personer, som leva arrendatorns liv eller ha en liknande livsföring och alltså ha en på erfarenhet grundad uppfattning om de frågor, som beröras i motionerna. Ett flertal av motionsyrkandena torde också vara ett direkt uttryck för de önskemål, som omfattas av den organiserade arrendatorsklassen i sin helhet.

Utskottets majoritet har, som framgår av dess utlåtande, ansett sig böra begära en utredning rörande *ett mindre antal* av de i motionerna berörda frågorna. Reservanterna ha däremot den uppfattningen, att — då nu en sådan utredning synbarligen kommer till stånd — den bör få omfatta en större del av de problem, som beröra arrendatorerna, och att den bör bli förutsättningslös och taga upp till diskussion frågan om ett bättre utformat och till arrendatorer under vissa enskilda jordägare utsträckt lagskydd för arrendatorsklassen — givetvis under ett behörigt hänsynstagande även till jordägarnas intresse. Utredningen bör alltså få i stort sett omfatta arrendelagstiftningsfrågan i sin helhet främst på de punkter, som beröras i de väckta motionerna. Här böra dock eventuellt undantagas vissa spörsmål, där det kan påvisas, att utredning redan pågår eller där bärande motiv möjligen kunna anföras *mot* en utredning. Sådana punkter äro exempelvis punkterna i utskottets utlåtande II B, II G, II H, II M och II N. Rörande skälen för att dessa spörsmål ej torde behöva upptagas till omprövning hänvisa reservanterna till utskottets utlåtande.

Ävenså vilja reservanterna i detta sammanhang betona, att, då de med avseende på punkten II P »Kontroll över arrendelagstiftningens efterlevnad» inskränkt sig till att yrka bifall till utskottets förslag, så förutsätta reservanterna, att Kungl. Maj:t kommer att söka åstadkomma största möjliga effektivitet över lagstiftningens efterlevnad med användande av de möjligheter, som redan existera.

Den av reservanterna framförda meningen, att utredningen bör få en vidare omfattning än vad utskottet förordar, grunda reservanterna bl. a. på den uppfattningen, att de olika problemen inom detta lagstiftningsområde ha ett sådant sammanhang och gripa så in i varandra, att man — då det gäller

en förutsättningslös utredning — icke bör förbjuda, att en utredning, som sysslar med vissa punkter av nämnda lagstiftningsgebit, tager upp till undersökning och diskussion även andra punkter, fallande inom samma område. Så har ej heller i allmänhet skett vid föregående utredningar inom detta område, vilka utredningar fått i stort sett röra sig kring större delen av det förevarande problemet.

Ännu ett skäl, som talar för en sådan mera omfattande översyn av detta lagstiftningsgebit, är enligt reservanternas mening den omständigheten, att det nu skulle vara önskligt att få till stånd ett slutligt överbäggande av samtliga de förslag, som föreligga från olika beredningar — jordkommissionen, jordsakkunnige och sociala jordutredningen — vilka icke ännu på ett flertal avsnitt lett till en lagstiftning. Slutligen torde man kunna säga, att tillblivelsen av vår arrendelagstiftning, åtminstone evad det gäller huvudgrunderna till densamma, nu ligger så långt tillbaka i tiden — en reformering i viss utsträckning genomfördes som bekant år 1927 — att det även från denna utgångspunkt torde kunna anses rimligt, att lagstiftningen nu gjordes till föremål för en översyn. Såsom ett bärande skäl mot en sådan översyn torde knappast kunna anföras den omständigheten, att jordabalken redan är eller kommer att bli föremål för utredning. Åtminstone ha reservanterna kommit till den uppfattningen på grund av innehållet i ett interpellationssvar, som nyligen avgivits i första kammaren av justitieministern.

Det är icke reservanternas avsikt att här, då det gäller de olika *detaljspörsmålen*, gå in på specialmotiveringar på de särskilda punkterna. Reservanternas uppfattning rörande dessa återfinnes i ett flertal reservationer från socialdemokratiskt håll samt anföranden i riksdagen vid behandlingen av väckta motioner om arrendelagstiftningen under ett tiotal år tillbaka, varför reservanterna hänvisa till dessa. Endast då det gäller ett visst och enligt reservanternas mening synnerligen betydelsefullt avsnitt av arrendelagstiftningen, som här nedan skall beröras, anse sig reservanterna ha anledning att, utöver vad som förut anförts, framföra några synpunkter.

Reservanterna syfta här på de föreliggande motionsyrkandena om optionsrätt, längre arrendetid för arrendator, företrädesrätt för honom till köp vid försäljning av den arrenderade egendomen m. m. — allt yrkanden som speciellt syfta till att genom lagstiftning om ett fortsatt innehav av den brukade jorden åstadkomma *en tryggare ställning för de många arrendatorshemmen* runt om i landet, vilka torde utgöra 20 à 25 procent av landets jordbrukarehem.

Reservanterna anse sig kunna — som utgångspunkt för sin uppfattning, att utredningen bör främst syfta till en tillfredsställande lagstiftning på detta område — framhålla, att det mål, som reservanterna här sikta till, står i god överensstämmelse med en i bästa mening samhällsbevarande uppfattning.

Det är visserligen riktigt, som anförts av utskottsmajoriteten, att dessa problems lösande drager med sig ett ställningstagande till ett flertal andra svårbedömliga spörsmål, exempelvis nödvändigheten att genom offentligt förfarande fastställa vissa arrendepreis samt vissa pris vid försäljning av arren-

degård m. m., eftersom en företrädesrätt för arrendatorn i här förut berörda hänseenden ej skulle ha någon större betydelse, om jordägaren kunde bestämma vilket pris som helst att erläggas av arrendatorn. Men reservanternas finna icke sådana konsekvensåtgärder så otänkbara att realisera och så avskräckande, att detta skulle nödvändiggöra, att man avstode från hela tanken på en förutsättningslös utredning av dessa spörsmål. Då även utskottets majoritet på en annan punkt, II Q, ansett sig kunna gå med på en utredning om medling i vissa fall mellan jordägare och arrendator, finna reservanternas häri en antydning om den väg, som kan tillgripas för lösande även av här nämnda spörsmål.

Slutligen vilja reservanternas starkt understryka den synpunkt, som under diskussionen rörande dessa frågor ofta framförts, nämligen att i ett mycket stort antal fall arrendegårdarna utgöras av jordbruk, som sedan långa tider tillbaka varit utarrenderade, varför de så småningom kommit att betraktas som från huvudgården avskilda jordbruk. Främst där detta är fallet, torde ett hänsynstagande till arrendatorns krav på fortsatt och tryggad besittningsrätt under rimliga villkor samt företrädesrätt vid försäljning av egendomen kunna anses vara väl motiverat, både då jordägaren är en ekonomisk sammanslutning och då han är en enskild jordinnehavare.

Det finnes nämligen enligt reservanternas mening ingen anledning att — som utskottets majoritet deklarerat under punkt II A — i allmänhet ställa arrendatorer under enskilda jordägare i en sämre ställning än arrendatorer under bolag m. fl. jordägare, genom att låta vissa socialt utformade bestämmelser gälla för de senare men ej för de förra.

Reservanternas ha ej heller den uppfattningen, som omfattats av utskottets majoritet, att det skulle vara lagtekniskt omöjligt att genom en utredning få fram lämpliga och användbara bestämmelser för fastställandet av gränsen mellan jordegendomar, för vilka sociala arrendebestämmelser lämpligen borde gälla, och sådana, som eventuellt icke skulle omfattas av nämnda lagstadganden. Reservanternas ha i nämnda hänseende förslagsvis utgått ifrån, att lagen skulle omfatta arrendejordbruk, som normalt pläga vara utarrenderade.

Under alla förhållanden anse reservanternas, att samtliga här nämnda synnerligen betydelsefulla spörsmål böra upptagas till en förutsättningslös utredning. Härvid måste givetvis även *andra* synpunkter beaktas och övervägas, exempelvis den i en bondeförbundsmotion framförda uppfattningen, att kravet på fortsatt utarrenderande till den förutvarande arrendatorn i vissa fall kan få vika inför det faktum, att jordägaren har en son eller annan nära anhörig, som han önskar placera vid jordbruket. Reservanternas äro ej heller främmande för den uppfattningen, att en förutsättningslös utredning även på en del andra punkter kan giva till resultat, att de framförda reformförslagen måste lösas efter andra linjer än dem, som framförts i de här behandlade motionerna.

Givetvis kan det också inträffa, att lagstiftningen kan bli tvungen att i viss mån taga hänsyn även till sådana omständigheter som den, att en långt

driven lagreforming till fördel för arrendatorerna möjligen kan leda till motåtgärder från jordägaresidan, som kunna medföra nackdelar för arrendatorerna. Men samtliga dessa skäl och motskäl för en reformerad lagstiftning torde under en förutsättningslös och grundlig utredning bli föremål för ett övervägande. Och ett sådant övervägande bör, enligt reservanternas mening, även ske om behovet av lämpligt utformade bestämmelser om rätt för jordägaren att söka och erhålla *dispens* från gällande bestämmelser, då verkligt bärande skäl kunna av honom anföras.

Men även med de reservationer, som här gjorts, ha dock reservanterna den bestämda uppfattningen, att en opartisk och grundlig samt från sociala utgångspunkter verkställd utredning — som även tager som utgångspunkt för utredningsarbetet det obestriddliga förhållandet, att det är *brukaren*, ej *ägaren* av ett arrendejordbruk, som frambringar nyttigheterna — kommer att starkt motivera en reformering av arrendelagstiftningen i här antydd riktning, då det gäller, om icke *alla* de här nämnda punkterna, så dock *väsentliga* och *betydande* delar av nämnda lagstiftningsgebit.

Under hänvisning till denna motivering och under uttalande, att en utredning rörande arrendelagarna alltså bör få en vidare omfattning än den av utskottet föreslagna samt eventuellt bör utsträckas till en allmän översyn av lagstiftningen i sin helhet, komma vi att under skilda punkter här nedan framställa särskilda yrkanden.

2) av herr *Lindhagen*, som hemställt: att, därest hans allmänna yrkande under denna punkt (sid. 88) ej bifalles, riksdagen måtte anhålla, att Kungl. Maj:t — med ledning av kända sakförhållanden, det ofantliga under tiderna samlade arbetsmaterialet och eventuellt ytterligare utredning — ville överväga den i väckta motioner påkallade revisionen av arrendelagstiftningen samt för riksdagen skyndsamt framlägga de förslag, vartill detta övervägande kan föranleda.

Bifalles ej detta nödgas jag såsom övriga reservanter enligt utskottets anvisning splittra mig i detaljyrkanden på sätt nedan sägs.

I förevarande sammanhang får jag därjämte anföra:

Det må framhållas, att enligt min mening motionerna I: 159 och II: 366 samt II: 481 — vilka behandla frågor om ändringar av bestämmelserna rörande minimiarealen för de jordbruk, å vilka norrländska arrendelagen och allmänna arrendelagens sociala bestämmelser samt i anslutning därtill även uppsiktslagen skola äga tillämpning — bort komma till avgörande i kamrarna i ett sammanhang med övriga motioner rörande arrendelagstiftningen.

Beträffande punkten II A (gemensam social arrendelag för hela riket):

1) av herrar *Linder, Norman, Hage, Olovson* i Västerås, *Pettersson* i Hällbacken och *Hermansson*, vilka hemställt,

att riksdagen i skrivelse till Kungl. Maj:t måtte anhålla om en förutsättningslös utredning rörande den i motionen I: 8 framförda frågan om gemensam social arrendelag för hela riket (utsträckandet av vissa sociala bestämmelser till fördel för arrendatorer till att gälla även arrendatorer av andra jordbruk, som normalt pläga vara utarrenderade);

2) av herr *Lindhagen*, som hemställt,

att riksdagen ville anhålla, att Kungl. Maj:t med ledning av kända sakförhållanden, det ofantliga under tiderna samlade arbetsmaterialet och eventuellt ytterligare utredning måtte överväga frågan om en gemensam social arrendelag för hela riket samt för riksdagen framlägga lagförslag i ämnet.

Beträffande punkten II B (frilösning av arrendejordbruk):

av herr *Lindhagen*, som hemställt, att yrkandet i motionen I: 8 om övervägande av frågan om frilösning av arrendejordbruk måtte av riksdagen bifallas.

Beträffande punkten II C (företrädesrätt för arrendator vid köp; skydd mot salubjudande av utarrenderad egendom i vissa fall):

1) av herrar *Norman, Olof Carlsson, Hage* och *Molander*, fru *Nordgren* samt herr *Hermansson*, vilka hemställt,

att riksdagen i skrivelse till Kungl. Maj:t måtte anhålla om en förutsättningslös utredning rörande den i motionen I: 8 framförda frågan om företrädesrätt under vissa omständigheter för arrendator vid köp av arrenderad egendom;

2) av herr *Lindhagen*, som hemställt,

att riksdagen ville anhålla, att Kungl. Maj:t med ledning av kända sakförhållanden, det ofantliga under tiderna samlade arbetsmaterialet och eventuellt ytterligare utredning måtte överväga frågorna om företrädesrätt för arrendator vid köp samt om skydd mot salubjudande av utarrenderad egendom i vissa fall ävensom för riksdagen framlägga lagförslag i ämnet.

Beträffande punkten II D (minimitid beträffande arrenden):

I fråga om utskottets hemställan under 1):

av herrar *Frändén, Tamm, P. Sandström, Skoglund och Sandberg;*

I fråga om utskottets hemställan under 2):

1) av herrar *Linder, Norman, Hage* och *Pettersson* i Hällbacken, fru *Nordgren* samt herr *Hermansson*, vilka hemställt,

att riksdagen i skrivelse till Kungl. Maj:t måtte anhålla om en förutsättningslös utredning rörande det i motionerna I: 285 och II: 486 samt II: 187 framförda spörsmålet om lagstadgande av minimitid beträffande arrenden, i vad det gäller jordbruk, som normalt pläga vara utarrenderade och som ej äro behandlade under II D 1), för att förhindra att jordägarna mot arrendatorernas vilja genomdriva kontrakt med kortvarig, exempelvis ettårig, giltighet;

2) av herr *Lindhagen*, som hemställt,

att riksdagen ville anhålla, att Kungl. Maj:t med ledning av kända sakförhållanden, det ofantliga under tiderna samlade arbetsmaterialet och eventuellt ytterligare utredning måtte överväga frågan om minimitid beträffande arrenden samt för riksdagen framlägga lagförslag i ämnet.

Beträffande punkten II E (optionsrätt till nytt arrende):

1) av herrar *Norman, Olof Carlsson, Hage* och *Molander, fru Nordgren* samt herr *Hermansson*, vilka hemställt,

att riksdagen i skrivelse till Kungl. Maj:t måtte anhålla om en förutsättningslös utredning rörande den i motionerna I: 8, I: 285 och II: 486 samt II: 187 framförda frågan om optionsrätt (företrädesrätt) till nytt arrende;

2) av herr *Lindhagen*, som hemställt,

att riksdagen vill anhålla, att Kungl. Maj:t med ledning av kända sakförhållanden, det ofantliga under tiderna samlade arbetsmaterialet och eventuellt ytterligare utredning måtte överväga frågan om optionsrätt till nytt arrende samt för riksdagen framlägga lagförslag i ämnet.

Beträffande punkten II F (tvångsförlängning av korta arrendetider):

1) av herrar *Hage* och *Pettersson* i *Hällbacken, fru Nordgren* samt herr *Hermansson*, vilka hemställt,

att riksdagen i skrivelse till Kungl. Maj:t måtte anhålla om en förutsättningslös utredning rörande den i motionen I: 8 framförda frågan om tvångsförlängning av korta arrendetider;

2) av herr *Lindhagen*, som hemställt,

att riksdagen ville anhålla, att Kungl. Maj:t med ledning av kända sakförhållanden, det ofantliga under tiderna samlade arbetsmaterialet och eventuellt ytterligare utredning måtte överväga frågan om tvångsförlängning av korta arrendetider samt för riksdagen framlägga lagförslag i ämnet.

Beträffande punkten II G (maximitaxor vid arrenden):

av herr *Lindhagen*, som hemställt, att yrkandena i motionerna II: 62 och II: 187 om övervägande av frågan om maximitaxor vid arrenden måtte av riksdagen bifallas.

Beträffande punkten II H (länsstyrelsernas dispensgivning enligt de sociala arrendelagarna):

av herr *Lindhagen*, som hemställt, att yrkandet i motionen I: 8 om sanering av länsstyrelsernas godtycke i utövning av sin rätt att medgiva dispens från sociala arrendelagarna måtte av riksdagen bifallas.

Beträffande punkten II I (jordägarens allmänna byggnadsskyldighet):

1) av herrar *Linder, Norman, Hage* och *Pettersson* i Hällbacken, fru *Nordgren* samt herr *Hermansson*, vilka hemställt,

att riksdagen i skrivelse till Kungl. Maj:t måtte anhålla om en förutsättningslös utredning rörande det i motionerna I: 8 och II: 187 framförda spörsmålet om jordägarens allmänna byggnadsskyldighet;

2) av herr *Lindhagen*, som hemställt,

att riksdagen ville anhålla, att Kungl. Maj:t med ledning av kända sakförhållanden, det ofantliga under tiderna samlade arbetsmaterialet och eventuellt ytterligare utredning måtte överväga frågan om jordägarens allmänna byggnadsskyldighet samt för riksdagen framlägga lagförslag i ämnet.

Beträffande punkten II K (tvingande bestämmelser i ökad utsträckning i allmänna arrendelagen):

I fråga om utskottets hemställan under 1):

av herr *Knut Petersson*;

I fråga om utskottets hemställan under 2):

1) av herrar *Linder, Norman, Hage* och *Pettersson* i Hällbacken, fru *Nordgren* samt herr *Hermansson*, vilka hemställt,

att riksdagen i skrivelse till Kungl. Maj:t måtte anhålla om en förutsättningslös utredning rörande den i motionerna I: 285 och II: 486 samt II: 187 framförda frågan om tvingande bestämmelser i ökad utsträckning i allmänna arrendelagen, i den mån motionerna icke blivit besvarade genom utskottets hemställan under II K 1);

2) av herr *Lindhagen*, som hemställt,

att riksdagen ville anhålla, att Kungl. Maj:t med ledning av kända sakförhållanden, det ofantliga under tiderna samlade arbetsmaterialet och eventuellt ytterligare utredning måtte överväga den i motionerna I: 285 och II: 486 samt II: 187 framförda frågan om tvingande bestämmelser i ökad utsträckning i allmänna arrendelagen, i den mån motionerna icke blivit besvarade genom utskottets hemställan under II K 1), samt för riksdagen framlägga lagförslag i ämnet.

Beträffande punkten II M (arrendeaftalets form):

av herr *Lindhagen*, som hemställt, att yrkandet i motionen II: 187, att i den allmänna arrendelagen måtte införas tvingande bestämmelse att arrendeaftal skall upprättas skriftligt, måtte av riksdagen bifallas.

Beträffande punkten II N (omedelbar ersättning till arrendator för botandet av påsynade brister):

av herr *Lindhagen*, som hemställt, att yrkandena i motionerna I: 8 och II: 187 om övervägande av frågan om omedelbar ersättning till arrendator för botandet av påsynade brister måtte av riksdagen bifallas.

Beträffande punkten II O (reglering av arrendebelopp och därmed sammanhängande spørsmål):

1) av herrar *Linder*, *Norman*, *Hage* och *Pettersson* i Hällbacken, fru *Nordgren* samt herr *Hermansson*, vilka hemställt,

att riksdagen i skrivelse till Kungl. Maj:t måtte anhålla om en förutsättningslös utredning rörande den i motionerna I: 8 och II: 187 framförda frågan om reglering av arrendebelopp och därmed sammanhängande spørsmål;

2) av herr *Lindhagen*, som hemställt,

att riksdagen ville anhålla, att Kungl. Maj:t med ledning av kända sakförhållanden, det ofantliga under tiderna samlade arbetsmaterialet och eventuellt ytterligare utredning måtte överväga frågorna om arrendebeloppets fastställande i penningar och ersättning enligt ortens pris för arbete och arrende in natura samt för riksdagen framlägga lagförslag i ämnet.

Beträffande punkten II P (kontroll över arrendelagstiftningens efterlevnad):

I fråga om utskottets hemställan under 2):

1) av herr *Lindhagen*, som hemställt, att i anledning av yrkandena i motionerna I: 8 och II: 187 beträffande kontrollen över arrendelagstiftningens efterlevnad måtte övervägas framförallt stickprov genom jordbrukskommissionen under deras resor eller ock skyldighet för jordägaren att underställa kontraktet länsstyrelsen vid äventyr att det i saknad av länsstyrelsens godkännande ej blir giltigt;

2) av herr *Knut Petersson*.

Beträffande punkten III (frågan om förhindrande av uppkomsten av ofullständiga jordbruk):

1) av herrar *Linder, Norman, Hage* och *Petersson* i Hällbacken, fru *Nordgren* samt herr *Hermansson*, vilka anfört:

Reservanterna, som på denna punkt icke framföra något yrkande, anse, att yrkandet i motionen I: 8 bör bliva föremål för uppmärksamhet i den mån det ej redan i annat sammanhang är eller kan bliva föremål för utredning;

2) av herr *Lindhagen*, som hemställt, att yrkandet i motionen I: 8 om övervägande av förekommande av nya ofullständiga jordbruks uppkomst måtte av riksdagen bifallas.

Beträffande punkten IV (frågan om förbud i vissa fall för enskild person att besitta fast egendom):

1) av herrar *Linder, Norman, Hage* och *Pettersson* i Hällbacken, fru *Nordgren* samt herr *Hermansson*, vilka anförde:

Reservanterna, som — — — lika med anförandet under punkt III — — — för utredning;

2) av herr *Lindhagen*, som hemställt, att yrkandet i motionen I: 8 om övervägande av jordbrukskommissionens tidigare utredningar och yrkanden om förbud jämväl för enskilda spekulanter att utan tillstånd förvärva jordbruk med tillhörigheter måtte av riksdagen bifallas.

Beträffande punkten V (frågorna om samverkan mellan självförsörjande jordbruk och arbetaresmåbruk samt arbetaresmåbruks möjligheter till arbetsförtjänst):

1) av herrar *Linder, Norman, Hage* och *Pettersson* i Hällbacken, fru *Nordgren* samt herr *Hermansson*, vilka anförde:

Reservanterna, som på denna punkt icke framföra något yrkande, anse, att yrkandena i motionen I: 8 böra bliva föremål för uppmärksamhet i den mån de ej redan i annat sammanhang äro eller kunna bliva föremål för utredning;

2) av herr *Lindhagen*, som hemställt, att yrkandena i motionen I: 8 rörande närbelägenhet mellan självförsörjande jordbruk och arbetarejordbruk samt tryggande av arbetarejordbrukens tillgång till varaktig arbetsförtjänst måtte av riksdagen bifallas.

Register.

	Sid.
Utskottets utlåtande.	
Motionerna	1
Disposition rörande föreliggande spörsmål	3
I. Frågorna om komplettering av ofullständiga jordbruk, bildandet av nya jordbruk samt expropriationslagstiftning för jordbruksändamål	4
II. Frågor rörande arrendelagstiftningen	15
A. Gemensam social arrendelag för hela riket	15
B. Frilösning av arrendejordbruk	18
C. Företrädesrätt för arrendator vid köp; skydd mot salubjudande av utarrenderad egendom i vissa fall	23
D. Minimitid beträffande arrenden	24
E. Optionsrätt till nytt arrende	26
F. Tvångsförlängning av korta arrendetider	29
G. Maximitaxor vid arrenden	30
H. Länsstyrelsernas dispensgivning enligt de sociala arrendelagarna	31
I. Jordägarens allmänna byggnadsskyldighet	34
K. Tvingande bestämmelser i ökad utsträckning i allmänna arrendelagen	36
L. Komplettering av bestämmelserna i 2 kap. 43 § nyttjanderättslagen	40
M. Arrendeavtalets form	41
N. Omedelbar ersättning till arrendator för botandet av påsynade brister	42
O. Reglering av arrendebelopp och därmed sammanhängande spörsmål	44
P. Kontroll över arrendelagstiftningens efterlevnad	48
Q. Obligatorisk medling mellan jordägare och arrendator i vissa fall	52
III. Förhindrande av uppkomsten av ofullständiga jordbruk	54
IV. Förbud i vissa fall för enskild person att besitta fast egendom ..	56
V. Samverkan mellan självförsörjande jordbruk och arbetarsmåbruk samt arbetarsmåbruks möjligheter till arbetsförtjänst	57
Utskottets hemställan	64
Förteckning å ledamöter, som närvarit vid ärendets behandling	68
Reservationer	69
Beträffande utlåtandet i dess helhet:	
av herr <i>Lindhagen</i> :	69
Lagvägarna i den sociala jordfrågan	69
Norrlandskommittén	71
Jordundersökningen, även kallad Värmlandsutredningen	73
Jordkommissionen	75
Jordsakkunniga och kolonisationssakkunniga	78
Sociala jordutredningen	79
1936 års egnahemsutredning och lagvägarnas fortsatta misär	80
De svenska jordmonopolens äganderättsfråga	82
Partierna	84
Förutsättningslös utredning	85
Yrkanden	86

	Sid.
Beträffande punkten I:	
av herr <i>Lindhagen</i>	89
Beträffande punkten II i dess helhet:	
av herr <i>Linder m. fl.</i>	89
av herr <i>Lindhagen</i>	93
Beträffande punkten II A:	
av herr <i>Linder m. fl.</i>	94
av herr <i>Lindhagen</i>	94
Beträffande punkten II B:	
av herr <i>Lindhagen</i>	94
Beträffande punkten II C:	
av herr <i>Norman m. fl.</i>	94
av herr <i>Lindhagen</i>	95
Beträffande punkten II D:	
I fråga om utskottets hemställan under 1)	
av herr <i>Frändén m. fl.</i>	95
I fråga om utskottets hemställan under 2)	
av herr <i>Linder m. fl.</i>	95
av herr <i>Lindhagen</i>	95
Beträffande punkten II E:	
av herr <i>Norman m. fl.</i>	96
av herr <i>Lindhagen</i>	96
Beträffande punkten II F:	
av herr <i>Hage m. fl.</i>	96
av herr <i>Lindhagen</i>	96
Beträffande punkten II G:	
av herr <i>Lindhagen</i>	96
Beträffande punkten II H:	
av herr <i>Lindhagen</i>	97
Beträffande punkten II I:	
av herr <i>Linder m. fl.</i>	97
av herr <i>Lindhagen</i>	97
Beträffande punkten II K:	
I fråga om utskottets hemställan under 1)	
av herr <i>Knut Petersson</i>	97
I fråga om utskottets hemställan under 2)	
av herr <i>Linder m. fl.</i>	97
av herr <i>Lindhagen</i>	98
Beträffande punkten II M:	
av herr <i>Lindhagen</i>	98
Beträffande punkten II N:	
av herr <i>Lindhagen</i>	98
Beträffande punkten II O:	
av herr <i>Linder m. fl.</i>	98
av herr <i>Lindhagen</i>	99
Beträffande punkten II P:	
I fråga om utskottets hemställan under 2)	
av herr <i>Lindhagen</i>	99
av herr <i>Knut Petersson</i>	99

Sid.

Beträffande punkten III:	
av herr <i>Linder m. fl.</i>	99
av herr <i>Lindhagen</i>	99
Beträffande punkten IV:	
av herr <i>Linder m. fl.</i>	100
av herr <i>Lindhagen</i>	100
Beträffande punkten V:	
av herr <i>Linder m. fl.</i>	100
av herr <i>Lindhagen</i>	100
